

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MELEK DÜŞÜNCESİ

Merve Beyza ŞEYRAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TEMMUZ-2020

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MELEK DÜŞÜNCESİ

Merve Beyza ŞEYRAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ-2020

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Merve Beyza ŞEYRAN

29.07.2020

Klasik Türk Şiirinde Melek Düşüncesi
(Yüksek Lisans Tezi)

Merve Beyza ŞEYRAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2020

ÖZET

Görünmeyen varlıklar, her dönem insanların ilgisini çekmiştir. Bu varlıklar iyi varlıklar ve kötü varlıklar olarak ayrılmaktadır. Farklı inançlara sahip toplumlar, tarih boyunca iyiliğin temsilcisi olan meleklerin varlığına inanmıştır. Bu çalışmada fikir kaynakları arasında İslam inancı başta olmak üzere başka inanç sistemlerine ait unsurları da bulunduran klasik Türk şiirinde melek düşüncesi işlenmiştir. Tezde öncelikle İslamiyet, Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük ve Yezidilik'te karşılaşılan melek inancı hakkında teorik bilgi verilmiştir. Çalışmanın ana eksenini melek düşüncesinin klasik Türk şiirine yansıması oluşturduğu için bu çerçevede divan ve mesneviler taranmıştır. Burada elde edilen veriler konu başlıklarının anlatımında örnek olarak kullanılmıştır. Genel olarak melek düşüncesi, meleklerin görevleri, özellikleri, sınıflandırılması gibi başlıklar altında klasik Türk şiirinde melek düşüncesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada yer yer konuyla ilgili İsrâiliyyat ve mitolojik unsurlara ait tespitler de bulunmaktadır. Aynı zamanda çalışma klasik Türk edebiyatının muhteva dünyasının zenginliğini gösterme noktasına katkı sağlamayı da amaçlamıştır.

Bilim Kodu : 31402
Anahtar Kelimeler : Din, İnanç, Melek, Mitoloji, İsrâiliyyat, Klasik Türk Şiiri.
Sayfa Adedi : 149
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN
Öğrenci ORCID ID : 0000-0002-1299-4263

The Idea of Angel in The Classical Turkish Poetry
(M.Sc. Thesis)

Merve Beyza ŞEYRAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

July 2020

ABSTRACT

Invisible creatures have always attracted the attention of people. These creatures are classified as a good and bad creatures. Societies having different beliefs have always believed in the presence of angels being the representative of goodness. The aim of the study is to examine idea of angel in the classical Turkish poetry having different belief elements including Islam among resources of opinions. Firstly, the theoretical information on the idea of angel in Islam, Judaism, Christianity, Zoroostrianism and Yesidim have been presented in the study. Ottoman poetry and Masnavi were discussed as the main axis of the study forming the reflection of idea of angel on Classical Turkish Poetry. The data obtained were used as an example under the headings. Subjects such as the idea of angel in general, duties of angels, their qualities and classification were addressed under the Classical Turkish Poetry. On the other hand, findings on Israili and mythological elements were also presented in the study. Moreover, the aim of the present study was to contribute to the richness of content in classical Turkish Literature.

Science Code : 31402
Key Words : Religion, Belief, Angel, Mythology, Israili, Classical Turkish Poetry.
Page Number : 149
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Muvaffak EFLATUN
Student ORCID ID : 0000-0002-1299-4263

TEŐEKKÖR

Tez konusunun belirlenmesinde, alıőmanın baőından sonuna kadar karşılaşılan tÖm zorluklarda bilgi ve tecrÖbelerini eksik etmeyen danıőmanım sayın Do. Dr. Muvaffak EFLATUN'a Őukranlarımı sunarım. Eğitimim boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, tez yazım sÖrecinde beni yÖreklendiren ve destekleyen sevgili anneme ve babama teőekkÖr ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. İSLAM'DA VE DİĞER İNANÇLARDA MELEK ANLAYIŞI	5
2.1. İslam'da Melek Anlayışı.....	5
2.1.1. Büyük Melekler	6
2.1.1.1. Cebrail (a.s).....	6
2.1.1.2. Mikâil (a.s).....	7
2.1.1.3. İsrâfil (a.s).....	8
2.1.1.4. Azrail (a.s).....	9
2.1.2. Diğer Melekler.....	9
2.1.2.1. Kirâmen ve Kâtibin melekleri.....	9
2.1.2.2. Münker ve Nekir melekleri	10
2.1.2.3. Mukarreb melekler	11
2.1.2.4. Arş taşıyan (Hamele-i Arş) Melekleri.....	12
2.1.2.5. Cennetin bekçisi olan melekler	12
2.1.2.6. Cehennem bekçisi olan melekler	13
2.1.2.7. Hârût ve Mârût	14
2.2. Yahudilikte Melek Anlayışı.....	16
2.2.1. Yahudilikte Meleklerle İman	16
2.2.2. Yahudilikte Meleklerin Yaratılışı	17

	Sayfa
2.2.3. Baş Melekler.....	17
2.2.3.1. Mikael (Mikâil).....	17
2.2.3.2. Gabriel (Cebrail).....	18
2.2.3.3. Rafael.....	18
2.2.3.4. Ölüm Meleği.....	19
2.2.4. Diğer Melekler.....	20
2.2.4.1. Kerubiler.....	20
2.2.4.2. Yahve'nin (Rabb) meleği.....	20
2.2.4.3. Azazel.....	21
2.2.4.4. Barış ve Şer melekleri.....	21
2.2.4.5. Yahudilikte meleklerin hiyerarşik tasnifi.....	21
2.2.5. Yahudilikte Meleklerin Görevleri.....	22
2.2.5.1. Tanrı'ya ibadet etmeleri.....	22
2.2.5.2. Tanrı ile insanlar arasında aracılık yapmaları.....	22
2.2.5.3. İnsanları Korumaları.....	22
2.2.5.4. Fiziki Görünümleri.....	23
2.2.5.5. Meleklerin Bilme Özellikleri.....	23
2.3. Hristiyanlıkta Melek Anlayışı.....	23
2.3.1. Hristiyanlıkta Meleklerle İman.....	23
2.3.2. Hristiyanlıkta Meleklerin Yaratılışı.....	24
2.3.3. Yeni Ahit'te Özel İsimle Geçen Melekler.....	24
2.3.3.1. Michel (Mikâil).....	24
2.3.3.2. Gabriel (Cebrail).....	25
2.3.4. Yeni Ahit'teki Diğer Melekler.....	25
2.3.4.1. Rabb'in meleği.....	25
2.3.4.2. Koruyucu melekler.....	26

	Sayfa
2.3.4.3. Yedi Kilise'nin melekleri	26
2.3.4.4. İyi ve kötü melekler	27
2.3.5. Hristiyanlıkta Meleklerin Hiyerarşik Tasnifi.....	27
2.3.6. Hristiyanlıkta Meleklerin Görevleri	28
2.3.6.1. Tanrı'ya ibadet etmeleri	28
2.3.6.2. Tanrı ile insanlar arasında aracılık yapmaları	28
2.3.7. Hristiyanlıkta Meleklerin Özellikleri.....	28
2.3.7.1. Meleklerin ikamet yerleri	28
2.3.7.2. Ölümsüz olmaları ve cinsiyetleri	29
2.3.7.3. Meleklerin bilgileri.....	29
2.3.7.4. Fiziki görünüşleri.....	29
2.3.7.5. Meleklerin kanatları	30
2.4. Zerdüştlük'te Melek Anlayışı	30
2.4.1. Ameşa Spentalar	30
2.4.2. İzedler (Yazatalar)	31
2.4.2.1. Âzer	32
2.4.2.2. Dey	32
2.4.2.3. Behram	32
2.4.2.4. Tîr (Teşter)	33
2.4.2.5. Ram	33
2.4.3. Fravaşiler	33
2.5. Yezidilikte Melek Anlayışı	34
2.5.1. Melek Tavus	34
2.5.1.1. Mushaf-ı Reş'te Melek Tavus.....	35
2.5.1.2. Kitab-ı Cilve'de Melek Tavus.....	35

	Sayfa
2.6. Babil, Sümer ve Asur'da Melek Anlayışı	36
3. KLASİK TÜRK ŞİİRİNE MELEKLERİN YANSIMASI	39
3.1. Genel Anlamıyla Melek	39
3.1.1. Melek	39
3.1.2. Ferište/firište	42
3.1.3. Sürûşân	43
3.1.4. Kudsiyân	45
3.1.5. Rûhâniyân	46
3.2. Meleklerin Görevleri	47
3.2.1. Hz. Âdem'e Secde Etmeleri	47
3.2.2. Meleklerin İnsanları Koruması	49
3.2.3. Meleklerin Allah'a İbadetleri	51
3.2.4. İnsanlara Dua Etmeleri	53
3.3. Meleklerin Özellikleri	56
3.3.1. Meleklerin Tasviri ve Kanatları	56
3.3.2. Meleklerin Yaratıldığı Madde	58
3.3.3. Meleklerin Güzelliği	60
3.3.4. Meleklerin Ölümü	64
3.3.5. Meleklerin Süratli Olması	66
3.3.6. Meleklerin Mekânları	67
3.3.7. Köpek Olan Eve Girmemeleri	70
3.4. Meleklerin Tasnifi	71
3.4.1. Büyük Melekler	71
3.4.1.1. Cebrail (a.s)	71
3.4.1.1.1. Genel olarak Cebrail'in haberci kimliği	71
3.4.1.1.2. Cebrail'in Hz. Peygamber'e vahiy getirmesi	73

3.4.1.1.3. Hz. İsmail kurban edilmek üzereyken koç getirmesi.....	77
3.4.1.1.4. Cebrail'in Miraç Gecesi Hz. Peygamber'e Refakat Etmesi.....	79
3.4.1.1.5. Hz. Meryem'e görünmesi ve üflemesi.....	88
3.4.1.1.6. Cebrail'in görünümü ve kanatları	91
3.4.1.1.7. Cebrail'in Allah'a sürekli ibadet etmesi	95
3.4.1.1.8. Cebrail'in bilgisi ve aklı	96
3.4.1.2. Mikâil (a.s)	97
3.4.1.3. İsrail (a.s)	100
3.4.1.3.1. İsrail'in görevi	100
3.4.1.3.2. İsrail'in fiziksel özellikleri	103
3.4.1.4. Azrail (a.s).....	104
3.4.1.4.1. Azrail'in Görevi.....	105
3.4.1.4.2. Azrail'in fiziksel özellikleri	110
3.5.2. Diğer Melekler.....	111
3.5.2.1. Kirâmen Kâtibin melekleri.....	111
3.5.2.2. Münker ve Nekîr	114
3.5.2.2.1. Münker ve Nekîr'in kabir sorgusu.....	114
3.5.2.2.2. Münker ve Nekîr'in fiziksel özellikleri	117
3.5.2.3. Mukarreb Melekler.....	118
3.5.2.4. Arşı taşıyan melekler (Hamele-i Arş melekleri)	121
3.5.2.5. Cennetin bekçisi olan melekler	124
3.5.2.6. Cehennemin bekçisi olan melekler	127
3.5.2.7. Harût ve Marût	130
3.5.2.8. Âzer	133

	Sayfa
4. SONUÇ	135
KAYNAKLAR	141
ÖZGEÇMİŞ	149

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
(a.s)	Aleyhisselam
Alm.	Almanca
c.	Cilt
çev.	Çeviren
Fr.	Fransızca
G.	Gazel
Hız.	Hazreti
İng.	İngilizce
K.	Kaside
Mes.	Mesnevi
Msm.	Musammat
R.	Rubai
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	Tercî-i bend
Trk.	Terkîb-i bend
yy	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Klasik Türk şiiri, zengin bir kültür birikimine sahiptir. Yüzlerce yıl aktarılan kültür birikimi belirli kaynaklara dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, hadisler, mitoloji ve tasavvuf bu kaynakların başında gelmektedir. Edebi metinlerin şekillenmesinde bu kaynaklar önemli bir yere sahiptir. Dini kaynaklar, klasik Türk şiirinin fikri dünyasını zenginleştirmiştir. Kültürün en önemli unsurlarından biri olan inanç, şiirin şekillenmesinde ve gelişmesinde rol oynamıştır.

Dünyadaki kültürlerin tamamında inanç, edebiyatı şekillendiren unsurların başında gelmektedir. Tarih boyunca inanç, milletlerin edebiyatını etkilemiştir (Özcan, 2012). Ağâh Sırrı Levend'e göre "Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, bir tahassüs ve tahayyül kâinatıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakiki ve bâtil bütün bilgilerini taşır" (Levend, 2015, s. 13). Klasik Türk şiirinin dini inançlar önemli bir yer tutmaktadır. Dini inançlar arasında melek düşüncesi ise; ciddi bir malzeme unsuruyla bu şiire yansımıştır.

Görünmeyen varlıklar, tarih boyunca insanların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Çeşitli inançlara sahip toplumlar, meleklerin varlığına inanmıştır. Meleklerin insanları korumaları, uyarmaları ve onlara dua etmeleri melek düşüncesinin olduğu inançlarda ortak payda olmuştur. Genel bir düşünceye göre melekler iyiliğin temsilcisi olarak görülmektedir. Semavi dinlerde meleklerin yaratıcı ile kul arasındaki iletişimi sağlayan haberci fonksiyonu ön plana çıkmıştır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'daki melek inancı, kültürlerin aktarımıyla etkileşim içinde olmuştur. Hristiyanlıktaki melek inancında Yahudiliğin etkisi görülmektedir.

İslam inancının temel esaslarından biri meleklerle imandır. Meleklerin cinsiyetsiz, yeme, içme gibi isteklerden uzak, nurdan yaratılmış latif varlıklar olduğu kabul edilir. Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerden melekler hakkında bilgi edinmektedirler.

Melek kelimesinin Kur'ân'daki kullanımlarına baktığımızda, on iki defa müfred olarak "melek", iki defa tesniye formunda ve ağırlıklı olarak "melâike" şeklinde çoğul formda yer aldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra Kur'ân'da, yerine getirdiği görevlerden hareketle meleklerden bahseden pek çok âyet bulunmaktadır (Aydın, 2013, s. 121).

Erbaş'ın melek kelimesinin kökeni ve diğer dillerdeki karşılığı hakkındaki görüşü şöyledir:

Melek kelimesi (çoğulu melâike) Ugaritçe, Habeşçe, İbranice ve Arapça gibi Sami dillerde bulunan “göndermek” anlamındaki “l'ek” kökünden olup “haberci, elçi; güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten” manalarına gelmektedir. Kelime Grekçe'ye aggelos (angelos), Latince'ye angelus, nuncius (elçi) ve legatus (mesajcı), Batı dillerinde ange (Fr.), angel (İng.) ve engel (Alm.) şeklinde geçmektedir. İbranice mal'ahın (mal'akh) Sanskritçe'deki karşılığı angiras (ilahi ruh), Pers dilindeki karşılığı angarostur (postacı, haberci) (Erbaş , 2004, s. 37).

Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisinde, melek sözcüğünün İbranice'den Arapçaya geçtiği ifade edilse de İbranice'de böyle bir fiilin izine rastlanılmadığı belirtilir (Macdonald, 1949, s. 641).

“Melek” kelimesinin sözlükte “risâlet/elçilik” manasına gelen “le-e-ke” ve “e-li-ke” kökleri olmak üzere iki farklı kökten, bir de “güç/kuvvet” manasına gelen “melk” kökünden türemiş olabileceği görüşleri mevcuttur. Kelime kökenine dair değişik görüşler olmakla birlikte kök anlamı “göndermek, haberci, elçi/resul, güçlü/kuvvetli, iktidar sahibi” gibi manalara gelmektedir (Karataş, 2018, s. 15).

Melek kelimesinin etimolojik kökeni hakkında kabul gören genel bir görüşe göre melek, “e-l-k” kökünden türemiştir. Anlam olarak kudret sahibi, idare sahibi, yönetim, elçi gibi manalara gelmektedir (Aydın, 2013, s. 121).

Şemseddin Samî, melek kelimesini “Çoğulu melâik veya melâike. Nezd-i ilâhîde bulunan ruhâniyyûnun her biri, ferîşte” şeklinde tanımlamaktadır (Sami, 2008, s. 1402).

Divan tahlili çalışmaları incelendiğinde, din başlığında “melek” konusunun işlendiği görülmektedir. Bu tahlillerin büyük bir kısmında melekler sadece melek ve ferîşte isimleri çerçevesinde ele alınmış; melek anlamında kullanılan sürûş, kudsîyân ve rûhâniyan kavramlarına yer verilmemiştir. Yine dört büyük melekten ismi zikredilen meleklerin görevleri ve özellikleri hakkında detaylı bilgi verilmediği tespit edilmiştir. Bu alanda birtakım eksiklikler görülmektedir.

Başta divanlar olmak üzere mevlidler, mirâciyeler, mirac-nâmeler ve dinî muhtevalı mesnevilerde meleklerin zikredildiği görülmektedir. Bu çalışma, melek düşüncesinin yansımasının tespit edildiği manzum eserleri incelemektedir. Dört büyük melek

birlikte çeşitli işlerden sorumlu olan melekler, klasik Türk şiirine isimleriyle, görevleriyle ve özellikleriyle yansıyarak anlam dünyasını zenginleştirmiştir. Şairler sevgilinin, övdükleri devlet adamlarının fiziksel özelliklerini meleklerin güzelliğine benzetmişlerdir. Yine şiirlerinde sevgilinin ve memdûhun karakterini övmek isteyen şairler bütün nefsanî isteklerden uzak, iyiliğin temsilcisi olan meleği benzetme unsuru olarak kullanmışlardır. Kısacası melekler hem fiziksel özellikleriyle hem huy ve tabiatlarıyla benzetilen unsur olarak şairlere ilham olmuştur.

Edebiyat sanatçısının sanat eserini oluştururken kullandığı malzeme dildir. Sanatçı kelimeleri olduğu şekliyle aynen kullandığı gibi kelimeler üzerinde tasarrufta da bulunabilir (Tökel, 2000, s.35). Duygu veya düşüncelerini anlatmak isteyen edebiyat sanatçısı çeşitli objelere başvurmaktadır. Edebiyat sanatçısı edebî metninde kullanacağı malzemeyi kendi yaşadığı dönemden, geçmiş zamandan veya kendi kültür coğrafyasından alabilir (Eflatun, 2017, s. 10).

Çalışmamızdaki beyitler ontolojik estetiğin iki temel kavramı olan objeksiyon ve objektivasyon çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu kavramlar şöyle açıklanabilir: Hartmann'a göre "Objeksiyon, karakteristik bir bilgi fenomenidir; var olan bir şey süjenin objesi olur ve var olan şeyde hiçbir değişiklik meydana gelmez. Her objeksiyon mecburi olarak bir bilgi olayını ifade eder (Tunalı, 1984, s. 58-59).

Felsefe Terimler Sözlüğüne göre objektivasyon, öznel olanın öznedenden ayrılmış bir varlık olarak ortaya çıkmasıdır. Bütün kültür ürünleri, bütün tinsel yapıtlar, tinin, kültürün nesnelleşmeleridir (Akarsu, 1988, s. 133). Objektivasyon var olan bir şeyi, var olmayan bir şeye dönüştürmektir. Sanat eseri bir objektivasyondur (Tunalı, 1984, s. 59).

Netice olarak objeksiyon bilgi verme amacını taşırken; objektivasyon sanatçının kendi hayal gücünü kullanarak yeni bir obje ortaya çıkarmasıdır. Divan şiirinin bu yöntemle yorumlanmasıyla anlam dünyasının farklı bakış açılarının kazanabileceği kanaatindeyiz. Bazı şairler şiirlerinde objeyi olduğu gibi yansıtırken; kimi şairler objeyi kendi tasavvurlarında dönüştürüp ele almışlardır. Çalışmamızdaki şiirler bu bakış açısıyla yorumlanmıştır.

Meleklerle ilgili bazı inanışlar, ayet ve hadisler dışında İsrâiliyyat'a da dayanmaktadır. "İsrâiliyyat", İsrâiliyye kelimesinin çoğuludur. Kelime, terim olarak İsrâîlî bir kaynaktan aktarılan kıssa, bilgi ve hâdiselerin tümü demektir (Aydemir,

2019, s. 27). Din, İsrâiliyyat ve mitoloji edebi metnin oluşumunda klasik Türk edebiyatı şairine büyük imkânlar sağlamaktadır. Din, İsrâiliyyat ve mitolojiye ait malzemeler hazır işlenmiş malzemeler olması sebebiyle klasik Türk şairlerinin eserlerinin kültürel yapısına derinlik kazandırmaktadır (Eflatun, 2017, s. 10). Klasik Türk şiirinde melek düşüncesinin fikri kaynakları Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve İsrâiliyyat sayılabilir. Çalışmamızda İslam'da ve diğer dinlerdeki melek anlayışı incelenmiştir. Klasik Türk şiirinde melek inancına Kur'ân-ı Kerim'in, hadislerin ve İsrâiliyyat'ın kaynaklık ettiği görülmektedir. Böylelikle şiirlerde geçen melek inancının kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma yapılırken taranan manzum eserlerde meleklerin geçtiği beyitler tespit edilmiştir. Beyitler divanlarda geçtiği şekilde alınmış sadece uzatma işaretleri kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde meleklerle geçmeden önce başta İslam olmak üzere semavi inançlarda ve diğer inançlarda melek düşüncesi hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki bölümde dört büyük meleğin, çeşitli işlerden sorumlu olan diğer meleklerin görevleri ve özellikleri tasnif edilmiş; klasik Türk şiirine yansımaları incelenmiştir. Tasnif edilen melekler önem sırasına göre incelenmiştir. Bu bölümde diğer inançlar ile İslam inancında melek inancının mukayesesi yapılmıştır. Melek düşüncesinin kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve İsrâiliyyat'ın klasik Türk şiirine etkisi değerlendirilmiştir. Klasik Türk şiirinde melek düşüncesi incelenirken 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan divanlar ve mesneviler taranmıştır. İncelenen mesneviler dinî muhtevalı mesnevilerdir.

2. İSLAM'DA VE DİĞER İNANÇLARDA MELEK ANLAYIŞI

2.1. İslam'da Melek Anlayışı

Meleklerle iman etmek İslam inanç esaslarından biridir. Varlıklar, beş duyu organıyla algılanan ve algılanamayan varlıklar olarak ikiye ayrılır. Melekler duyu organlarıyla algılanamayan varlıklardır. İnanan kişiler, duyu organlarıyla algılayamasalar da meleklerin var olduğuna inanırlar. Allah'a iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, kaza ve kadere iman, ahirete imanla birlikte meleklerle iman etmek inancın altı esasından biridir. İslam inancı bir bütündür.

Müslümanlar, meleklerin varlığını Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ve Hz. Peygamber'in beyan ettiği hükümler doğrultusunda öğrenmiştir. Sahih hadislerde meleklerle imanın Müslüman olmanın şartlarından biri olduğu belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de otuz üç surede, yetmiş beş ayette farklı münasebetlerle meleklerden söz edilmektedir (Erbaş, 2012, s. 187). Bakara suresinde meleklerle imanın gerekliliği vurgulanmaktadır.

Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İştittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır" (Bakara 2/285).

Allah'ın evrenin işleyişinde görevlendirdiği melekler itaatkâr varlıklardır. Nahl suresinin bu ayetinde meleklerin Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirdiği belirtilmiştir. "Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar ve emroldukları şeyleri yaparlar" (Nahl 16/50). Enbiya suresinde meleklerin Allah'a sonsuz bir saygı ile bağlı olup emirlerini uyguladıkları ifade edilmiştir. "Onlar Allah'tan önce söz söylemezler ve hep O'nun emriyle iş görürler" (Enbiya 21/27). Neticede Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerden de anlaşılacağı üzere meleklerin Allah'a büsbütün bağlı oldukları, onun emirlerini yerine getirdikleri, onun izni dışında hiçbir iş yapmadıkları anlaşılmaktadır.

İslam inancına göre melekler cinsiyetsiz varlıklardır. Mekkeli müşrikler, meleklerin dişi olduklarını hatta Allah'ın kızı olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak ayetlerde bu konu kesin bir dille reddedilmiştir (Akdoğan, 2019, s. 33). "Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır" (Zuhruf 43/19).

Melekler bir cinsiyete sahip olmadığı gibi bütün nefsanî isteklerden uzaktır. Nurdan yaratılmış melekler yemezler, içmezler ve uyumazlar (Pala, 2018, s. 303). Meleklerin farklı görevleri ve makamları bulunmaktadır. Bu bağlamda büyük meleklerden kabul edilen Cebrail, Mikâil, İsrâfil ve Azrail hakkında bilgi verildikten sonra Kur'ân'da ve hadislerde bahsedilen diğer melekler hakkında bilgi verilecektir.

2.1.1. Büyük Melekler

2.1.1.1. Cebrail (a.s)

Dört büyük meleğin başında gelen Cebrail, İslam inancında Hz. Peygamber'e ilahî emirleri getiren vahiy meleğidir. Cebrail, Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde "Cibril" ismiyle geçmektedir. Cebrail, Cibril dışında Rûhü'l-Kuds, Rûhü'l-Emîn, Rûh, Resûl ve Sidre-nişîn gibi farklı adlarla zikredilmiştir. Cebrail güç kullanarak olgunlaştıran anlamına gelen "cebr" ile "İlah" manasına gelen "il" sözünden oluşan bir isim olup "Allah'ın kudreti" ve "Allah'ın kulu" anlamlarına gelir (Şentürk, 2017, s. 363).

İslami kaynaklara göre Cebrail, arşî taşıyan Mukarreb meleklerdendir. Cebrail'in emrinde arşin etrafında bulunan meleklerden bir ordu vardır. Mükemmel özelliklere sahiptir ve çok güçlüdür. Cebrail meleklerin nezdinde itibarlıdır, müthiş bir güce ve kesin bir bilgiye sahiptir (Yavuz; Ünal, 1993, s. 203).

Yine Kur'ân-ı Kerim'de imanın şartlarından biri sayılan meleklerle imanın önemi, onların inkâr edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Cebrail'e düşman olanın Allah'a da düşman olduğu belirtilmiştir. "Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır" (Bakara 2/98).

Aşağıda verilen ayetlerde Cebrail, "Ruh" ismiyle geçmektedir. Meâric suresindeki ayetten Melekler ve Cebrail'in zaman ve mekân sınırı olmaksızın hareket edebildikleri anlaşılmaktadır. "Melekler ve Ruh (Cebrail) O'na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselir" (Meâric 70/4). Kadir suresindeki ayette Kadir Gecesinde Allah'ın emriyle Cebrail'in ve meleklerin yeryüzüne indikleri ifade edilmektedir. "Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner" (Kadir 97/4). Verilen ayetlerde melekler çoğul, Ruh tekil zikredilmiştir. Tefsircilerin çoğu burada Ruh'un Cebrail (a.s) olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Cebrail'in

“Ruh” şeklinde tekil anılması diğer meleklerle önder olduğunu göstermektedir. Bu iniş ve çıkışlar onun refakatinde gerçekleşmektedir

Neticede Cebrail, Kur’ân-ı Kerim’de Cibril, Rûhü’l-Kuds, Rûhü’l-Emîn ve Ruh isimleriyle geçmektedir. Cebrail’in peygamberlere ilahî vahyi ileten elçi olduğu, Hz. Meryem’e gerçek bir insan suretinde gözükp üflemesiyle Hz. İsa’ya hamile kaldığı, sadece Hz. Peygamber’e gerçek suretiyle gözüktüğü, Miraç Gecesi Hz. Peygamber’e yolculuğu boyunca refakat etmiştir. Cebrail, keskin bir bilgiye ve güce sahiptir. Meleklerin en üstünü ve büyüğü kabul edilmektedir. Cebrail’in belirtilen özellik ve görevleri hakkında daha detaylı bilgi çalışmamızın ikinci bölümünde verilecektir.

2.1.1.2. Mikâil (a.s)

Mikâil kelimesinin İbrânîce’deki karşılığı “Kim Tanrı gibidir?” anlamındaki mika’eldir; Arapça’ya İbrânîce veya Süryânîce’den geçtiği bilinmektedir. Müslüman müfessir ve dilcileri de mîkâilin, mîk (mîkâ) ve îl kelimelerinden oluşan İbrânîce veya Süryânîce menşeli olduğunu söylemektedir. Mikâil, Allah’ın verdiği rızıklardan sorumlu dört büyük melekten biridir. Yağmurun yağması, bitkilerin büyümesi gibi doğa olaylarını idare etmekte Mikâil görevlidir. Kâinattaki tabii olaylardan sorumludur (Cebeci, 2005, s. 45).

Kur’ân-ı Kerim’de Mikâil ismi sadece bir ayette geçmektedir. Cebrail ve Mikâil’e düşman olanın Allah’a da düşman olduğu belirtilmiştir. “Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mîkâil’e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır” (Bakara 2/98). Verilen ayette Allah Teâla’nın Mikâil’i, Cebrail’den sonra zikretmesi ve bu iki meleğe düşman olanın da kâfir olduğunun belirtilmesi Mikâil’in de büyük bir değere sahip olduğunu göstermektedir (Erbaş, 2012, s. 260).

Hadislerde Mikâil hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre bir grup Yahudi, Hz. Peygamber’e vahyi kendisine kimin getirdiğini sormuşlar, Cebrail yanıtını alınca kutsal ve koruyucu olarak gördükleri Mikâil’in aksine Cebrail’i kendilerine düşman kabul etmişlerdir. Diğer bir rivayete göre Hz. Ömer, bir gün Yahudilerin yanına gider ve onların Cebrail hakkındaki görüşlerini merak eder. “O bizim düşmanımızdır, çünkü bizim sırlarımızı Muhammed’e veriyor. Ayrıca o azap meleği, dostumuz olan Mikâil ise kurtuluş ve hayır meleğidir.” derler. Hz. Ömer, “Eğer dediğiniz gibi ise onlar birbirlerine düşman olamazlar. Kim onlardan birine

düşman olursa Allah'a da düşman olur.” der ve oradan ayrılır. Hz. Peygamber'in huzuruna giden Hz. Ömer yukarıdaki ayetin nâzil olduğunu öğrenir. Onun Yahudilerle yaptığı konuşmadan vahiy yoluyla haberdar olan Resûl-i Ekrem, “Ey Ömer, Rabbin senin sözüne muvafık ayet gönderdi.” der (Cebeci, 2005, s. 46).

Mikâil, Cebrail, Hârût ve Mârût ile birlikte Kur'ân'da özel isim olarak geçen dört melekten biridir (Karataş, 2018, s. 38). Neticede doğa olaylardan sorumlu olan Mikâil, canlıların rızıklarını dağıtan bir melektir. Kur'ân-ı Kerim'de Mikâil ismi sadece bir ayette zikredilir. Ayette Cebrail ve Mikâil'e düşman olanın Allah'a düşman olduğu belirtilir, bu da Mikâil'in de büyük bir öneme sahip olduğunu gösterir.

2.1.1.3. İsrail (a.s)

İsrail isminin kökenine dair kesin bir bilgi bulunmamasıyla birlikte İbranice'den Arapça'ya girdiği kabul edilmektedir. İsrail'in adı Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir. “Allah'ın kulu” anlamına geldiğine dair bazı rivayetler bulunmaktadır (Cebeci, 2005, s. 180).

Kıyamet günü sura üflemeyle görevli bir melek olduğu hadis rivayetlerinden anlaşılmaktadır. Aşağıda verilen ayetlerde kıyamet günü surun üflenmesinin kıyametin habercisi olduğu ifade edilmektedir.“(O gün) sura üflenecek, ardından - Allah'ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra sura yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar” (Zümer 39/68).

“Surun üflendiği gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler” (Neml 27/87).

Kaf suresi de kıyamet gününe işaret etmektedir. Kıyamet günü surun üfleneceği belirtilmektedir: “(İnsanlar öldükten sonra tekrar dirilmeleri için) Sur'a üfürülecek. İşte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür” (Kaf 50/20). Ayette sura iki kez üfleneceğinden bahsedilmektedir. Birinci üflemede Allah'ın istisna kıldıkları dışında bütün canlılar ölecektir. İslam âlimleri müstesna tuttıklarının Cebrail, Mikâil, İsrail ve Azrail olduklarını söyler (Canan, 2009 s:345).

2.1.1.4. Azrail (a.s)

Azrail kelimesi muhtemelen İbrânîce asıllı olup Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde geçmemektedir. "Allah'ın kulu" anlamına gelen Azrâil, dört büyük melekten biridir (Şentürk, 2016, s. 513). Kur'ân'da bu melekten Melekü'l-mevt" (ölüm meleği) olarak bahsedilir. "De ki: Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz" (Secde 32/11). İnsanların canını almakla görevli olan bu melekten hadislerde de "Melekü'l-mevt" olarak bahsedilmektedir (Kılavuz, 1991, s. 350-351).

Melekler arasındaki derece ve görev farklılıkları yukarıda verilen ayetle anlaşılmaktadır. Bu hususta Cebrail, vahiy meleği olması münasebetiyle Allah'tan aldığı haberleri gerekli kişilere bildiren bir melekken; Azrail'in insanların dünyadan ayrılma vaktinde can teslim alma görevi olduğu anlaşılmaktadır.

Nahl suresinin yirmi sekizinci ve otuz ikinci ayetlerinde insanların canını alacak meleklerin olduğu belirtilir. Bu ayetlerden insanların canını alma görevini ifa eden bir melek değil birden fazla meleğin olduğu anlaşılmaktadır. "Kendilerine kötülük edip dururken canlarını meleklerin aldığı kimseler, 'Biz hiçbir kötülük yapmadık.' diyerek boyun büküp teslim olurlar." (Nahl 16/28). "Melekler, onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, 'Selam size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete' derler" (Nahl 16/32).

Netice itibariyle Azrail isimli melek Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde "Ölüm Meleği" olarak geçmektedir. Kur'ân'da başka ayetlerde insanların canlarını almakla görevli olan meleklerin olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Azrail'den başka can almakla görevli olan başka meleklerin olduğu anlaşılmaktadır. Evrende birçok farklı işleyişi aynı dikkat ve titizlik içinde hiçbiri diğerine karışmadan ve aksamadan gerçekleştirmesi meleklerin iş taksiminin ne derece büyük bir görev bilinci ve itaati içinde yaptıklarının en büyük göstergesidir.

2.1.2. Diğer Melekler

2.1.2.1. Kirâmen ve Kâtibin melekleri

İnsanların söz ve davranışlarını yazmakla görevli olan melekler Kirâmen ve Kâtibin'dir. Kirâmen ve Kâtibin "değerli, şerefli, dürüst yazıcılar" anlamındadır (Güneş, 2018, s. 52). İnfîtâr suresinin onuncu ve on ikinci ayetleri mealen şu

şekildedir: “Hâlbuki üzerinizde muhakkak bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler.” Kur’ân-ı Kerim’de insanların davranışlarını gözleyip kayda geçen meleklerin olduğu belirtilmiştir.

Amelleri yazmakla görevli olan bu melekler insanların sözlerini ve davranışlarını eksiksiz kayda geçirirler. “İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın” (Kaf 50/18). İnsanın dünyada yaptığı her davranış, söylediği her söz tam ve eksiksiz bir biçimde şahitler yoluyla hazırlanmaktadır (Mevdudi, 2017, s. 479).

Aşağıda verilen ayette meleklerin kaydettiği her amelin, her sözün ve davranışın kaydının kişinin önüne geleceği belirtilmiştir. “Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindikilerden korkuya kapılmış görürsün. ‘Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!’ derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez” (Kehf 18/49).

Hadis rivayetlerinde de Kirâmen ve Kâtibin meleklerinden söz edilmektedir. Huzeyfe’den (ra) rivayet edilen bir hadis şöyledir:

Allah Teâlâ’nın (dünyada) kendisine mal mülk verdiği kullarından biri, O’nun huzuruna getirilir. Allah Teâlâ ona “Dünyada (bu mal ile) neler yaptın?” diye sorar. Bunun üzerine o kimse “Ey Rabbim, sen bana malından verdin, ben de insanlarla alışveriş ettim. Kolaylık göstermek âdetimdi; hâli vakti yerinde olanlara kolaylık gösterir, darda olanlara da mühlet verirdim.”, der. Bunun üzerine Yüce Allah “Kolaylık göstermek bana senden daha çok yakışır”, der (ve meleklerle), “Bu kulumun kusurlarını silin.” buyurur” (Riyâzü’s-Sâlihîn II, 2012, s. 551).

Hadisten anlaşıldığına göre doğru ve faydalı amellerde bulunan kişiye merhamet eden Allah, meleklerine o kişinin günahlarını silmesini emreder.

Ahmet İbn Kays’ın naklettiği bir hadiste Kirâmen ve Kâtibin zikredilmektedir “Kişinin sağındaki melek hayrı yazar. Kul bir hata işlediği zaman soldaki meleğe: ‘Yazma!’ der. Şayet kul Allah’a tövbe ederse onu yazmaktan men eder. Şayet tövbe etmemeye devam ederse o takdirde yazar” (Kesir, 1993, s. 7447).

2.1.2.2. Münker ve Nekir melekleri

Sözlükte “bilmemek; şiddetli ve korkulu olmak” anlamındaki neker (nekâre) kökünden türeyen Münker ve Nekîr, “tanınmayan, şiddetli ve korkulu olan”

demektir. Terim olarak berzah âleminde insanları sorguya çekeceği belirtilen iki meleği ifade eder. Kur'ân-ı Kerim'de kabir hayatıyla ilgili ayetler bulunmaktadır fakat Münker ve Nekîr zikredilmemektedir. Çeşitli hadislerde Münker ve Nekîr'den söz edilmektedir (Toprak, 2006. s.14). Bu meleklerle Münker ve Nekîr adını Hz. Peygamber'in verdiği bilinmektedir (Erbaş, 2012, s. 275).

Hz. Peygamber, Münker ve Nekîr 'in mahiyetini ortaya koyar. “Ölü, kabre konulunca, iki melek gelir. Bunların birisine Münker, diğerine de Nekîr denir. Bu iki melek: ‘Bu adam hakkında ne demiştin?’ derler. O da, ‘O, Allah’ın kulu ve rasûlüdür.’ der. Bu melekler: ‘Senin bunu söylediğini biz bilmiyorduk.’ derler. Sonra onun kabrini yetmiş zira genişletirler. Ve ışıklandırırılar. Ve bu kişiye uyu denir” [Tirmizî, Cenâiz, 70] (Erbaş, 2012, s. 276).

Bir hadis rivayetine göre Resûlullah şöyle demiştir;

Sınırdaki bir gün bir gece nöbet tutmak, gündüzleri oruçla, geceleri ibadetle geçirilen bir aydan daha hayırlıdır. Bu kişi, vazife başında ölürse kendisine öteden beri yapmakta olduğu amellerinin sevabı verilir, (şehitlerde olduğu gibi) rızık devam eder ve kabir meleklerinin (sorgusundan) kurtulur (Riyâzü's-Sâlihîn II, 2012, s. 505).

2.1.2.3. Mukarreb melekler

Sözlükte mukarrabun kelimesinin kökü olan “kurb” yakın olma, yaklaşmak anlamlarına gelmektedir (Alper, 2006, s. 128). “Yakın olanlar, yakınlaştırılmış olanlar” manasına gelen Mukarreb meleklerin en üstün melekler olduğu kabul edilmektedir. Bu melekler Allah'a en yakın olan meleklerdir. Mukarreb meleklerin bir diğer isimi ise çok güçlü anlamına gelen Kerrubiyyûn'dur. Bu melek grubuna dört büyük melek olan Cebrail, Mikâil, İsrail, Azrail, arşı kuşatan melekler ve arşın etrafındaki melekler girmektedir (Akdoğan, 2019, s. 55).

Mukarrab meleklerinden Nisa suresinde söz edilir. Bu meleklerin Allah'a itaatkâr olduğu vurgulanır. “Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler” (Nisa 4/172). Meleklerin bir görevi de Allah'ı övüp tesbih etmeleridir. Enbiya suresinde bu meleklerin gece gündüz Allah'a ibadet ettiklerinden söz edilir. “Hiç ara vermeksizin gece gündüz tespih ederler” (Enbiya 21/20).

İbn Abbas'ın Mukarreb melekleri hakkında rivayeti şöyledir:

Mukarrebun melekleri; yedi kat gök ahalisinden, insanlardan, cinlerden ve bütün yaratıklardan daha çokturlar. Onların mızrak topuzları gibi boynuzları vardır. Onlar Arşın altında olup yüksek sesle Allah'ı tesbih etmektedirler. Onlardan birinin ayağının ortası ile topuğu arasındaki mesafe beş yüz yıllık yol, topuğu ile dizi arası yüz yıllık yol, dizi ile beli arası beş yüz yıllık yol, beli ile gerdanı arası beş yüz yıllık yol, gerdanı ile kulak memeleri arası beş yüz yıllık yol ve bundan yukarısı da beş yüz yıllık yol yoldur ve cehennem yanlarındadır (Kesir, 1993, s.6003).

Mukarreb meleklerinin fiziksel özelliklerinin abartılı anlatıldığı bu ifadeler Kur'ân-ı Kerim'de ve diğer hadis rivayetlerinde yer almamaktadır. Doğru olması ihtimal dışıdır.

2.1.2.4. Arşı taşıyan (Hamele-i Arş) Melekleri

Hamele-i Arş “arşı taşıyan melekler” anlamına gelir. Arş ise yalnız Allah'ın bildiği bir kavram olup “hükümlük, taht, kâinatın tamamı” gibi anlamlara gelmektedir (Akdoğan, 2019, s. 56). Allah'ın kudretini ifade eden, “arş”ı taşıyan ve onun çevresinde bulunarak devamlı Allah'ı tesbih eden meleklerdir (Güneş, 2019, s. 51).

Kur'ân'da arşı taşıyan meleklerin Allah'ın etrafında bulunarak O'nu tesbih ettikleri Müslümanlar için af diledikleri ifade edilmektedir.

Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tesbih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru” (Mümin 40/7).

Yine Kur'ân-ı Kerim'de arşı taşıyan meleklerin sayısının sekiz olduğu belirtilmiştir. “Melekler onun kıyılarındadır. O gün Rabbinin Arş'ını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır” (Hakka 69/17).

2.1.2.5. Cennetin bekçisi olan melekler

Allah'ın yeryüzünde ve gökyüzünde çeşitli işlerle görevlendirdiği melekler olduğu gibi cennette de görevlendirdiği melekler vardır (Güneş, 2018, s. 59). Kur'ân-ı Kerim'de cennetteki görevli meleklerden söz edilir. “İnanan insanlar için Allah'ın katında selam yani barış ve esenlik yurdu vardır, Allah onları selam yurduna çağırır. Melekler ve cennet bekçileri de müminlere selam ederler” (Nahl 15/32).

Aşağıda verilen ayette Allah'ın cennete bekçi vazifesiyle görevlendirdiği meleklerin olduğu açıkça ifade edilmiştir. “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup

cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: ‘Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedi kalmak üzere buraya girin’” (Zümer 39/73).

Bir başka ayette cennet meleklerinin müminleri büyük bir hoşnutlukla karşıladıklarından söz edilir. “Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler (ve şöyle derler): ‘Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir’” (Ra’d 13/23-24).

Hadis rivayetlerinden cennetin bekçisi meleklerin en büyüğünün adının “Rıdvân” olduğu anlaşılmaktadır. “Cennette görevli olan meleklerin sayısını ancak Allah bilir. Onların en büyüğü Rıdvan adlı melektir” (Kuzâî, 2009, s. 130).

2.1.2.6. Cehennem bekçisi olan melekler

İslam inancında cennetin bekçisi olan melekler olduğu gibi cehennem bekçisi meleklerin de varlığı kabul edilir. Kur’ân-ı Kerim’de cehennemde görevli olan melekler “zebani” ismiyle zikredilmiştir. “Haydi, taraftarlarını çağırın. Biz de zebanileri çağıracağız” (Alâk 96/17-18). Zebaninin sözlük anlamı cehennem ehlini cehenneme def etmeye memur olan melektir (Sami, 2008, s. 681).

Aşağıda verilen ayete göre cehennemde on dokuz görevli melek olduğu, onların sayısını inkâr edenler için bu meleklerin bir imtihan vesilesi olacağı belirtilmiştir.

Üzerinde on dokuz (görevli melek) vardır. Biz, cehennem görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, “Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi.” desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. Bu, insanlar için ancak bir uyarıdır (Müderris 74/29-31).

Müfessirlere göre cehennem bekçilerinin reisinin Mâlik isimli melek olduğu Zuhruf suresinin yetmiş yedinci ayetiyle sabit olmuştur. Mâlik’in adının zikredildiği bu ayette cehennemde yananların Mâlik’e kurtulmak için seslendikleri Mâlik’in ise onların yanmaya devam edeceklerini söylediği ifade edilir: “Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendileri zalim idiler. (Görevli meleğe şöyle seslenirler:) ‘Ey Mâlik!

Rabbin bizim işimizi bitirsin.’ O da, ‘Siz hep böyle kalacaksınız’ der” (Zuhuf 43/76-77).

2.1.2.7. Hârût ve Mârût

Hârût ve Mârût Arapça isimler değildir. Bu isimlerin kökeni hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Kökenlerinin Acemce, Ermenice, Hintçe, Süryanice ve Museviceden geldiği ileri sürülse de Sami kökenli olduğu kabul görmektedir (Koşık, 2013). Hârût ve Mârût’un ilk defa Zerdüşlüğün kutsal kitabın olan Avesta’da Haurvatât ve Amuratât isimleriyle geçtiği de bu görüşler arasındadır. Ameşa Spentalar’ın içinde olan Haurvatât suların koruyucusu sayılırken Amuratât, bitkilerin koruyucusudur (Güneş, 2019, s. 71). Bakara suresinin 102. ayetinde zikredilen Hârût ve Mârût hakkında İslamiyett’en önceki din ve kültürlerde Sümerlerden Akadlara, Zerdüştlerden Hinduizm’e kadar birçok medeniyet ve kültürden rivayetlere rastlanılmaktadır (Koşık, 2013).

Kur’ân-ı Kerîm’de Hârût ve Mârût’un adının geçtiği ayette Hz. Süleyman’a atılan iftiraldan bahsedilir. Ayrıca Hârût ve Mârût adlı iki meleğe sihir ilham edilmesinden söz edilir. Tefsirciler, bu ayetin sihirle uğraşmanın yanlış olduğunu vurgulamak için nüzul ettiği konusunda ittifak etmişlerdir (Demirci, 1997, s. 264).

Süleyman’ın hükümranlılığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar insanlara sihri ve (özellikle de) Bâbil’de, Hârût’la Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihri) öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, ‘Biz ancak imtihan gönderilmiş iki meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme’ demedikçe kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah’ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar getiren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi (Bakara 2/102).

Sihir ilminin en gelişmiş olduğu en eski yerleşim bölgesi Bâbil ve eski Mısır’dır. Kuşaktan kuşağa aktarılan sihir ilmi, bu toplumlarda bir meslek hâline gelmiştir. Bâbil ve eski Mısır toplumlarında bu geleneği meşrulaştıracak iki gerekçe vardır. Birincisi sihirle kendine mutlak bir egemenlik kuran Hz. Süleyman’ın gücü; ikincisi sihir öğretmek üzere dünyaya iki melek Hârût ve Mârût’un gönderilmesidir. Sihirle uğraşan bu insanlar Hz. Süleyman’a iftira atarak sihri meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Bakara suresindeki ayette bu iddialar reddedilmiştir. Hz. Süleyman'a atılan iftiralara ve Hârût ile Mârût'un adının zikredildiği (Bakara 2/102) ayet, bir ikaz niteliğindedir. Hârût ve Mârût'un insanlara öğrettiği yegâne bilginin sihir olması mantık dışıdır çünkü ayetin ana fikri sihirle uğraşmanın uygun olmadığıdır (Budak, 2019, s. 102-103).

Hârût ve Mârût hakkında İsrailiyat'ın etkisiyle geçen birçok rivayet vardır. Bu rivayetlerden en meşhuru şudur: Hz. İdris döneminde insanların günahları artınca melekler itiraz edip Allah'a "Rabbimiz onları helâk etmeyecek misin?" der. Bunun üzerine Allah (c.c) meleklerle "Ben sizin kalplerinizden şehveti ve şeytanı kaldırdım, eğer kaldırmasaydım siz de aynı şeyleri yapardınız." buyurur. Melekler böyle bir imtihanla karşılaşılırsa kendilerini koruyacaklarını kanıtlamak isterler. Bunun üzerine Allah (c.c) aralarından iki melek seçmelerini buyurur, onlar da Hârût ve Mârût'u seçerler ve yeryüzüne gönderilirler. Zühre adında güzel bir kadın eşinden boşanmak için bu iki meleğe başvurur. Bunlar kadına âşık olur ve günaha sürüklenmek isterler. Zühre kendi isteği yerine getirilmedikçe razı olmaz. Hârût ve Mârût'un ısrarları üzerine Zühre puta tapmaları, içki içmeleri ve haksız yere kan dökmeleri şartını koşar. Başlangıçta melekler bunu kabul etmek istemezler. İçki içmek diğer günahlara nazaran daha zararsız gözüktür ve sarhoş olurlar. Zühre onlardan ism-i âzam duasını öğrenir, okuyup semaya yükselir. Bu olaydan sonra Allah, Hârût ve Mârût'u cezalandırmak ister. Hârût ve Mârût Hz. İdris'ten şefaet isterler. Hz. İdris bu iki meleğe dünya veya ahiret cezasından birini seçmelerini söyler. Dünya cezasını seçen Hârût ve Mârût Bâbil'de bir kuyuya saçlarından asılırlar. Bu iki melek kıyamete kadar ceza çekeceklerdir (İbn Kesîr, 1993, s.449; Levend, 2015, s:222; Onay, 1996, s.258).

İbn Kesir'e göre Ka'bu'l Ahbar'dan gelen bir rivâyette Mecûsi ve evli bir kadın olan Zühre, ism-i azam duası dışında meleklerden, kendisini semaya uçurmalarını da şart koşar. Onu semaya uçuran meleklerin, semada, kanatları kesilip yeryüzüne atılır. Ağlayarak, korkarak ve pişman bir durumda yere düşerler. Duaları ile meşhur olan Hz. İdris'ten affedilmeleri için kendilerine dua etmesini isterler. Dua neticesinde, iki azaptan birini seçmeleri tercihinde serbest bırakılırlar. Dünya azabını tercih eden melekler altı ve üstü ateşle dolu olan bir kuyuya zincirle bağlanırlar. Orada azaplarını çekmektedirler (Erbaş, 2012, s. 222).

İslâmî literatürde Hârût ve Mârût hakkındaki rivayetlerin çoğu, bir Yahudi tefsir kitabı olan Midraş Avkir’de bulunur. Buradaki rivayet kısaca şöyle anlatılır: Şemhazai ve Azazel adında iki melek (bazı kaynaklarda Azza ve Uzza) Tanrı’ya yeryüzüne inerek insanlara hidayet vesilesi olacaklarını vadederler. Tanrı onları yeryüzüne gönderir. Dünyaya indikten sonra Şemhazai, Ester adında güzel bir kadınla tanışır ve ona âşık olur. Ester Şemhazai’den kendisini semaya çıkaracak olan Tanrının adını zikretmeyi öğretmesini ister. Şemhazai, Ester’e bunu öğretir, Ester bu ismi zikrederek semaya yükselir. Tanrı Ester’i yıldız hâline getirir (Demirci, 1997, s:262).

Neticede Kur’ân-ı Kerim’de Hârût ve Mârût isimleri sadece bir ayette zikredilmektedir. Ayetin (Bakara 2/102) ikaz ayeti olması Hârût ve Mârût’un insanlara öğrettiği bilginin sihir olmadığını göstermektedir. Hârût ve Mârût’un insanlara sihir öğretmesi yüzünden cezalandırılması düşüncesi İsrâîlî rivayetlere dayanmaktadır.

2.2. Yahudilikte Melek Anlayışı

2.2.1. Yahudilikte Meleklerle İman

Eski Ahit’te melek manasında “Tanrı’nı oğulları, Savaşçılar, Mesajcılar, Mukaddesler, Ruhlar, Göklerin ordusu, Gökte oturanlar” gibi kavramlar kullanılmıştır (Erbaş, 2012, s. 67). Yahudi kutsal kitaplarında melek “adam” ismiyle de geçmektedir. Tekvin’deki kıssada (32:24-25) Yakup’la gürleşen kişi Hoşea’da (12:5) “malakh” adıyla anılmaktadır Yahudi mezheplerinden biri olan Sadûkîler meleklerin varlığını reddetmektedir. Sadûkîler dışındaki mezhepler, meleklerin varlığını kabul etmektedir (Erbaş, 2004, s.38).

Besalel’e göre Sadûkîler melek ve şeytan gibi ruhânî varlıklara inanmazlar, insanın iyiyi ve kötüyü kendisinin belirleyeceğine inanırlar (Besalel, 2001, s. 558). Yahudi melek inancıyla İslam dinindeki melek inancı arasında bir yakınlık görülse de Zerdüştlükteki düalite (Karanlık-Aydınlık, İyi-Kötü, Ahuramazda-Ahrimani) fikrinin etkisi vardır (Aydın, 2013, s. 123). Babil esaretinde İranlılar ve Keldânîlerin inançlarından etkilenmişlerdir. Zerdüştlükteki iyi ruh ve kötü ruh kavramları Yahudiliğe iyi melek ve kötü melek şeklinde intikal etmiş, meleklerin hiyerarşik sınıflandırılmasını etkilemiştir.

Yahudi inancında meleklerin görevleri Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek, onun buyruklarını insanlara iletmek ve Yahudileri kötülüklerden korumaktır. Melek inancı, Yahudi inanç tarihinin her evresinde yer almıştır. Fakat melek inancı, inanç sisteminde merkezi bir rol oynamaz (Besalel, 2001, s. 382).

Netice olarak Yahudilikte melekler kutsal kabul edilmektedir. Melek, Tanrı ile insanlar arasında aracı bir fonksiyon üstlenmektedir. Meleklerin özellikleri ve görevleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgiye çalışmamızın bu bölümünde değinilmiştir.

2.2.2. Yahudilikte Meleklerin Yaratılışı

Yahudi inancına göre meleklerin yeryüzünden önce yaratıldığı kabul edilir. Eyüp kitabında geçen bu ifadeyle meleklerin yaratılma anına delil gösterilir: “Sabah yıldızları hep birden terennüm eylerken ve bütün Allah oğulları sevinçle çağırırken” (Eyüp, 38:7).

Tekvin'de Tanrı'nın melekleri ikinci gün yarattığından söz edilmektedir. Melekler gök kubbede kabul edilmiştir. Gök kubbe ikinci gün yaratıldığına göre, melekler de ikinci gün yaratılmıştır (Erbaş, 2012, s.73). “Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun ve suları, sulardan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı ve böyle oldu. Ve Allah kubbeye ‘gök’ dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, ikinci gün” (Tekvin, 1:6-8).

2.2.3. Baş Melekler

Hristiyanlıkta, İslamiyet'te ve Yahudilikte bazı melekler benzer isimlere, özelliklere ve görevlere sahiplerdir. Baş meleklerden Mikael, Gabriel ve Ölüm Meleğine diğer semavi dinlerde de inanılmaktadır. Yahudi teolojisinde bu meleklerin konumu hakkında bilgi verilecektir.

2.2.3.1. Mikael (Mikâil)

Mikael ismi İbranice'de “kim Tanrı gibidir” anlamına gelir (Besalel, 2001, s. 381). Mikâil'in Yahudilikte önemli bir melek olduğu anlaşılmaktadır. Daniel kitabında Mikâil üç yerde “reis” şeklinde geçmiştir. Aşağıdaki metinlerde bu ifadeler verilmiştir.

“Fakat Fars ülkesinin reisi, yirmi bir gün bana karşı durdu. Ve işte birinci reislerden biri olan Mikael bana yardım etmeye geldi” (Daniel, 10:13).

“Fakat hakikat yazısında çizilmiş olanı sana bildireceğim. Onlara karşı reisiniz Mikael’den başka bana destek olan kimse yok” (Daniel, 10:21).

“Ve senin kavmin oğulları için durmakta olan büyük reis Mikael, o vakit kalkacak ve millet olalıdan beri o zamana kadar vaki olmamış bir sıkıntı vakti olacak ve o vakit senin kavmin kitapta yazılı bulunan herkes kurtulacak” (Daniel, 12:1).

Yahudi inancında Mikâil özel bir melektir. Başka toplumların meleklerine karşı savaşıır. Daniel kitabında, Mikâil’in reis olarak zikredilmesinden hareketle Kilise Babaları da bu meleği seçkin bir toplumun koruyucusu olarak görmektedir (Erbaş, 2012, s. 90). Mikâil İsrailoğullarının koruyucusu olmasının yanı sıra Allah’a en yakın olan melek kabul edilmektedir. Doğa olaylarını (şimşek, yağmur, gök gürültüsü) yönettiğine inanılır (Aydın, 2013, s. 123).

2.2.3.2. Gabriel (Cebrail)

“Gabriel” ismi İbranice’de “Tanrının adamı, Tanrının kuvveti” anlamlarına gelmektedir. Eski ve Yeni Ahit’te Tanrı’nın gönderdiği baş meleklerden biri olarak geçmektedir. Eski Ahit’te Cebrail’e sadece telmihte bulunulmasına rağmen Daniel kitabında Gabriel ismi zikredilmektedir. Yahûdî inancında Mikâil ve Cebrail önemli iki baş melektir. Mikâil koruyucu melek olarak kabul edilirken; Cebrail ilahî mesajı Tanrı’dan peygamberlere ileten melek kabul edilmektedir (Erbaş , 2012, s. 91).

Daniel kitabında Cebrail’in insan suretinde görüldüğü ifade edilmiştir:

Ve vaki oldu ki ben, Daniel, bu rüyeti görünce, onu anlayayım diye araştırdım ve işte karşımda biri durdu sanki bir insan görünüşü. Ve Ulay ırmağı ortasından bir adam sesi işittim ve çağırıp dedi: “Ey Cebrail rüyeti buna anlat.” Ve durduğum yere yakın geldi ve o gelince ben yıldım ve yüz üstü düştüm ve bana dedi: “Anla ey âdemoğlu çünkü bu rüyet sonun vaktinden ötürüdür.” Ve benimle söyleşirken, yüzüm yerde olarak derin uykuya daldım ve bana dokunup beni ayakta durdurdu (Daniel, 8:15-18).

Yine Daniel kitabında Cebrail’in uçarak geldiği ifade edilmiştir. “Evet, ben daha duada söylemekte iken başlangıçta rüyette görmüş olduğum Cebrail kişi, akşam taktimesi vakitlerinde tez uçarak yanıma geldi” (Daniel, 9:21).

2.2.3.3. Rafael

Rafael ismi İbranice’de “Tanrı’nın ilacı, çaresi” anlamlarına gelir. Yolculuğunda Tobit’e rehberlik yapması ve hizmet etmesi için gönderilmiştir. Rafael’in adı Eski

Ahit'te geçmemektedir. Sadece apokrif kitaplardan sayılan Tobit'in kitabında zikredilmektedir (Erbaş, 1996).

Tobit kitabında, Rafael'in insanları kurtarması ve yardım etmesi için gönderildiği belirtilir. Aşağıda verilen bölümlerde Rafael'in yeryüzüne bir kurtarıcı ve yardımcı olarak geldiği anlaşılmaktadır.

O süre içinde görkemli Tanrı'nın katında her ikisinin de duası kabul olundu. Tanrı, her ikisinin de derdine çare bulması için Rafael adındaki meleği onlara gönderdi. Rafael, Tanrı'nın yarattığı ışığı kendi gözleriyle görebilmesi için Tobit'in gözlerindeki beyaz benekleri yok edecekti. Raguel'in kızı Sara'yı en kötü cinlerden biri olan Azmodius'dan kurtaracak ve onu Tobit'in oğlu Tobyas'la evlendirecekti. Çünkü Sara'ya talip olan bütün erkeklerden önce, onunla evlenmek Tobyas'ın hakkıydı. Raguel'in kızı Sara yukarıdaki odadan aşağı inerken aynı anda Tobit avludan eve dönüyordu (Tobit, 3:16-17).

Tobit'in on ikinci bölümünün başlığı Rafael'dir. "Ben Rafael'im. Tanrı'nın yüce katına çıkmak için her an hazır bekleyen yedi melekten biriyim" (Tobit, 12:15).

"Rafael delikanlıya, 'Tobyas kardeş' dedi. Ötekisi yanıtladı: 'Buyurun!' Melek konuşmasını sürdürdü: 'Bu gece Raguel'de kalacağız. O senin akraban olur. Sara adında bir kızı var' (Tobit, 6:11).

Tobit kitabında başka bir bölümünde Rafael'in insan kılığında geldiği ifade edilir. "Tobyas, yolu bilen ve onunla birlikte Medya'ya gidecek bir adam bulmak üzere dışarı çıktı. Dışarıda Rafael adındaki melek onu bekliyordu. Ama Tobyas, Tanrı'nın meleklerinden biriyle karşılaştığını anlayamadı" (Tobit, 5:4).

2.2.3.4. Ölüm Meleği

Ölüm Meleği Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın insanların can alması için görevlendirdiği bir melektir. Yaratılışın ilk gününde var edildiği kabul edilir. İnsanların ölüm anında kılıcını çekmiş olarak başucuna gelir. Ölüm Meleğinin mekânının göklerde olduğuna inanılır (Kılavuz, 1991, s. 350).

Yahudi âlimleri ölüm meleği (Mal'ah hamawet) kavramını Kutsal Kitapta geçen şu ifadelerle dayandırır: "Yaşayıp da ölümü görmeyen ölümler diyarı elinden canını kurtaran adam kimdir?" (Mezmurlar, 89:4).

Eski Ahit'te Tanrı'nın Ölüm Meleğini can alması için gönderdiği ve insanları cezalandırdığı ifade edilir. "Ve o gece vaki oldu ki Rabbin meleği çıktı ve Aşur

ordugâhında yüz seksen beş bin kişiyi vurdu ve sabahlayın adamlar erken kalktıkları zaman, işte, onların hepsi ölmüş leşlerdi” (II. Krallar, 19:35).

Kutsal Kitap'ta “yıkıcı melekler” grubunda sayılan Ölüm Meleğine işaret edilir. “Ve Rab Mısırlıları vurmak için geçecek ve üst eşik üzerinde ve iki süve üzerinde kanı görünce, Rab kapı üzerinden geçecek ve helâk ediciyi sizi vurmak için evlerinize girmeğe bırakmayacaktır” (Çıkış, 12:23).

Ölüm Meleği Eski Ahit'te ve Kur'ân-ı Kerim'de özel bir isimle anılmamıştır. Ölüm meleğinin Kur'ân'da “Melekü'l-mevt”; Eski Ahit'te “Mal'ah hamawet” isimleriyle geçmesi ve benzerlikleri dikkat çekmektedir (Erbaş, 2012, s. 99).

Eski Ahit'te Ölüm Meleği helak edici, Tanrı'nın insanlara cezası, can alması gibi özellikleriyle mevcuttur. Ölüm Meleğine atflarda bulunulmuş; sadece bir yerde “Mal'ah hamawet” terkibi geçmiştir. Yahudilikte Ölüm Meleğinin, yaratılışın ilk gününde var edildiğine inanılır. Onların 12 kanadı vardır ve göklerde meskundur (Kılavuz, 1991. s.350).

2.2.4. Diğer Melekler

Yahudi inancında baş melekler dışında “Kerubiler, Rabbin Meleği, Mesajcı Melekler, Semyaza, Azazel” gibi meleklerin varlıklarından söz edilir. Çalışmamızın sınırından uzaklaşmamak için önemli görülen melekler hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.4.1. Kerubiler

“Kerubî” sözcüğü Akadca kökenlidir. “Dua eden kişi” veya “aracı olan kişi” manalarına gelir (Erbaş, 2012, s. 99). Kerubiler, Yahudi inancında koruyucu bir özelliğe sahip devasa meleklerdir. Talmud ve Midraş metinlerinde kerubilerden söz edilirken onların Tanrı'nın tahtını taşıyan kanatlı bir görünümleri olduğu ifade edilir (Keleş, 2019, s. 69-71).

2.2.4.2. Yahve'nin (Rabb) meleği

Yahudi inancında Yahve'nin Meleği, elçilik görevini ifa etmektedir (Erbaş, 2004, s. 37). Tanrı, kendisini bu melek aracılığıyla tanıtmaktadır. Eski Ahit'in birçok yerinde Yahve'nin Meleğinden söz edilmektedir. Bu melek değişik zamanlarda insanlara Tanrı'dan haber getirmekte ve önemli hizmetlerde bulunmaktadır (Erbaş, 2012, s. 92).

2.2.4.3. Azazel

Tevrat'ta Azazel'le ilgili anlatımlar sadece Levililer kitabında yer almaktadır. Bu melekle ilgili ifadelerle göre Tanrı ile birlikte Azazel için de bir kurban kesilecek ve halkın günahlarının bağışlanması için kendisine (çöle) gönderilecektir (Keleş, 2019, s. 94). Azazel'in tabiatüstü bir varlık olduğu kabul edilmektedir. Araplara göre Azazel bir cindir (Erbaş, 2012, s. 104). İslam inancında Âdem'e secde etmeyip Allah'a isyan etmesinden dolayı cennetten kovulan ve neticesinde "iblis" olarak adlandırılan varlığın Azazel olduğu da bazı görüşler arasındadır (Keleş, 2019, s. 96).

2.2.4.4. Barış ve Şer melekleri

Yahudi inancında hayır ve şer meleklerinin olduğuna inanılmaktadır. Cumartesi günü Yahudilerin haftalık ibadet günleridir. O gün sinagogta ibadet edip eve dönen Yahudi'ye eve kadar iki melek eşlik ederler. Eğer bu kişi evini bugüne özel süslemeler yaparak önem gösterirse, onunla beraber bulunan Barış Meleği de ona dua ederek bir sonraki haftanın da aynı şekilde olması için dua eder. Şer Meleği de istemeye istemeye bu duaya âmin der. Eğer bu kişi evini düzenlememişse bu defa Şer Meleği aynı şekilde dua eder. Bu duruma üzülen Barış Meleği de üzgün bir şekilde ağlayarak bu duaya âmin der (Erbaş, 2012, s. 107).

2.2.4.5. Yahudilikte meleklerin hiyerarşik tasnifi

Teologlar melekleri üç hiyerarşik gruba ayırmışlardır. Meleklerin görevlerine ve özelliklerine göre şöyle sıralamışlardır:

Birinci Grup: Kerubi, Serafi ve Tahtlar: Bunların görevi Tanrı'nın cemalini seyretmektir.

İkinci Grup: Egemenlikler, Faziletler ve Güçler: Bunlar dünyanın idaresinden sorumludur.

Üçüncü Grup: Prenslükler, Baş Melekler ve Diğer Melekler: Bunlar da Tanrı'nın emirlerini yerine getirirler (Erbaş, 2012, s. 88).

2.2.5. Yahudilikte Meleklerin Görevleri

2.2.5.1. Tanrı'ya ibadet etmeleri

Melek düşüncesinin var olduğu diğer inançlarda olduğu gibi Yahudi inancında da melekler Tanrı'ya ibadet ederler, O'nu tesbih ederler ve överler. Allah'ı övüp tesbih ettikleri Mezmurlar kitabında meleklerin Tanrı'yı övüp şükrettikleri belirtilmiştir.

“Rabbe hamdedin, Rabbe göklerden hamdedin, ona yücelerde hamdedin. Ey bütün melekler, ona hamdedin. Ey bütün ordu, ona hamdedin” (Mezmurlar, 148:1-2).

2.2.5.2. Tanrı ile insanlar arasında aracılık yapmaları

Eski Ahit'te Tanrı'nın mesajını ileten meleklerin insan kılığında görüldükleri anlaşılmaktadır.

Zekeriya kitabında Tanrı, meleklerini mesaj iletmek için yeryüzüne gönderir. Hz. Zekeriya ve melekler arasında aşağıdaki diyaloglar geçer:

Ve dedim: “Efendim, bunlar ne.” Ve benimle söyleşen melek bana dedi: “Bunlar nedir sana göstereyim.” Ve mersin ağaçları arasında duran adam cevap verip dedi: “Bunlar dünyayı dolaşmak için Rabb'in gönderdikleridir.” Ve onlar mersin ağaçları arasında durmakta olan Rabb'in meleğine cevap verip dediler: “Dünyayı dolaştık ve işte bütün dünya yerinde oturmakta ve rahatta.” Ve Rabb'in meleği cevap verip dedi: “Ey orduların Rabb'i bu yetmiş yıldır gazap etmiş olduğun Yerusolime ve Yahuda şehirlerine ne vakte kadar merhamet etmiyeceksin?” Ve Rab benimle söyleşen meleğe iyi sözlerle teselli veren sözlerle cevap verdi. Ve benimle söyleşen melek bana dedi: “Çağır ve de Orduların Rabbi şöyle diyor: ‘Yerusolimi ve Sionu büyük kıskançlıkla kıskanıyorum.’” (Zekarya, 1:9-14).

Luka kitabında Cebrail'in Hz. Zekeriya'ya çocuk müjdesi verdiğiinden söz edilir (Luka1:11-14). Kitabın aynı bölümünde meleğin Hz. Meryem'e de Hz. İsa'yı müjdelediği belirtilir (Luka 1:28-35).

2.2.5.3. İnsanları Korumaları

Meleklerin bir özelliği de insanları koruması ve onlara yardım etmesidir. Yahudi inancında meleklerin koruyucu özelliğine inanılır. Tüm ulusların ve milletlerin, kendilerine ait koruyucu bir meleğe sahip oldukları kabul edilir. Koruyucu meleklerin hizmetleri ruhtan ziyade bedene yöneliktir. İnsanların bedeninden kötü şeyleri uzaklaştırırlar ve maddi işlerinde onlara yardım ederler (Erbaş, 2012, s. 104).

2.2.5.4. Fiziki Görünümleri

Yahudilikte saf ruhlar olarak kabul edilen melekler yeryüzüne indiklerinde cismani bir biçimde görünebilirler (Keleş, 2019, s. 103). Yeryüzüne inen melekler bazen güzel yüzlü ketenler giyinmiş bir insan biçiminde görünmektedir (Tekvin, 18). Bundan farklı olarak Eski Ahit'te korkunç görünümlü bir melekten söz edilmektedir. Daniel Kitabı'nda ketenler giymiş, yüzü parlak, gözleri ateşe benzeyen elinde kılıç olan bir melekten söz edilir (Daniel, 10:5-6). Netice itibariyle Yahudilikte meleklerin güzel bir insan suretinde görüldüğüne inanıldığı gibi insanı korkutan bir biçimde de görüldüğü kabul edilmektedir.

2.2.5.5. Meleklerin Bilme Özellikleri

Yahudi inancında meleklerin bilgisinin insanın bilgisinden daha üstün olduğu kabul edilmektedir (Keleş, 2019, s. 105). Eski Ahit'te Tanrı tarafından kendilerine öğretilen bilgileri melekler de insanlara öğretmektedirler. Zorunlu nedenlere bağlı geleceği bilirler; fakat gelecekte olacak olayları ve kalplerdeki sırları bilmezler. Bu sırları sadece Tanrı bilmektedir (Erbaş, 2012, s. 82).

2.3. Hristiyanlıkta Melek Anlayışı

2.3.1. Hristiyanlıkta Meleklerle İman

Hristiyanlıkta Tanrı'ya imandan sonra meleklerle iman gelmektedir. Özellikle Yuhanna'nın Vahyi kitabının birçok bölümünde melekler zikredilmiştir. Yeni Ahit metinleri ve Kilise babalarının görüşleri Hristiyanlıkta melek inancı hakkında bilgi vermektedir (Erbaş, 2012, s. 117). Hristiyanlık inancına göre neredeyse her şeyin meleği olduğuna inanılmaktadır. Merhamet, adalet, lütuf, şifa, lütuf, inayet meleklerinin yanında ayın, yıldızların ve dağların da meleği vardır. Bunun yanında korkunun, karışıklığın ve rüşvetin de meleklerinin olduğuna inanılır. Bu düşüncenin nedeni Hristiyanlıkta inanılan Düşmüş veya Günahkâr melek inancıdır (Aydın, 2013, s. 124).

Hristiyan kilise öğretisine göre Tanrı başlangıçta tüm melekleri bir iyilik ve mutluluk içinde yaratmıştır. Daha sonra bazı melekler gurura kapılıp yüksek makamlarını kaybetmişler, Tanrı da onları cehenneme atmıştır. Gurura kapılmayan derecelerini koruyan meleklerle iyi melekler; diğerlerine kötü melekler denir (Erbaş, 2012, s. 136-137). Hristiyanlık inancında gurura kapıldığı için cehenneme atılan kötü meleklerin

iyi meleklerden ayrılması meleklerin hata yapabildiğini gösterir, bu görüşe göre melekler kusursuz değildir.

Yeni Ahit'te meleklerle ibadet edilmemesi konusunda uyarıda bulunulmuştur, sadece Tanrı'ya ibadet edilmesi vurgulanmıştır. “Bunları işiten ve gören ben Yuhanna'yım. İşitip gördüğümde bunları bana gösteren meleğe tapmak için ayaklarına kapandım. Ama o bana ‘Sakın yapma!’ dedi, ‘Ben senin, peygamber kardeşlerin ve bu kitabın sözlerine uyanlar gibi bir Tanrı kuluyum. Tanrı'ya tap!’” (Yuhanna'nın Vahyi, 22:8-9).

Meleklerin insanlardan üstün olup olmaması konusuna gelinecek olursa Yeni Ahit'te meleklerin insanlardan üstün olduğu ifade edilmiştir. “Ya Rab, insan nedir ki onu anasın ya da insanoğlu nedir ki ona ilgi gösteresin? Onu meleklerden biraz aşağı kıldın. Yücelik ve onur tacını ona giydirip ellerinin yapıtları üzerine onu görevlendirdin” (İbranilere Mektup, 2:6-7).

2.3.2. Hristiyanlıkta Meleklerin Yaratılışı

Hristiyanlık inancında meleklerin ne zaman yaratıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Kilise Babalarının bu konuda çeşitli görüşleri vardır. Bazı görüşlere göre meleklerin yaratılış zamanı dünyanın yaratılmasından önce; diğer görüşlere göre dünyanın yaratılışından sonradır. Meleklerin yaratılış maddelerinin duman ve ateş olduğu kabul edilir (Erbaş, 2012, s. 129). Meleklerin ne zaman yaratıldığı hakkında net bir bilgi olmamasının sebebi Yeni Ahit'te bununla ilgili bir ifadenin olmamasıdır. Kilise Babalarının farklı görüşleri, meleklerin yaratılış zamanını belirsiz bırakmıştır.

2.3.3. Yeni Ahit'te Özel İsimle Geçen Melekler

2.3.3.1. Michel (Mikâil)

Yeni Ahit'te Michel (Mikâil) toplam iki yerde zikredilmektedir. Adının geçtiği yerlerden birinde Hz. Musa'nın cesedi konusunda İblis'le savaşıyor bir melek olduğundan söz edilir. “Oysa baş melek Mikâil bile, Musa'nın cesedi konusunda İblis'le çekişip tartışırken, dil uzatarak onu yargılamaya kalkışmadı. Ancak, ‘Seni Rab azarlasın’ dedi” (Yahuda'nın Mektubu, 9)

Yahudilik inancında “ölümlerin ileticisi” olarak görülen melek Mikâil iken Hristiyanlık inancında bu görüşün aksine Mikâil, Yahûda'nın mektubunda Musa'nın bedeni için şeytanla savaşıyor bir melektir (Erbaş, 2012, s. 164).

Yeni Ahit'te Mikâil diğer bir bölümde yine büyük ejder İblis'e karşı diğer meleklerle birlikte savaşır. Baş melek Mikâil ve gök ordusu büyük ejder İblis'i mağlup ederler. "Gökte savaş oldu. Mikâil'le melekleri ejderhayla savaştılar. Ejderha kendi melekleriyle birlikte karşı koydu, ama gücü yetmedi. Bu yüzden gökteki yerlerini yitirdiler" (Yuhanna'nın Vahyi, 12:7).

2.3.3.2. Gabriel (Cebrail)

Eski Ahit'te olduğu gibi Yeni Ahit'te de Cebrail'in görevi, Tanrı'dan haber getirmektir. Luka kitabında Cebrail'in Hz. Zekeriya'ya karısının hamile olacağı müjdesini getirdiği görölmektedir. "Melek ona şöyle karşılık verdi: 'Ben Tanrı'nın huzurunda duran Cebrail'im. Seninle konuşmak ve bu müjdeyi sana bildirmek için gönderildim.'" (Luka, 1:19).

Yine Luka kitabında Cebrail'in Hz. Meryem'e Hz. İsa'ya hamile kalacağı müjdesini getirdiği ifade edilmektedir. Cebrail Hz. Meryem'le diyalogunda Hz. Zekeriya'nın karısı Elizabet'in de hamile olduğunu, Tanrı'nın gücünün her şeye yeteceğini söylemiştir.

Elizabet'in hamileliğinin altıncı ayında Tanrı, melek Cebrail'i Celile'de bulunan Nasıra adlı kente, Davut'un soyundan Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderdi. Kızın adı Meryem'di. Onun yanına giren melek, "Ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız, selam! Rab sizinledir" dedi. Söylenenlere çok şaşıran Meryem, bu selamın ne anlama gelebileceğini düşünmeye başladı. Ama melek ona, "Korkma Meryem" dedi, "Sen Tanrı'nın lütfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracaksın, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine 'en yüce olanın oğlu' denecek. Rab Tanrı O'na, atası Davut'un tahtını verecek. O da sonsuza dek Yakup'un soyu üzerinde egemenlik sürecek ve egemenliğinin sonu gelmeyecektir." Meryem meleğe "Bu nasıl olur? Ben erkeğe varmadım ki." dedi. Melek ona şöyle cevap verdi: "Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, en yüce olanın gücü senin üstüne gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek. Bak, senin akrabalarından Elizabet de yaşlılığında bir oğula gebe kalmıştır. Kısır bilinen bu kadın şimdi altıncı ayındadır. Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şey yoktur." "Ben Rabb'in kuluyum." dedi Meryem, "Bana dediğin gibi olsun." Bundan sonra melek onun yanından ayrıldı (Luka, 1:26-37).

2.3.4. Yeni Ahit'teki Diğer Melekler

2.3.4.1. Rabb'in meleği

Rabb'in Meleği adı Yeni Ahit'teki birçok kitapta geçmektedir. Aşağıda verilen metinlerde Rabb'in Meleğinin adının geçtiği bölümler verilmiştir. Rabb'in Meleği

Matta kitabında Yusuf'un rüyasına girip ona uyarıda bulunmuştur. "Ama böyle düşünmesi üzerine Rabb'in bir meleği ona rüyada görünerek şöyle dedi: 'Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır'"(Matta, 1:20).

Yine Matta kitabında Rabb'in Meleği Yusuf'un rüyasına girerek uyarıda bulunmaktadır. "Yıldızbilimciler yola çıktıktan sonra Rabb'in bir meleği Yusuf'a rüyada görüldü. Ona, 'Kalk!' dedi. 'Çocuğu ve annesini al ve Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hirodes çocuğu öldürmek amacıyla onu arayacak'" (Matta, 2:13).

2.3.4.2. Koruyucu melekler

Hristiyan inancında koruyucu melek düşüncesi önem arz etmektedir. İnsanların koruyucu meleği olduğu gibi şehirlerin, ülkelerin ve toplumların da koruyucu melekleri vardır. Koruyucu meleklerin görevleri vardır. İnsanları kötülüklerden korurlar ve iyi düşünceler telkin ederler. Yine insanları şeytan ve cinlerden korurlar, tehlikelerden uzaklaştırırlar, Yeni Ahit'te her insanın koruyucu meleği olduğu düşüncesi aşağıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır (Erbaş, 2012, s. 165). "Bu küçüklerden bir tekini bile hor görmekten sakının! Size şunu söyleyeyim, onların göklerdeki melekleri, göklerde olan Babamın yüzünü her zaman görürler" (Matta, 18:10). Neticede diğer semavi dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da melekler insanları kötülüklere karşı korumaktadır.

2.3.4.3. Yedi Kilise'nin melekleri

Yedi Kilise'nin meleklerinin ismi sadece Yeni Ahit'te geçmektedir. Bu melekler Eski Ahit'te geçmemektedir. Yuhanna'nın Vahyi kitabında, Yedi Kilise'nin yedi meleğinin olduğundan söz edilmektedir. Yuhanna, İsa'yla karşılaşır. İsa'nın sağ elinde yedi yıldızlı yedi altın kandil vardır. İsa yedi yıldızın Yedi Kilisenin melekleri; yeni kandilin ise Yedi Kilise olduğunu ifade eder. İsa Yuhanna'ya gördüklerini yazmasını istemiştir.

O'nu görünce, ölü gibi ayaklarının dibine yığıldım. O ise sağ elini üzerime koyup şöyle dedi: Korkma! İlk ve son Ben'im. Diri Olan Ben'im. Ölmüştüm, ama işte sonsuzluklar boyunca diriyim. Ölümün ve ölümler diyarının anahtarları bendedir. Bunun için gördüklerini, şimdi olanları ve bundan sonra olacakları yaz. Sağ elimde gördüğün yedi yıldızla yedi altın kandilliğin sırrına gelince,

yedi yıldız yedi kilisenin melekleri, yedi kandillikse yedi kilisedir (Yuhanna'nın Vahyi, 1:17-20).

Yukarıdaki verilen metnin devamında Yedi Kilise Melekleri, Yuhanna'nın Vahyi kitabında şöyle anlatılır (Erbaş, 2012, s. 169):

1. "Efes'teki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 2:1).
2. "İzmir'deki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 2:8).
3. "Bergama'daki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 2:12).
4. "Tiyatira'daki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 2:18).
5. "Sart'taki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 3:1).
6. "Filadelfya'daki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 3:7).
7. "Laodikya'daki kilisenin meleşine yaz" (Yuhanna'nın Vahyi, 3:14).

2.3.4.4. İyi ve kötü melekler

Hristiyan kilise öğretisine göre başlangıçta meleklerin tamamı bir iyilik ve mutluluk içinde yaratılmışlardır. Daha sonra bazı melekler gurura kapılıp yüksek makamlarını kaybetmişlerdir ve cehenneme gönderilmişlerdir. Gurura kapılmayan melekler, derecelerini korumuşlardır. İşte bunlara iyi melekler; diğerlerine ise kötü melekler denir (Erbaş, 2012, s. 136-137).

2.3.5. Hristiyanlıkta Meleklerin Hiyerarşik Tasnifi

Hristiyan inancında meleklerin hiyerarşisi Yahudi geleneğinden etkilenmiş bir melekler hiyerarşisi geliştirmiştir. Meleklerin üç hiyerarşisi vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. En üstün hiyerarşi: Serafileler, Kerrubiler ve Tahtlar
2. Orta Hiyerarşi: Egemenlikler, Faziletler ve Güçler
3. En aşağı hiyerarşi: Prenslükler, Başmelekler ve Normal melekler

Bu üç hiyerarşi için dokuz ayrı isimden oluşmuştur. Bu grupların her biri ayrı bir gökte ikamet etmektedir. Tanrı'ya en yakın olan melekler birinci gruptaki meleklerdir (Erbaş, 2012, s. 155).

2.3.6. Hristiyanlıkta Meleklerin Görevleri

2.3.6.1. Tanrı'ya ibadet etmeleri

Hristiyan inancında melekler tapılacak varlıklar değildir. Melekler Tanrı'ya taparlar ve ibadet ederler. Bu konuda Yeni Ahit'te şu ifadeler geçmektedir:

Dört yaratığın her birinin altışar kanadı vardı. Yaratıkların her yanı, kanatlarının alt tarafı bile gözlerle kaplıydı. Gece gündüz durup dinlenmeden şöyle diyorlar: “Kutsal, kutsal, kutsaldır, her şeye gücü yeten Rab Tanrı, var olmuş, var olan ve gelecek olan.” Yaratıklar tahtta oturarı, sonsuzluklar boyunca yaşayanı yüceltip ona saygı ve şükran sundukça, yirmi dört ihtiyar tahtta oturanın, sonsuzluklar boyunca yaşayanın önünde yere kapanarak ona tapınıyorlar (Yuhanna'nın Vahyi, 4:8-11).

2.3.6.2. Tanrı ile insanlar arasında aracılık yapmaları

Yahudilik inancında olduğu gibi Hristiyanlık inancında da melekler Tanrı'nın insanlara ileteceği mesajlarda elçilik görevi yapmışlardır. Yuhanna'nın Vahyi kitabında meleklerin insanları uyardıkları, onlara Babil'in yıkıldığını bildirdikleri görülmektedir.

Bundan sonra göğün ortasında uçan başka bir melek gördüm. Yeryüzünde yaşayanlara –her ulusa, her oymağa, her dile, her halka– iletmek üzere sonsuza dek kalıcı olan müjdeyi getiriyordu. Yüksek sesle şöyle diyordu: “Tanrı'dan korkun! O'nu yüceltin! Çünkü O'nun yargılama saati geldi. Göğü, yeri, denizi, su pınarlarını yaratana tapın!” Ardından gelen ikinci bir melek, “Yıkıldı! Kendi azgın fuhuş şarabını bütün uluslara içiren büyük Babil yıkıldı!” diyordu. Onları üçüncü bir melek izledi (Yuhanna'nın Vahyi, 14:6-10).

İslam'da ve Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlık inancında da melekler Tanrı'dan aldıkları önemli haberleri insanlara iletmektedir. Luka kitabında Cebrail'in Hz. Zekeriya'ya çocuk müjdesiyle geldiği görülmektedir (Luka, 1:19). Cebrail, Hz. Meryem'e de Hz. İsa'nın doğacağını ve onun kurtarıcı Mesih olduğunu müjdelemiştir (Luka 1:26-37). Netice itibarıyla diğer semavi dinlerde olduğu gibi Hristiyanlık inancında da meleklerin görevlerinden biri Tanrı'dan aldıkları uyarı ya da müjde içeren bilgileri insanlara ulaştırmaktır.

2.3.7. Hristiyanlıkta Meleklerin Özellikleri

2.3.7.1. Meleklerin ikamet yerleri

Hristiyanlık inancında meleklerin gökyüzünün hangi katında ikamet ettikleri hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Genel bir kabule göre meleklerin ikamet

yerleri gökyüzüdür (Erbaş, 2012, s. 152). Yeni Ahit'in aşağıdaki bölümünde meleklerin yeryüzüne uçarak indikleri belirtilmiştir. "Sonra da, 'Size doğrusunu söyleyeyim göğün açıldığını, Tanrı'nın meleklerinin insanoğlu üzerinde yükselip indiklerini göreceksiniz.' dedi" (Yuhanna'nın Vahyi, 1:51).

2.3.7.2. Ölümsüz olmaları ve cinsiyetleri

Hristiyan kaynaklarında dirilişten sonra insanların evlenmeyeceği belirtilir. Evlenmeyecekleri için de meleklerle benzetilmişlerdir. Bu ifadeyle meleklerin cinsiyetsiz oldukları anlaşılabilir. "İnsanlar ölümden dirilince ne evlenir ne evlendirilir göklerdeki melekler gibidirler" (Markos, 12:25).

Luka kitabında insanların bir daha ölmeyeceği bir başka deyişle ölümsüz oldukları ve meleklerle benzedikleri ifade edilir. İnsanların ölmeyecekleri ve meleklerle benzetilmelerinden meleklerin ölümsüz olduğu anlaşılmaktadır. "Bir daha ölmeleri de söz konusu değildir. Çünkü meleklerle benzerler ve dirilişin çocukları olarak Tanrı'nın çocuklarıdır" (Luka, 20:36).

2.3.7.3. Meleklerin bilgileri

Hristiyanlık inancında meleklerin bilgileri sınırlıdır. Yeni Ahit'te kıyamet gününün ve saatinin Tanrı'dan başka kimsenin bilmediği, ne gökteki meleklerin ne Mesih'in bildiği ifade edilmiştir. Meleklerin bilgisinin sınırsız olmadığı anlaşılmaktadır. "O günü ve saati, ne gökteki melekler ne de Oğul bilir; Baba'dan başka kimse bilmez" (Matta, 24:36).

2.3.7.4. Fiziki görünüşleri

Yeni Ahit'teki metinlerden meleklerin Tanrı'dan aldıkları mesajları insan suretinde ilettikleri anlaşılmaktadır. İsa'nın mezarının başına gelen Meryem'e insan suretinde iki meleğin görüldüğü ifade edilmiştir. "Meryem ise mezarın dışında durmuş ağlıyordu. Ağlarken eğilip mezarın içine baktı. Beyazlara bürünmüş iki melek gördü; biri İsa'nın cesedinin yattığı yerin başucunda, öteki ayakucunda oturuyordu" (Yuhanna'nın Vahyi, 20:11-12).

Luka kitabında çobanlara görünen görkemli bir melekten söz edilmiştir. Ancak nasıl bir görünümü olduğu hakkında bir detay verilmemiştir. "Rabb'in bir meleği onlara göründü ve Rabb'in görkemi çevrelerini aydınlattı. Büyük bir korkuya kapıldılar. Melek ise onlara, 'Korkmayın!' dedi" (Luka, 2:9-10).

2.3.7.5. Meleklerin kanatları

Yeni Ahit'te meleklerin kanatlarından doğrudan bahsedilmemiştir. Meleklerin kanatlarıyla ilgili olarak onların uçması ve rüzgâr olması Yuhanna'nın Vahyi kitabında şöyle ifade edilmiştir (Erbaş, 2012, s. 150).

Bundan sonra göğün ortasında uçan başka bir melek gördüm. Yeryüzünde yaşayanlara –her ulusa, her oymağa, her dile, her halka– iletmek üzere sonsuza dek kalıcı olan müjdeyi getiriyordu. Yüksek sesle şöyle diyordu: “Tanrı’dan korkun! O’nu yüceltin! Çünkü O’nun yargılama saati geldi. Göğü, yeri, denizi, su pınarlarını yaratana tapının!” Ardından gelen ikinci bir melek, “Yıkıldı! Kendi azgın fuhuş şarabını bütün uluslara içiren büyük Babil yıkıldı!” diyordu. (Yuhanna'nın Vahyi, 14:6-8).

Hristiyan toplumlarında kilise duvarlarında kanatlı melek figürleri kullanılmıştır. İbadet yerlerinde kanatlı melek figürlerinin görülmesi meleklerin kanatlı tasavvur edildiğini göstermektedir.

2.4. Zerdüştlük'te Melek Anlayışı

İran düşüncesinde melekler kutsal bir konumdadır. Zerdüştlük dininin tarihi boyunca meleklerle ilgili ilginç fikirler mevcuttur. Avesta'nın kendini anlatan ve içeren şarkılara Ameşa Spenta ismi verilen manevi varlıklar eşlik eder. Onlar yüce Tanrı'ya tabidirler (Pıras, 2005, s. 344).

Avesta'da meleksi özelliklere sahip varlıklar zikredilir ve bunlar “Ahuralar” ismiyle anılır (Güneş, 2019, s.10). Avesta'nın son kitabı olan Visperad'da Tanrı Ahura Mazda ile birlikte Ameşa Spentalar, İzedler, Fravaşiler, Zerdüş ve bütün iyi varlıklar övülmektedir. Burada zikredilen Ameşa Spentalar, İzedler ve Fravaşiler meleksi varlıklardır. Ameşa Spentalar baş melekler; İzedler melekler; Fravaşiler koruyucu meleklerdir (Güneş, 2019, s.40).

2.4.1. Ameşa Spentalar

Bu meleksi varlıkların gerçek isimleri en iyi düşünce (Vohu Manah), doğru fikirli (Armaiti), uyumlu (Aşa), güçlü (Kşatra), sağlam (Haurvatat) ve ölümsüz (Ameratat) gibi isimlerdir. Bu isimler soyut metafizik kavramları temsil eder (Pıras, 2005, s. 344).

Ameşa Spentalar gökyüzünde ikamet ederler. Kötülük ve karanlığın temsilcisi Ehrimen'le mücadelesinde Tanrı Ahura Mazda'ya yardım eden varlıklardır. Ayrıca

Tanrı'nın emriyle yeryüzündeki işleri de yürütürler. İnsanların dualarını Tanrı'ya iletmede elçi görevinde bulunurlar. Ameşa Spentaların ahirette de bazı görevleri vardır. Öteki dünyada insanlara ödül ve cezanın verilmesinde, iyilerin cennete girmesinde de rolleri vardır (Güneş, 2019, s.44). Onlar cennet ve dünya arasında insanların uyguladıkları kurban ayinlerinde aracılık ederler. Zerdüştlük ayinin psikolojisi içinde kurban eden kişinin durumunu sembolize ederler. Bu önemli arabuluculuk fonksiyonun meleklerle ilgisi vardır. Anılan fonksiyon, Zerdüş inancında değişmez bir şekilde kalır ve Sasani dönemindeki Pehlevi yazılarında da bu hususa vurgu yapılır. Örneğin manevi olarak daha iyi olmak ve bunun sağlayacağı manevi faydalar için iyi düşünmeleri tavsiye edilir (Pıras, 2005, s. 344).

Neticede Ameşa Spentalar, Tanrı'nın dünyadaki işlerinden sorumlu olma, insanları koruma, insanların duasını Tanrı'ya iletme, kötülerle savaşma gibi görevlere sahiptir. Bu görevler Ameşa Spentaların meleksi varlıklar olduğunu kanıtlamaktadır (Güneş, 2019, s.44). Zerdüştlük inancında Ameşa Spentaların kendilerine dualar edilmesi, Ahura Mazda ile birlikte övülmesi, kötülüğün kaynağı Ehrimen'le savaşması ve koruyucu role sahip olması yönlerinden dolayı meleksi varlıklardan sayılmaktadırlar.

2.4.2. İzedler (Yazatalar)

İzedler, Ameşa Spentalara ve Ahura Mazda'ya yardım etmektedirler. İzedlerin kötülerle mücadele etmek, insanları divlere karşı korumak, insanlara rehberlik ederek yol göstermek gibi görevleri vardır. İzedler, Avesta külliyyatında övülmeye değer görülen efendiler olarak görülmektedir. Ameşa Spentalara bağlı olan İzedler şöyle sıralanabilir:

1. Vohu Manah (Behmen): Mah, Geuş, Ram. İneğin ve hayvanların koruyucusu olduğuna inanılır.
2. Aşa Vahišta (Urdibehişt): Âzer, Sraoşa, Behram. Kutsal ateşin koruyucusu kabul edilir.
3. Kşatra Vairya: Hurşid, Mitra, Asiman, Anišan. Ahura Mazda'nın egemenlik gücünü temsil eder. Metalin koruyucusudur.
4. Spenta Armaiti: Spendarmez, Anahita, Daena, Art (Aşi), Maraspend. Yeryüzünün koruyucusu olduğuna inanılır.

5. Haurvatat (Hordad): Tiştriya (Tîr), Ferwerdin, Bad. Suların koruyucusu kabul edilir.

6. Ameratat: Raşnu, Aştad, Zamyad. Bitkilerin koruyucusu kabul edilir (Güneş, 2019, s.80; Kızıl, 2015).

Çalışmamızın sınırından çıkamamak adına Zerdüşt inancında önemli sayılan bazı meleksi varlıklar hakkında bilgi verilecektir.

2.4.2.1. Âzer

İzedlerden olan Âzer ateşten sorumlu olan melektir. Ahura Mazda'nın oğlu olarak kabul edilir. Âzer, ayrıca Ehrimen ile mücadele eder (Yıldırım, 2008, s. 94). Ateşi korumakla sorumlu olması sebebiyle Âzer, ateşin manevi yönünü temsil eden Aşa Vahişta isimli Ameşa Spenta'nın yardımcılarında biri olarak kabul edilmektedir. Âzer, Ameşa Spenta'nın yardımcılarında biridir. Zerdüşt inancında Tanrı Ahura Mazda'ya çok yakın olan ve ona itaat eden meleksi bir varlık olarak Âzer, O'nun emriyle yeryüzündeki görevlerini de ifa etmektedir. Âzer, insanlara Tanrı'nın emirlerini bildirerek elçilik yapmakta, O'na uyma ve yakınlaşma konusunda yol göstermektedir. Âzer'e adak adamanın ve saygı göstermenin Tanrı Ahura Mazda'ya yaklaştıracığına inanılmaktadır (Güneş, 2019, s. 86-88).

2.4.2.2. Dey

Zerdüşt dininde Ahura Mazda'nın sıfatlarından biri ve yılın onuncu ayı ile her ayın sekizinci, on beşinci ve yirmi üçüncü günlerinin bütün sorumluluğunun verildiği meleğin adıdır. Bu özel günlerin bütün sorumluluğu Dey adlı meleğe aittir. Özel kabul edilen bugünler her yıl törenlerle kutlanır. Kış mevsiminin ilk ayı da Dey'in sorumluluğundadır (Yıldırım, 2008, s. 241-242).

2.4.2.3. Behram

Behram “zafer meleği, fetih ve yardım muhafızı” olarak kabul edilir. Savaş anında kazanmak için Behram yardıma çağrılır (Yıldırım, 2008, s. 146). Zerdüşt inancında Behram kötülerini yenip Zerdüşt ve taraftarlarına yardım etmekle sorumludur. Kötülerle mücadele etmenin dışında bu izedin hastaları iyileştirme, belaları engelleme gibi görevleri vardır. Zerdüştlükte meleksi bir varlık olarak kabul edilen Behram'a dualar edilerek adaklar adanmaktadır (Güneş, 2019, s. 117).

2.4.2.4. Tîr (Teşter)

Pehlevice Tiştriya veya Tiştar adlarıyla bilinen meleğin Farsça karşılığı Tîr'dir. Yağmur ve rızık meleğidir. Onun varlığıyla yeryüzü tertemiz olur. Tîr'in görevinin Mikâil ile aynı olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım, 2008, s. 686) . Yağmurun koruyucusu olarak görülen Tîr, suyun kaynağını korur, yeryüzünün bereketli ve temiz duruma gelmesine aracılık eder. Tîr, yeryüzündeki varlıkların suya ulaşmasında önemli bir rol oynar, doğaya canlılık verir (Güneş, 2019, s. 112).

2.4.2.5. Ram

İzedlerden olan Ram'ın kelime anlamındaki karşılığı barış, huzur, anlayış, mutluluk ve uyumdur. Ram, İran takviminde her ayın yirmi birinci gününden sorumlu melektir. Avesta'da otlak ve temiz gıdalar veren sıfatlarla birlikte zikredilir (Yıldırım, 2008, s.576). Ram, Avesta'da güzel otlaklar ihsan eden, dünyadaki tarım alanlarda bereketin artması için uğraşan varlık olarak anılmaktadır. İnsanların tarım alanında kullandıkları araç ve gereçleri koruduğundan da söz edilmektedir. Ram aynı zamanda insanların mutluluğunun ve huzurunun artması için uğraşan varlık olarak kabul görmektedir (Güneş, 2019, s.124).

2.4.3. Fravaşiler

Fravaşi'nin kelime anlamı koruyucudur. Avesta'da Fravaşiler, yeryüzündeki bütün iyi varlıkları kötü varlıklara karşı korumaktadırlar. İnsanların dualarını Ahura Mazda'ya iletmektedirler. Bu meleksi varlıklar Ahura Mazda'ya, Ameşa Spenta'ya ve İzedlere yardım etmektedirler. Aynı zamanda anne karnındaki bebeğin büyümesine yardımcı olmak ve bebeği korumak onların sorumluluğundadır (Güneş, 2019, s.125-130).

Fravaşiler toplumun koruyucu ruhları olan meleklerdir. Zırhlı bir kask giyinirler ve demir silahları vardır. Onlar, şeytana karşı savaştıkları cennetten inen güzel kanatlı kuşlar gibi taburlar içinde bir gruptur (Pıras, 2005, s. 344-345). Kötülerle mücadele eden Fravaşiler kötülüğün yok olup iyilerin kurtulmasında önemli rol oynarlar (Güneş, 2019, s. 131).

Neticede Zerdüştlükte melek inancının var olduğu Avesta'da adı geçen meleksi varlıklarla kanıtlanabilir niteliktedir. Avesta'da zikredilen Ameşa Spentalar, İzedler ve Fravaşiler özellikleri ve görevleriyle meleklerle benzeşmektedir. Avesta'da bu

varlıkların elçilik yapması, insanları koruması ve rehberlik etmesi, kötü varlıklara karşı mücadele etmeleri, yeryüzünde çeşitli sorumluluklara sahip olması, ahiret hayatında ödül ve ceza gibi muamelelerde bulunmaları anlatılmaktadır. Zerdüş inancında Ameşa Spentalara, İzedlere ve Fravaşilere adaklar adanır, övgülerde bulunulur, kutsal varlıklar olarak görülür. Semavi dinlerdeki meleklerin görevleriyle benzerlikler olsa da özellikleri için aynı şey geçerli değildir. Zerdüşlükte meleklerin görünüşleri, ikamet ettikleri mekân ve yaratılışları hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Sadece Ahura Mazda'nın buyurduğu görevleri yerine getiren iyi varlıklar olarak nitelendirilir.

2.5. Yezidilikte Melek Anlayışı

Yezidilikte din rehberi kabul edilen şeyhlerin, meleklerin temsilcisi olduğuna inanılır. Bu sebeple şeyhlerin tanrısal varlıkların soyundan geldikleri kabul edilir. Tanrı yedi meleği kendi nurundan yaratmıştır. Yedi melek: Cebrail (Ezazil), Mikâil, Rafail, Azrail, Deraldail, Azrafil (İsrafil) ve Semkil'dir. Bu melekler yeryüzündeki işlerin düzeninden sorumludurlar. Yezidilikte kutsal görülen yedi şeyhin her biri yedi meleği temsil etmektedir. Bu temsile göre Şeyh Adi Ezazil'i (Melek Tavus'u), Şeyh Hasan Deraldail'i, Şeyh Şemseddin İsrafil'i, Şeyh Ebu Bekr Mikâil'i, Sicaeddin Azrail'i, Nasuriddin Şemnaail'i ve Fahreddin Nurail'i temsil eder (Işık, 2008, s. 23-24).

2.5.1. Melek Tavus

Tanrı tarafından yaratılan Âdem'e diğer altı melek secde ederler. Melek Tavus, Âdem'e secde etmek istemez fakat onun bu isyanı Tanrı'ya olan bağlılığındandır. Diğer altı melek Melek Tavus'un secde etmediğini Tanrı'ya bildirirler. Tanrı, Melek Tavus'a bu isyankârlığının sebebini sorar. Melek Tavus "Tanrı'm! Sen bizleri nurundan yaratırken, bizlere emirlerini unutmamamızı ve senden başka bir kimseye secde etmememizi buyurmuştun, ben senin nurundan yaratılmış iken Âdem topraktan yaratıldı." der. Bu yanıt üzerine Tanrı, Melek Tavus'u affeder ve yeryüzündeki bütün egemenliği ona verir (Söylemez, 2015, s.34).

Neticede Melek Tavus'un Tanrı'ya karşı gelmediği aksine onun emirlerini uyguladığı görülmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Yezidi inancının kutsal kitapları olan Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve'de Melek Tavus'un nasıl geçtiği incelenecektir.

2.5.1.1. Mushaf-ı Reş'te Melek Tavus

Yezidilerin kutsal metinlerinden biri olan Mushaf-ı Reş'te ilk yaratılan varlık Melek Tavus'un Tanrı'nın yardımcısı ve diğer meleklerin reisi olduğu ifade edilmiştir.

Başlangıçta Tanrı, kendi özünden Beyaz İnci'yi yarattı ve bir kuş yarattı ki adı Anfar'dı ve inciyi onun sırtına koydu ve orada kırk bin yıl oturdu. (Yaratılışın) İlk gün, yani Pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan Melek Tavus'tur (Işık, 2008, s. 24).

Pazar günü yaratılmış olan Azazil, Melek Tavus'tur. O, diğer altı meleğin yanında yeryüzünü de yönetme yetkisine sahiptir (Söylemez, 2015, s. 44).

Mushaf-ı Reş metninde Âdem ve Havva'ya yasak meyveyi yemesi şöyle geçmektedir:

Âdem ve Havva yaratıldıktan ve buğday yememeleri emri verildikten sonra cennete konulmuşlardır. Yüz yıl geçtikten sonra, Melek Tavus, Âdem ve Havva'nın soylarının nasıl artacağı sorusunu Allah'a sorar. Allah, bu sorunu çözmek üzere kendisinin görevlendirildiğini Melek Tavus'a bildirir. Bu görevi aldıktan sonra Melek Tavus, Âdem'e gider ve yasaklanmış olsa da buğday yemesinin kendisi için daha iyi olacağını söyler. Bu bilgiden sonra Âdem buğdayı yiyerek emri çiğner ve yeryüzüne gönderilir.

Tekvin ve Kur'ân-ı Kerim'de baştan çıkarıcı Şeytan'ın yaptığını, Mushaf-ı Reş'te, Melek Tavus, bir görevli olarak yapmıştır. Semavi dinlerde günah olarak görülen yasak meyvenin yedirilmesi olayında Melek Tavus baştan çıkarıcı değil; görevlidir (Söylemez, 2015, s. 34-35). Melek Tavus bu hadiseyle dünyadaki yaşama yönelik iradenin ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Tanrı'nın isteği de yeryüzünün yaratılmasıdır. Melek Tavus bu davranışıyla Tanrı'nın isteğine karşı gelmemiş aksine onun isteğini uygulamıştır (Işık, 2008, s. 29).

2.5.1.2. Kitab-ı Cilve'de Melek Tavus

Yezidilerin bir diğer kutsal kitapları olan Kitab-ı Cilve'nin dördüncü bölümünde geçen "Yabancıların yaptığı gibi sakın adımı ya da bana yakıştırılan adları ağzınıza almayın yoksa günaha girersiniz çünkü bu konular sizi kavrayışınızın üzerindedir." ifadesiyle Yezidiler, diğer inançlara sahip kişilerin Melek Tavus'a şeytan nitelendirmesi yapmalarından uzak durmalarını istemektedirler. Melek Tavus, dünyanın mutlak egemeni olarak iyiliğin ve kötülüğün sorumlusudur. Bu bağlamda Mecusilikteki Ehrimen veya Maniheizm ve Sâbitilikteki "Karanlık Kral" gibi

düşünülmemelidir (Işık, 2008, s. 29-30). Diğer inanç sistemlerinde baştan çıkarıcı ve asi olan şeytanın Yezidi inancında bir karşılığı yoktur (Söylemez, 2015, s. 35).

Yezidilikte Melek Tavus'un maddi dünyayı yaratıp oradaki işleri yöneten en yüce varlık olduğu kabul edilir. Melek Tavus, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Bunun yanında Şeyh Adi'nin Melek Tavus olduğuna inanılır. Kitab-ı Cilve'nin Giriş bölümünde bütün yaratılmışlardan önce var olan Melek-i Tavus'un güç ve iradesine tüm insanların uymasının gerektiği ifade edilmiştir. Yine Kitab-ı Cilve'de geçen "Hiçbir Tanrı benim işlerime ve yaptıklarımaya karışamaz. Ben neye karar versem o olur." ifadelerinden Tanrı'nın dünyadaki hâkimiyeti Melek-i Tavus'a verdiği anlaşılmaktadır. Melek Tavus, konumu bakımından diğer dinlerdeki şeytanlardan farklıdır (Işık, 2008, s. 25). Yezidilik deistik karakterdedir ve bu hususta semavi dinlerden ayrılır. Semavi dinlerde Tanrı'nın gücü ve hâkimiyetine Yezidilikte Melek-i Tavus sahiptir (Söylemez, 2015, s. 74). Yezidi inancındaki Melek Tavus'un tanrısal bir varlık olduğu, yeryüzündeki bütün işlerden sorumlu olduğu ve ona itaat edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Yezidiler günlük hayatlarında dinlerinin sembolü olan tavus kuşu figürlerini kullanırlar Bronzdan yapılmış olan ve aslı ile aynı boyda olan tavus kuşu figürüne "Kral Tavus" veya "Melek el Kut" adını verirler (Işık, 2008, s. 31). Ayrıca Yezidiler, Melek Tavus'un rengi olan maviyi yasak olduğu için giymezler (Taşğın, 2013, s. 527).

Neticede semavi dinlerde Yezidilerin şeytana taptığı düşüncesi yaygın bir görüş olsa da bu yanlış bir algıdır. Melek Tavus sadece kötülüğün temsilcisi değildir. Yezidilere göre Melek Tavus, Tanrı'ya karşı isyan etmiş gözükse de aslında Tanrı'nın yeryüzünü yaratma sebebini gerçekleştirmiştir. Tanrı'nın yeryüzündeki tüm hâkimiyeti Melek Tavus'e vermesiyle güç ve kudretin sahibi olmuş diğer altı meleğin yöneticisi de olmuştur. Bu nedenle Melek Tavus iyilik ve kötülük adına her şeyden sorumludur. Klasik Türk şiirine yansıyan "tavus-ı kudsi, tavus-ı Cibril" gibi tamlamalarının Melek Tavus olma ihtimali düşüktür.

2.6. Babil, Sümer ve Asur'da Melek Anlayışı

Babil dininde meleklerin ve cinlerin varlığı kabul edilmekteydi. Babil ve Asur toplumlarında her ferdin kendisine ait, biri önden diğeri arkadan yürüyen iki koruyucu meleği olduğu düşünülürdü (Erbaş, 2004, s. 37). Babil ve Asur'da

“utukku” adı verilen ve Sümerce “udug” sözcüğüyle adlandırılan, cine benzer varlıklar bulunmaktaydı. Bunlar kanatlı boğalar şeklinde, saray ve mabetlerin kapısında bekçilik yapar tarzda sembolize edilmiştir. Bu varlıkların koruyucu özelliğine inanılırdı. Yağmur yağan bulutların insan tasavvurunda “yağmur/rahmet meleği” şeklinde “iyi anzu/anka”; felaket getiren fırtına bulutlarının da “kötü anzu/anka” olarak yer almış, Sümer menşeli bu efsane birçok kültürü etkilemiştir (Erbaş, 1996).

3. KLASİK TÜRK ŞİİRİNE MELEKLERİN YANSIMASI

3.1. Genel Anlamıyla Melek

Hristiyanlıkta ve Yahudilikte meleklerin imtihana tabii tutulduklarına, bu imtihani kaybeden asi meleklerin düşmüş melekler olduğuna inanılmaktadır. Düşmüş melekler, kötü melekler olarak da adlandırılır. Bu dinlerde iyi melek ve kötü melek ayrımı vardır. İslam inancında böyle bir ayrım yoktur. Melekler tüm nefsanî isteklerden uzak yaratılmışlardır, Allah'ın buyruklarından asla dışarı çıkmazlar.

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin günahlardan uzak durduklarına, Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirdiklerine ve gece gündüz ibadet ettiklerine farklı ayetlerde değinilmektedir (Karataş, 2018, s. 146).“Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler (boyun eğerler)” (Nahl 16/49).

Tahrim suresinde meleklerin Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirdikleri ifade edilmiştir: “O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır” (Tahrim 66/6).

Tefsir kitaplarında geçen Hârût ve Mârut'un günah işledikleri hususuna gelinecek olursa bu meleklerin günah işledikleri Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde geçmemektedir. Hârût ve Mârut hakkındaki tek sahih bilgi Bakara suresinin 102. ayetindedir. Hârût ve Mârut'un insanlara sihir öğrettiği için cezalandırıldıkları anlatısı hakkında detaylı bilgi Hârût ve Mârut başlığında verilmiştir.

Klasik Türk şiirine meleklerin güzellikleri, kanatları, nurdan yaratılmaları, günahsız ve masum olmaları gibi özellikleri yansımıştır. Melekler çeşitli vasıflarıyla benzetilen unsur olmuştur. Divan şairleri melek ismini “melek, ferişte, sürûş, kudsiyân” isimleriyle kullanılmışlardır. Bu isimlerin klasik Türk şiirine yansımaları çalışmamızın bu bölümünde incelenecektir.

3.1.1. Melek

Klasik Türk şiirinde melek kavramının direk doğrudan “melek” olarak yansıdığı şiirler oldukça fazladır. Halk arasında “melek gibi” deyimini iyilik yapan, kişilik özellikleri iyi olan ve kimseye zararı dokunmayan insanlar için kullanılır. Melekler, günah işlemekten uzak olduğu için iyi varlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle klasik Türk şiirinde övülen kişinin kusursuz karakterde olduğunu ifade etmek isteyen şairler “melek-hûy, melek-hû, melek-haslet” terkiplerini

kullanmışlardır. Şiirlerde övülen kişi iyi özellikleriyle meleğe benzetilmiştir. Meleklerin nurdan yaratıldıkları ve çok güzel oldukları kabul edilir. Şairler şiirlerinde övdükleri devlet adamlarının veya sevgilinin melek gibi güzel yüzlü, iyi huylu, yardımsever olduğunu anlatmak istemişlerdir.

Nev'î, melek huylu sevgilinin eşek rakibe baş eğip saygıyla selam vermesini onun sevgili tarafından insan sanılmasına bağlamaktadır:

Ser-fürû idüp ana 'izzet ile virdi selâm
O melek belki rakîb-i harî âdem sandı

Nev'î, Divan, G.489/4

Nev'îzâde Atâyî, “Sevgili, yaşadığı semtteki rakibe taş atar. Sanki gökyüzünden şeytana yıldırım düşer.” der. Şair sevgiliyi meleğe benzetir, meleklerin mekânı gökyüzüdür. Meleğe benzeyen sevgili, şeytana benzeyen rakibe taş atınca sanki gökyüzünden yıldırım düşmektedir. Nev'îzâde Atâyî melek ve şeytan kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ser-i kûyında atar sengi rakîbe o melek
Âsumândan sanasın sâ'ika şeytâna iner

Nev'îzâde Atâyî, Divan, G. 36/3

Şeyhülislâm Yahyâ, “O peri, rakibe öfkeyle laf atar. (Bu durum) Meleğin gökyüzünden şeytana yakıcı bir ateş atmasına benzer.” diyerek sevgiliyi meleğe; rakibi şeytana benzetmektedir. Şair melek ve şeytan kelimelerini bir arada kullanarak tezat yapmıştır:

Söz atar hışmı ile kûyundan rakîbe ol perî
Yâ melek İblîse gökden âteş-i sûzân atar

Şeyhülislâm Yahyâ, Divan, G.67/2

Yenişehirli Avnî, aşağıdaki beyitte “Ey melek yüzlü, melek huylu, melek gibi; oturduğu yer gökyüzü, hizmetçileri meleklerden olan melek hükümdar!” der. Şair meleklerin birçok özelliğini zikrederek memdûhu övmüştür. Meleklerin güzelliği ve huyu benzetilen unsur olmuştur. Ayrıca beyitte meleklerin ikametgâh yerinin gökyüzü olduğundan da söz edilmiştir:

Ey melek-rûy-ı melek-hûy-ı melek-zâde melek
Vey hudâvend-i felek-kadr-i melâ'ik-huddâm

Yenişehirli Avnî, Divan, K. 30/26

Çâkerî “Melek huylum, peri yüzlüm, gül bedenlim, yasemin kokulum, âşığına eziyet çektirenim, irfan sahibim” diyerek sevgilinin fiziksel özelliklerinin güzelliğini anlatırken huyunun ve tabiatının da melekler gibi olduğundan söz etmektedir. Ancak melek huylu, güzel sevgili âşığına eziyet etmektedir:

Melek-hûyum peri rûyum gül-endâmum semen-bûyum
Sitemkârum cefâ-hûyum zarifüm ehl-i 'irfânüm

Çâkerî, Divan, G. 86/3

Ahmet Paşa, cennet bahçesindeki Kevser çeşmesinin akması gibi Sultan Mehmet yardımlarıyla insanların ihtiyacını giderdiğini ifade etmektedir. Şair memdûhu cömertliğiyle cennet meleği Rıdvân'a benzetmiştir. Beyitte “melek-hûy” terkihiyle Sultan Mehmet'in iyiliklerine vurgu yapılmıştır:

Ne melek-hûy meliksin dem-i lutfun ile
Kevseri cûd akıtır ravza-ı Rıdvân-ı kerem

Ahmet Paşa, Divan, K.20/10

Nâşid, “Allah o melek huylu padişaha gönül huzuru, züht ve takva ile ikramın bereketiyle birlikte güzel bir ömür versin” diye dua eder:

Huda 'ömr-i tabi'i virsün ol mir-i melek-hûya
Safa-yı kalb ile zühd ü vera'la yümn-i 'izzetle

Nâşid, Divan, K.9/6

Yine Nâşid başka bir beytinde “Çok şey söyleyen kalemin dünya padişahının hitabıdır. Allah o melek huylu şanlı padişaktan hoşnut olsun.” der:

İden pür-gû şehen-şâh-ı cihânun nutkudur hâmen
Hûdâ hoşnûd ola ol şâh-ı zî-şân-ı melek-hûdan

Nâşid, Divan, G. 74/13

Nâşid, aşağıdaki beyitte “Ey melek huylu sultan! Bu güzel ahlakından dolayı iyi kötü herkesin senin saltanatına dua etmesi farz oldu.” der. Şair memdûhun huyunu, meleklerin huyuna benzetip karakterini övmektedir:

Bu hüsn-i hulkla ‘âlemde ey şâh-ı melek-haslet
Du’â-yı devletün farz oldu hep ‘alâ vü ednaya

Nâşid, Divan, K. 57/6

İncelenen şiirlerde meleğin çeşitli özellikleriyle benzetilen unsur olduğu görülmektedir. Nevî, sevgilinin rakibe selam vermesini melek huylu olmasına bağlamıştır. Nev’îzâde Atâyî ve Şeyhülislâm Yahyâ benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Nev’îzâde Atâyî, gökyüzündeki meleğin şeytana yıldırım düşürmesini; sevgilinin rakibe taş atmasına benzetmiştir. Şeyhülislâm Yahyâ ise gökyüzündeki meleğin şeytana yakıcı bir ateş fırlatmasını; sevgilinin rakibe laf atmasıyla benzer göstermiştir. Bu bağlamda sevgili-rakib ve melek-şeytan arasında bir benzetme ilgisi kurulmuştur. Çâkerî ve Yenişehirli Avnî’ye göre memdûh, güzelliğiyle ve huyuyla melek gibidir. Nâşid ise; örnek verilen şiirlerinde memdûhun karakterini, her türlü kötülükten uzak meleklerle bir tutmuştur. Şairler şiirlerinde meleğin güzelliğini, huyunu ve ahlakını benzetilen unsur olarak kullanmışlardır.

3.1.2. Ferište/firişte

Ferişte Farsça kökenli bir kelime olup şu anlamlara gelmektedir:

1. Melek
2. Pek güzel huylu
3. Masum, günahsız (Parlatır, 2012, s. 454).

Anlamları birbiriyle örtüşen ferişte sözcüğü klasik Türk şiirinde melek anlamında “ferişte, firişte” olarak kullanılmıştır.

Şeref Hanım aşağıdaki beytinde memdûhun cömertliğiyle melek huylu olduğunu, şimdiye kadar onun gibisini hiç kimsenin görmediğini ifade etmiştir. Şair memdûhun tabiatını ve huyunu meleğe benzetmiştir:

Kerem verâ sen o zât-ı firişte hasletsin
Ne gördi ne görecekdir misâlini devrân

Şeref Hanım, Divan, K.21/26

Mezâkî ise; “Cihanda böyle bir melek yüzlü sevgiliyi kimse görmüş müdür?” diyerek sevgilinin güzelliğini anlatmak istemiştir:

Kimse görmüş midür cihân içre
Öyle yâr-ı firişte-sîmâyı

Mezâkî, Divan, G.424/2

Mihri Hâtun'a göre sevgili o kadar güzeldir ki ya peridir ya melektir. Şair sevgiliyi bir görüşte bin gönülle sevdiğini söyleyerek mübalağa yapmıştır:

Bilsem ki perî misin ey cân yohsa ferîşte
Bin cân ile sevdüm sen, bir kerre görüşte

Mihri Hâtun, Divan, G. 147/1

Azmîzâde Hâletî, aşağıdaki beytinde âşğın ağlayıp inlemelerinden güzellerin evlerinde uyuyamadığını, gökyüzündeki meleklerin de bu ağlamalardan huzursuz olduğunu ifade eder:

Figânumdan güzeller evlerinde hâba varmazlar
Huzûr itmez feleklerde melekler âh u zârumdan

Azmîzâde Hâletî, Divan, G. 589/6

İncelenen şiirlerde Şeref Hanım, memdûhun tabiatını ve huyunu meleklerle benzetmektedir. Mezâkî ve Mihri Hâtun meleklerin güzelliğini benzetilen unsur olarak kullanmışlardır. Azmîzâde Hâletî, gökyüzündeki meleklerin âşğın ağlamalarını duyduklarını anlatarak mübalağa yapmıştır.

3.1.3. Sürûşân

Farsça kökenli olan “sürûş”, melek demektir. Sürûşun çoğul hâli olan “sürûşân” ise melekler manasına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1545). Şairler şiirlerinde sürûşu da sürûşânı da kullanmışlardır. Bu kavramların klasik Türk şiirindeki kullanımını aşağıdaki örnekler çerçevesinde inceleyelim.

Lebib, meleklerin Abdullah Paşa'nın etrafını sarıp Fetih suresini okuduğunu ifade etmektedir. Şair bu beyitte meleklerin memdûha manevi desteğini anlatmak istemiştir:

Alıp etrâfını dâ'im sürûşân
Okurlar sûre-i “innâ fetahnâ”

Lebib, Divan, K. 40/6

Bursalı İffet, bir dua etse gökyüzündeki meleklerin tümünün o duayı tekrar edeceğini ifade eder. Şair meleklerin dua etme görevine dikkat çekmektedir:

Bir du'â eyleşem ervâh ı sürûşân ı felek
Hem zebân olmağ şâyeste ser-â-pâ gelse

Bursalı İffet, Divan, K. 4/21

Sünbülzâde Vehbî, aşağıdaki beyitte göklere çıkması için yüksek sesle edilen duâya Yüce Yaratıcı'ya bağlı olan meleklerin âmin demeye hazır olduklarına vurgu yapar. Şair burada kendi duasına meleklerin âmin demesi temennisindedir:

Bülend eyle du'â âvâzesin eflâke çıksın kim
Sürûşân-ı İlâhî oldular âmîne âmâde

Sünbülzâde Vehbî, Divan, K. 62/46

Beyânî, ömrünü gaflet uykusunda geçirdiğini, melek ahlakına sahip kişilerin kendisini ayıpladıklarını ifade etmektedir. Şair, iyi ahlaka sahip kişileri meleğe benzetmektedir:

Hâb-ı gaflet üzre geçürdüm Beyânî 'ömrümi
Hayflar kim etmedüm tahsîl-i ahlâk-ı sürûş

Beyânî, Divan, G. 390/5

Zâtî, “Eğer onu meleklerin kanadının en uzun tüyü kıskansa bir sebebi vardır. Zira mescidde onun ay gibi güzel olan sevgilinin alınına hasır, yüzünü sürdü.” derken meleklerin kanatları olduğu düşüncesine göndermede bulunur:

Reşk itse vechi var ana ger şeh-per-i sürûş
Mescidde meh cebînine sürdi yüzini zîğ

Zâtî, Divan, G. 629/6

Verilen şiirlerde Lebib, meleklerin insanlara manevi desteğinden bahsetmektedir. Bursalı İffet ve Sünbülzâde Vehbî meleklerin dua etme görevinden söz etmişlerdir. Beyânî, meleklerin ahlakını benzetilen unsur olarak kullanmıştır. Zâtî, meleklerin kanatlarını anmıştır. Netice olarak divan şairleri meleğin karşılığı olarak “sürûş” ve “sürûşân” kelimelerini kullanmaktadır.

3.1.4. Kudsiyân

Arapça bir sözcük olan kudsiyân melekler anlamına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 929).

Melekleri “kudsiyân” olarak zikreden şairlerden bazılarını inceleyelim.

Erzurumlu Zihnî, Miraç Gecesi Hz. Peygamber’e hayran olan tüm meleklerin O’nun yüzünü görünce lütuf ve kerametini tamamladığını ifade eder:

Sana müştâk iken gördü cemâlin kudsiyân cümle
Tamâm oldu o şeb lutf u kerâmet yâ Resûla’llâh

Erzurumlu Zihnî, Divan, K.6/2

Harputlu Rahmî mübarek Kudüs’te meleklerle peygamberlerin ruhlarının Hz. Peygamber’in miracına hazır olduklarını anlatmaktadır:

Kuds-i şerife hazır olup kudsiyan ile
Ervâh-ı enbiya-yı kiramın cemâ’ati

Harputlu Rahmî, Divan, K.1/49

Şeyhülislam Esad, Cuma namazında müezzinin kamet getirmesi ile meleklerin saflarda durup ihlas ile dua ettiğini ifade eder:

İkâmet eyleyüp dâim salât-ı cum’a-i şükürin
Sufûf-ı kudsiyân ihlâs ile olsun du’â-gûyâ

Şeyhülislam Esad, Divan, K. 15/8

Nâşid, Allah’ın yardımıyla gayptan haber veren meleğin kendisine yardım etmesiyle bu tarihi düştüğünü ifade etmektedir. Şair meleklerin habercilik özelliğinden söz etmektedir:

Rehber-i kaid-i tevfik olup ‘avn-i Huda
Nâşida hatif-i kudsi didi tarihi heman

Nâşid, Divan, K.3/10

Harputlu Rahmî ve Erzurumlu Zihnî Miraç Gecesi semadaki meleklerin büyük bir hürmetle Hz. Peygamber’i beklemelerinden söz etmektedir. Şeyhülislam Esad, meleklerin dua etme görevlerinden bahsetmiştir. Nâşid meleklerin habercilik fonksiyonunu ele almıştır.

3.1.5. Rûhâniyân

Arapça kökenli bir sözcük olan rûhâniyân, ruhtan yaratılmış olan melekler manasına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1419). Klasik Türk şiirinde “rûhâniyân” melek anlamına gelen diğer sözcüklere göre daha az kullanılmıştır.

Kâmî “Ey Kâmî, Hz. Muhammed’in mucizeleri görüldüğünde bütün melekler sevindiler.” der:

Mu‘cizât-ı Ahmedî oldukda zâhir Kâmiyâ
Didiler cümle meserret-yâb olur rûhâniyân

Kâmî, Divan, Trc. 1/39

Nâilî-i Kadîm, “Ey Nâilî, kaleminin cızırtısından uyanık melekler kendilerinden geçtiler.” diyerek kendi şairliğini övmektedir:

Ey Nâ’ilî terâne-i kilkinden oldular
Rûhâniyân-ı mastaba-i intibâh mest

Nâilî-i Kadîm, Divan, G. 21/7

Azmîzâde Hâletî aşağıdaki beyitte “Gönlün ayaklarının altına halı yerine meleklerin kanatları serilmiş olsa da o sevgilinin bulunduğu mekân var iken yüce âlemi istemez.” diyerek sevgilinin kendi açısından önemi vurgulamaktadır:

İstemez dil ‘âlem-i bâlâyı kûyun variken
Olsa pâ-y-endâzı farzâ şeh-per-i rûhâniyân

Azmîzâde Hâletî, Divan, G. 557/3

Nedim “Ey Nedim! Söz bitti dua zamanıdır, yüce âlemin melekleri gibi ellerini aç ve dua et.” diyerek meleklerin ettiği dualar gibi dua atme arzusundadır:

Gayete erdi Nedîmâ söz du’â hengâmıdır
Destin aç rûhâniyan-ı ‘âlem-i bâlâ gibi

Nedim, Divan, K. 18/52

İncelenen şiirlerde rûhâniyân kelimesiyle meleğin çoğul olarak ele alındığı görülmektedir. Kâmî, meleklerin Hz. Peygamber’in mucizelerine sevindiğini belirtmiştir. Nâilî-i Kadîm kendi şairlik hünerini övmek için kaleminin sesinden meleklerin sarhoş olduğunu ifade etmiştir. Azmîzâde Hâletî, şiirinde meleklerin kanadından söz etmiştir. Nedim ise kasidesinin dua bölümünde melekler gibi dua

etmek istemektedir. Görüldüğü gibi şairler meleklerin farklı özelliklerini ele almışlardır.

3.2. Meleklerin Görevleri

3.2.1. Hz. Âdem'e Secde Etmeleri

Hz. Âdem semavî dinlerde topraktan yaratılan ilk insan, tüm insanların babası ve yeryüzüne gönderilen ilk peygamber kabul edilmektedir (Şentürk, 2016, s. 95). Kur'ân-ı Kerim'in Bakara suresinde Allah (c.c) yeryüzünde bir halife yaratacağını meleklerle bildirmesiyle yaratılması murad edilen varlığın asi olup bozgunculuk yapacağını Rablerine ifade etmişlerdir. Ayetin devamında asıl ilim sahibinin Allah olduğu vurgulanmaktadır ve eşyanın isminin yalnızca Hz. Âdem'e öğretildiği dile getirilmektedir:

Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamt ederek daima seni tespih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim.” demişti. Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek “Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi bana bunların isimlerini bildirin.” dedi. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” dediler” (Bakara 2/30-32).

Yukarıda verilen ayetlerin devamında meleklerin Allah'a itaat ederek Hz. Âdem'e secde ettikleri, Şeytan'ın kibre kapılarak secde etmediği açıkça ifade edilmiştir. “Hani meleklerle, ‘Âdem için saygı ile eğilin’ demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlere olmuştu” (Bakara 2/34).

Sâd suresinin aşağıda verilen ayetlerinde Allah'ın meleklerle yaratacağı insana hürmet göstermelerini ve secde etmelerini emrettiği belirtilmiştir. Bu ayet Bakara suresinin yukarıda verilen ayetlerini destekler niteliktedir. “Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: ‘Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin’” (Sâd 38/71-72).

Neticede Allah, meleklerine yaratılan ilk insan Hz. Âdem'e secde etmelerini emrettiği görülmektedir. Bu secde ibadet secdesi olmayıp yüceltme ve selamlama mahiyetindedir (Karataş, 2018, s. 180). Allah'a itaatte kusursuz olan melekler Allah'ın emriyle Hz. Âdem'e saygı göstermişlerdir.

Ahmet Paşa, Besmele ile başladığı kasidesinde bismelenin önemini ve güzelliklerini anlatır. Şair meleklerin Allah'ın ismine saygılarından dolayı ilk yaratılmış insan olan Hz. Âdem'e secde ettiklerini ifade eder:

Anun ile Âdeme feyz oldı cûd
Anun için etti melekler sücûd

Ahmet Paşa, Divan, K.1/6

Hız. Âdem yaratıldıktan sonra eşyanın isminin kendisine öğretilmesi insanın ilim ve akıl kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir. Melekler, Allah'ın emriyle insanın bu ilim gücüne hürmet gösterip secde etmişlerdir (Şentürk, 2016, s. 98). Yine Ahmedî, İskender-nâme adlı mesnevisinde meleklerin Hz. Âdem'in ilmine saygı duydukları için secde ettiklerini vurgular:

İlm-ile buldı saâdet her vücûd
Âdem'e ilmi-y-çün itdiler sücûd

Ahmedî, İskender-nâme, Mes. 2163

Usûlî, şeytan dışındaki bütün meleklerin Hz. Âdem'e secde ettiğini ifade etmektedir. Şaire göre şeytanın Hz. Âdem'e secde etmemesi şaşılacak bir durumdur:

Bu meleklerdir ki secde eylediler Âdeme
Arasında bunların İblise istisna nedür

Usûlî, Divan, G. 27/2

Vâlî, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesini Allah'ın nuruna ve yüceliğine dayandırmıştır:

Nûrunla ger olmasa mükerrem
İtmezdi melek sücûd-i Âdem

Vâlî, Hüsn ü Aşk, Mes. 152

Fuzûlî, güzeller sevgilinin köpeklerinin yoluna yüz sürseler şaşılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim Kur'an'da meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi Bakara suresinin otuz dördüncü ayetinde geçmektedir. Şair bu ikisi arasında bir benzetme ilgisi kurmuştur:

İtin yolında hûblar sürseler yüz n'ola emrünle
Melek hayli sücûd-ı Âdem itmek nass-ı Kur'ândur

Fuzûlî, Divan, G. 93/5

Hayâlî aşağıdaki beytinde “Melekler Hz. Âdemi su ve toprak içinde gördüğünden beri ruh da yanağının mumunun çevresinde bir kelebekçik gibi dönüp durmaktadır.” der:

Pervâne olup şem-i ruhun can dolanırdı
Gördükde melek Âdemi âb ü gil içinde

Hayâlî, Divan, G. 63/3

Yahya Bey, sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarına âşıkların secde ettiklerini ifade etmektedir. Şaire göre âşıkların bu secdesi meleklerin Hz. Âdem'e secde etmelerine benzemektedir. Şair, meleklerin Hz. Âdem'e secdelerini benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Secdegâh itmiş güzeller kaşlarun mihrâbını
Âdemi gûyâ melekler secdegâh itmiş gibi

Yahya Bey, Divan, G. 441/2

Klasik Türk şiirine meleklerin ilk yaratılan insan olan Hz. Âdem'e secde etmesi çeşitli şekillerde yansımıştır. Şairlere göre meleklerin secdesi Allah'a itaat etmeleri ve Hz. Âdem'e saygı gösterdiklerinin göstergesidir. Bu beyitlerde “melek”, “Âdem” ve “sücûd” sözcükleri bir arada kullanılmıştır. İncelenen beyitlerde Ahmet Paşa, Usûlî ve Vâlî, meleklerin Hz. Âdem'e secde etme hadisesini Kur'an'da geçtiği gibi anlatmışlardır. Bu şairler objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Fuzûlî, Hayâlî ve Yahya Bey ise bu hadise ile kendi hayal unsurları arasında bir benzetme ilgisi kurmuşlar, objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.2.2. Meleklerin İnsanları Koruması

Melek inancının olduğu tüm dinlerde meleklerin insanları koruduğuna inanılmaktadır. Yahudi inancında tüm ulusların ve milletlerin kendilerine ait koruyucu meleklerin olduğuna inanılır. Hristiyanlıkta da benzer bir anlayış söz konusudur. İnsanların, şehirlerin, ülkelerin ve toplumların özel koruyucu melekleri olduğuna inanılır. Zerdüş inancında meleksi varlıklar olan Ameşa Spentaların insanları koruduğu kabul edilir. İzedler ise insanları kötü varlık olan divlere karşı

korumaktadır. Meleklerin insanları koruduğu inancı tarih boyunca insanların tasavvurunda var olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin insanları koruduklarına dair birçok ayet vardır. Ra'd suresinde insanları önünden ve arkasından koruyan meleklerin olduğundan söz edilir: "İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar" (Ra'd 13/11). Başka bir ayette her insan için koruyucu melek olduğu ifade edilmiştir: "Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu bulunmasın" (Tarık 86/4). Kur'ân-ı Kerim'de her insanı bir meleğin koruduğu ve takip ettiği belirtilmiştir. Divan şiirine de meleklerin bu görevi yansımıştır.

Nâşid bir şiirinde, gökyüzünden meleklerin inip sultanın mübarek başını koruduklarını ve fethin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Fetih suresinden bir ayete iktibas yapılmıştır. Gökyüzünden inen melekler fetih suresini okuyarak sultana destek vermişlerdir:

İnüp gökden melekler hıfz için zat-ı hümayunun
Mübârek başun üzre oldılar " İnna fetahna" han

Nâşid, Divan, K. 26/13

Hâzık'a göre; Hz. Peygamber'in mübarek başının üstünde görünen yağmur bulutu değildir. O, olsa olsa Allah'ın meleklerinin gezdirdiği kutlu gölgeliktir:

Sürûşân-ı İlâhî gezdirir çetr-i hümâyûndur
Mübârek başı üstinde degildir ebr-i bârâni

Hâzık, Divan, K. 1/33

Ahmedî, memdûhu için Allah'ın onu koruması meleklerin de ona yardımcı olması duasında bulunmaktadır. Zirâ memdûha Allah'ın gözetiminde ve meleklerin yardımı altında olma durumu pek yakışmaktadır:

Sana Allah hâfız olsun u ferîştehler mu'în
Kim melâ'ik sana a'vân Hak nige-h-bân yaraşur

Ahmedî, Divan, K. 29/24

Fuzûlî, Ayas Paşa'nın düşman topraklarında yeşil sancak dalgalandırdığını, şeytanın kötülüğünü engellemek için de melek gibi kanat açtığını dile getirmektedir. Meleklerin bir görevi de insanları korumaktır. Şairin tasavvurunda kanadını açan melek insanları kötülüklerden muhafaza etmektedir. Ayas Paşa'nın fethettiği

topraklardaki insanları kötülüklerden muhafaza etmesi meleklerin insanları korumasına benzemektedir:

Hasm mülküne hıraman eyledin hadra âlem
Şerr-i şeytan define açtın melek veş perr ü bal

Fuzûlî, Divan, K.25/12

Nâşid, meleklerin sultanı koruduklarını ve fethin gerçekleştiğini ifade etmiştir. Hâzık ise Hz. Peygamber'in mübarek başının üstünde görünen yağmur bulutunun Allah'ın meleklerinin gezdirdiği kutlu gölgelik olduğunu söyler. Meleklerin koruyucu özelliğine dikkat çeken Nâşid, Hâzık ve Ahmedî objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Fuzûlî, Ayas Paşa'yı koruyucu meleklerle benzetmiştir. Meleklerin koruyucu özelliğini benzetme ilgisiyle ele alan şair, objektivasyon yöntemini tercih etmiştir.

3.2.3. Meleklerin Allah'a İbadetleri

Semavi dinlerin hepsinde melekler yaratıcıya ibadet etmektedirler. Yahudiliğin kutsal metinlerinden biri olan Mezmurlar kitabında meleklerin Tanrı'yı övüp tesbih ettikleri geçmektedir (Mezmurlar, 102:21-22). Hristiyanlıkta da meleklerin Tanrı'ya şükredip önünde eğildikleri Yuhanna'nın Vahyi kitabında ifade edilmiştir (Yuhanna'nın Vahyi, 4:8-11). İslam inancında da meleklerin görevlerinden biri Allah'a ibadet etmektir.

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin Allah'ı zikrettikleri ve secde ettikleri birçok ayette yer almıştır. Bakara suresinde Allah, Hz. Âdem'i yaratacağını bildirdiğinde melekler kendilerinin sürekli ona tesbih ettiklerini, yaratılan insanlardan ise asi kulların olacağını ifade ederler. “Hani, Rabbin meleklerle, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacağın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.’ demişler. Allah da, ‘Ben sizin bilmediğinizi bilirim’ demişti” (Bakara 2/30).

Enbiyâ suresinde meleklerin gece ve gündüz sürekli Allah'a ibadet ettikleri belirtilir. “Göklerde ve yerde kim varsa hep O'nundur. O'nun katındakiler, ne O'na ibadetten çekinir (ve büyüklenir) ne de yorgunluk (ve bıkkınlık) duyarlar. Hiç ara vermeksizin gece gündüz tesbih ederler” (Enbiyâ 21/19-20).

Yine aşağıda verilen ayetlerde meleklerin Allah'a secde ettikleri ve itaat ettikleri belirtilir.

“şüpheşiz Rabbin katındaki (melek)ler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler” (A'râf 7/206).

“Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler (boyun eğler)” (Nahl 16/49). Neticede meleklerin Allah'a ibadet etmeleri onların ifa ettiği bir görevdir. Klasik Türk şiirinde meleklerin Allah'a ibadetinin yansıdığı beyitleri inceleyelim.

Süleyman Çelebi miraca yükselişini anlatırken Hz. Peygamber'in gök ehlinin tümünü ibadet ederken gördüğünü, kimi meleğın kıyam hâlinde, kimi meleğın rükû hâlinde, kimi meleğın de huşuyla secdede olduğunu ifade etmektedir. Bazı melekler sabah ve akşam Hz. Peygamber'e duada bulunurken Allah'a âşık olan bazı melekler ise şaşkın, hayran ve mest bir hâlde kalmıştır. Her bir melek Haşır oluncaya dek gücü yettiği kadar bu hâdedir:

Gördü gök ehli ibâdetde kamu
Her biri bir türlü tâatta amû

Kimi kıyâm içre kimi kılmış rükû
Kimi Hakk'a secde kılmış bi'l-huşû

Kimi tahiyyâta oturmuştu müdâm
O idi tâatları her subh u şâm

Kimi takdîs û kimi temcîd okur
Kimi tehlîl û kimi tahmîd okur

Kimisi âşık-ı Hak olmuş durur
Vâlih û hayrân u mest kalmış durur

Her birinin yettiğince tâkati
Haşır olunca işbu resme tâati

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 386-391

Hindî Mahmûd, “Melekler sürekli (Allah'ı) tesbih edip Onlar Allah'ın birliğini açıkça dile getirirler.” der:

Feriştehler müdâm tesbîh iderler
Olar tevhîdlerin tasrîh iderler

Hindî Mahmûd, Kıyas-ı Enbiyâ, Mes. 210

Hindî Mahmûd, Kıyas-ı Enbiyâ'sında Allah'ın emriyle bütün meleklerin secde ettiğini emreder, ilk secde edenin Cebrail olduğunu ifade eder:

Buyurdı Hak ferîşteye sücûdî
Mukaddem secde iden Cebre'îl-idi

Hindî Mahmûd, Kıyas-ı Enbiyâ, Mes. 431

Sünbülzâde Vehbi "Gökyüzündeki melekler sabaha kadar bizimle birlikte dualar ve ilahiler okuyarak Allah'ın bir olduğunu zikrederler." der. İslam inancında meleklerin Allah'ın zikredildiği yerlerde bulunduğu inanılmaktadır. Şair meleklerle birlikte Allah'ı tesbih ettiklerini ifade etmektedir:

Feleklerde melekler de bizimle subha dek nâlân
Çıkar gülbangimiz her şeb semâya yekdir Allâh yek

Sünbülzâde Vehbi, Divan, K.10/6

Emrî, Samanyolu galaksisini tespih, yıldızları o tespihin taneleri, gökyüzünü türbe, melekleri de o türbede tespih çeken kişiler olarak tasvir eder:

Kehkeşândur rişte-i tesbih encüm dânesi
Üstüme ol türbede tesbih-hândur her melek

Emrî, Divan, G.257/2

Süleyman Çelebi Hz Peygamber'in miraca yükselirken meleklerin secde, rükû ve kıyam hâlinde olduğunu ifade etmektedir. Hindî Mahmûd, meleklerin Allah'a ibadet ettiklerinden söz eder. Sünbülzâde Vehbi, gökteki melekler gibi kendilerinin de güzel bir sesle Allah birdir diye zikir yaptıklarını dile getirir. Süleyman Çelebi, Hindî Mahmûd, Sünbülzâde Vehbi ve Emrî meleklerin ibadet görevlerini bilgi vererek ele almışlardır. Bu şairler objeksiyon yöntemini uygulamışlardır.

3.2.4. İnsanlara Dua Etmeleri

Meleklerin insanlara karşı görevlerinden biri de dua etmektir. Yahudiler, Cumartesi günleri Sinagog'ta ibadet edip evine dönen kişiye iki meleğin eşlik ettiğini, eğer bu kişi evine özen göstermişse hayır meleğinin ona dua ettiğine inanmaktadırlar. İslam

inancında ise meleklerin doğru amellerde bulunan müminlere dua ettiği Kur'ân'da ve hadislerde geçmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Şûrâ suresinde meleklerin Allah'tan inananlar için bağışlanma dilediği ifade edilir. “Neredeyse gökler (O'nun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler” (Şûrâ 42/5).

Yine Ahzâb suresinde meleklerin Allah'a müminleri bağışlamasını diledikleri belirtilir. “O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah, mü'minlere çok merhamet edendir” (Ahzâb 33/43).

Hamele-i arş meleklerinin adının geçtiği Mü'min suresinde meleklerin inananlar için ettiği dualardan söz edilmektedir. Bu melekler Allah'a günahlarından tövbe eden kulların affedilmesi, cehennem ateşinden uzak kalmaları ve cennete girmeleri için dua etmektedir.

Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz! Onları da, onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır” (Mü'min 40/7-9).

Kur'ân-ı Kerim'deki ayetler dışında meleklerin insanlara dua etmesi hadislerde de mevcuttur. Hadis rivayetlerinde ibadet eden, Allah'ın emirlerini yerine getiren, hasta ziyareti yapan müminlere meleklerin dua ettiği nakledilmiştir. Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

Kişinin (camide) cemaatle kıldığı namaz, evinde veya dükkânında kıldığı namazdan yirmi küsur kat üstündür. Şayet bir kimse güzelce abdest alır, sırf namaz kılmak amacıyla camiye gelirse, camiye girinceye kadar attığı her adımla onun derecesi yükselir ve günahı bağışlanır. Camiye girince de namaz için oturduğu müddetçe sanki namazdaymış gibi sayılır. Namazı kıldığı yerde kaldıkça kimseye sıkıntı vermediği ve abdesti bozulmadığı (yahut günah işlemediği) takdirde, melekler onun için şöyle dua eder: “Allah'ım, sen bu kişiye rahmet et. Allah'ım, onu bağışla. Allah'ım, onun tövbesini kabul et” [Müslim, Mesâcid, 272; Buhârî, Salât, 87] (Riyâzü's-Sâlihîn I, 2012, s. 33-34).

Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Hastanın veya ölünün başında bulunduğunuz zaman hayırlı sözler sarf edin. Çünkü melekler, sizin söylediklerinize âmin derler” [Müslim, Cenâiz, 6; Cenâiz, 14, 15] (Riyâzü's-Sâlihîn II, 2012, s. 273).

Neticede Kur'ân-ı Kerim'de üç ayette meleklerin inanan insanlara Allah'tan bağışlanma diledikleri, cehennem ateşinden korunup cennete girmeleri için dua ettikleri anlaşılmaktadır. Nakledilen hadislerde meleklerin ibadet edip iyi amellerde bulunanlar için istiğfarda buldukları, onların dualarına âmin dedikleri ifade edilmiştir.

Klasik Türk şiirine meleklerin birçok görevi yansımıştır. Meleklerin yansıyan görevlerinden biri de insanlar için dua etmesidir. Allah'a dua eden şair, meleklerin bu duaya âmin demesi arzusundadır. Şair, farklı konularda Allah'tan dilekte bulunmaktadır, melekler de bu duaya âmin demektedir. Bu dualar kasidelerde methedilen padişahın saltanatının uzun sürmesi, şairin kendisinin ve eserinin saygı görmesi gibi dualardır. Bazı şairler şiirlerin son bölümünü duayla bitirirler, meleklerin bu duaya âmin demelerini temenni ederler. Şairlerin tasavvurunda meleklerin âmin demesi o duanın makbul sayıldığını gösterir.

Ahmet Paşa, Sultan Beyazıd'ın iktidarının devam etmesi için meleklerin dua ettiklerini ifade etmiştir. Şair, Nur suresinin otuz altıncı ve otuz yedinci ayetlerine iktibas yapmıştır:

Melekler isteyip anun devâm-ı devletini
Yesbehune lehu bi'l-gadivvû ve'l-asâl

Ahmet Paşa, Divan, K. 22/45

Ahmet Sadık Ziver Paşa “Ey gönül semadaki melek cemaatinin hepsi âmin diyene kadar sen o padişaha duaya devam et” der:

Tâ diye gökde cemâ'atle melâik âmîn
Ol imâm-i şeh-i şâhâna dilâ eyle du'â

Ahmet Sadık Ziver Paşa, Divan, K. 58/10

Gelibolulu Âlî eserinin itibar görmesi için dua etmiştir. Şair, ruhlar âleminde iman eden meleklerin, insanların ve cinlerin tümünün bu duasına âmin dediğini ifade etmiştir:

Melekler ins ü cinler bu du'âm disün âmîn
Şular kim da'vet-i kâlûbelâda didi âmennâ

Gelibolulu Âlî, Divan, K.1/73

Bâkî, şiirinin dua ile son bulacağını ifade eder. Bu duayı işiten göklerdeki meleklerin de bu duaya âmin demeleri için temennide bulunur:

Söz tamâm oldu niyaz eyleyelüm der-gâha
İşidüp diye feleklerde melekler âmîn

Bâkî, Divan, K. 26/30

Tâlib, kasidesi son bulduğu için duâ vaktinin geldiğini meleklerin de yapacağı bu duâya âmin demesini arzu etmektedir:

Bir du'â et melek desün âmin
Buldı zîrâ kaside pâyânı

Tâlib, Divan, K. 3/44

Ahmet Paşa, kasidesinde memdûhun iktidarının devamı için meleklerle birlikte dua etmektedir. Ahmet Sadık Ziver Paşa ise; melekler âmin diyene kadar padişaha dua etmektedir. Gelibolulu Âlî eserinin itibar görmesi için dua etmektedir. Meleklerin yanında tüm mahlukat bu duaya âmin der. Bâkî ve Tâlib şiirlerini dua ile sonlandırmışlardır, meleklerin de bu duaya âmin demesini temenni ederler. Ahmet Paşa, Ahmet Sadık Ziver Paşa, Gelibolulu Âlî, Bâkî ve Tâlib şiirlerindeki dualarına meleklerin de âmin demesini istemişlerdir, objeksiyon yöntemini uygulamışlardır.

3.3. Meleklerin Özellikleri

3.3.1. Meleklerin Tasviri ve Kanatları

Eski Ahit'te ve Yeni Ahit'te meleklerin insanlara görünümü insan suretindedir. Yahudi ve Hristiyan inançlarında melekler kanatlı kabul edilmektedir. Hristiyanlıkta meleklerin kanatları, kilise duvarlarında resim figürü olarak görülmektedir. Yeni Ahit'te meleklerin kanatları hakkında bir ifade bulunmamaktadır. Fakat meleklerin uçabildikleri belirtilmiştir bu sebeple meleklerin kanatlı varlıklar olduğuna inanılır.

Kur'ân-ı Kerim'de Fâtır suresinde meleklerin kanatlarının olduğundan söz edilmiştir. Ayette geçen kanat ifadesiyle onların uçabildikleri, Allah'ın buyurduğu görevleri süratle yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri

ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter” (Fatır 35/1).

İbn Arabî, meleklerin kanatlarının yeryüzüne inmek için verildiğini iddia etmektedir. Kuşlar inerken doğasıyla iner, yükselirken kanadını kullanır. Meleklerde ise bunun tersi bir durum söz konusudur. İnerken kanadıyla iner, yükselirken doğasıyla yükselir. Kısacası meleklerin kanatları makamlarından yeryüzüne inmek içindir (Arabî, 2016, s. 108-109).

Elmalılı Hamdi Yazır, meleklerinin kanadının gerçekte nasıl görüldüğünü sadece Allah'ın bildiğini ifade etmiştir (Yazır, 1979, s. 3973). Netice olarak meleklerin Allah'ın emirlerini anında süratli bir şekilde yerine getirmeleri bilinmektedir. Kur'ân'da geçen ikişer, üçer, dörder kanatlı yaratıldıkları ifadesi kanatlı olduklarına bir delildir. Meleklerin süratli bir biçimde hareket etmelerinde kanatlarının rolünün olduğu kanaatindeyiz. Nitekim kanatlarının özellikleri ve görünümleri hakkında ayrıntılı bir bilgi sahih kaynaklarda bulunmamaktadır.

Taranan divanlarda meleklerin kanatları “bâl, per, perr ü bâl, perr-i melek” şeklinde ifade edilmiştir. Cebrail'in kanadı anlamına gelen “Cibril-i per”, şairlerin şiirlerinde kullandığı bir terkip olmuştur. Cebrail'in kanadının divan şiirine yansması Cebrail başlığında incelendiği için tekrar bu bölümde yer verilmemiştir.

Fasîhî, aşağıdaki beyitte “Kanat açmış yeşil elbiseli melek ki Allah'ın gölgesinin gölgesine dost olanın yakını oldu” der:

Yahud kim bir yaşıl tonlı melekdür bâl ü per açmış

Halîl-i sâye-i zıll-ullahun oldı makrûnıh

Fasîhî, Divan, K.3/4

Üsküdarlı Aşkî, “Ay yüzlü sevgilinin güzelliğine düşen kaşlarının durumu sanki dünyayı gören güneşin üstüne melek kanatlarının gölgesinin düşmesi gibidir.” diyerek sevgiliyi meleklerle benzer özelliklere sahip bir varlık olarak niteler:

Kaşları hüsünde ol mâhun düşüpdür gûyiyâ

Sâye-i perr-i melek mihr-i cihân-bîn üstine

Üsküdarlı Aşkî, Divan, G. 423/4

Fuzûlî bir kasidesinde Hz. Peygamber'in hükümlerinin içine ikiyüzlülerin giremeyeceğini zira çevresindeki meleklerin kanatlarını görünce onların şüpheyile hançer çekeceği ve böylelikle açığa çıkacağını ifade eder:

Münâfık edebilmez şer'ine medhal ki çevrende
Melâ'ik perr ü bâlin görse eylerdi gümân hançer

Fuzûlî, Divan, K.5/27

Nâilî-i Kadîm kasidesinde "Onların müjdelemek için haber vermesine sıra gelmedi. Doğrusu göklerde melekler kanatlarını açtı." der. Şair meleklerin kanatlarını açmasıyla müjdeli haberin görüldüğünü söylemektedir:

Değmedi anlara tebşîr-i kudûma nevbet
Hâsılı açdı feleklerde melekler per ü bâl

Nâilî-i Kadîm, Divan, K. 12/10

Meleklerin kanatlı varlıklar olduğu Kur'ân'dan ve sahih hadislerden anlaşılmaktadır. Fakat bu kanatların özellikleri hakkında ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir. Melekler gözle görünmeyen varlıklar olduğu için kanatları da şairlerin tasavvurlarına göre şekillenmiştir. Fasîhî, yeşil elbiseli bir meleğin kanatlarından söz etmiştir. Üsküdarlı Aşkî, sevgilinin kaşlarını meleklerin kanatlarına benzetmiştir. Fuzûlî ise meleklerin kanatlarını gören düşmanların savunmaya geçerek hançer çekeceklerini dile getirmiştir. Nâilî-i Kadîm, meleklerin kanatlarının açmasını müjdeye yormuştur. Bu şairler, meleklerin kanatlarını kendi tasavvurlarındaki hâliyle ele aldıkları için objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.3.2. Meleklerin Yaratıldığı Madde

Yahudi inancına göre melekler yaratılışın ikinci veya beşinci gününde ateşten yaratılmış saf ruhlardır (Erbaş, 2004, s.38). Hristiyan inancında melek ilk yaratılmış varlıktır. Meleklerin yaratılış maddesi nurdur. İslam inancında meleklerin latif ve nurani varlıklar olduğu kabul edilmektedir. Meleklerin nurdan yaratıldığı düşüncesi hadis rivayetlerinde geçmektedir. Hz. Ayşe'den rivayet edilen bir hadise göre melekler nurdan, cinler ateşten, insan ise topraktan yaratılmıştır [Müslim, Zühd, 60] (Hanbel, 2014, s.46). Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin hangi maddeden yaratıldığı ve bu maddenin niteliğinin ne olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ayşe'nin rivayet ettiği hadisten meleklerin nurdan yaratıldıkları anlaşılmaktadır.

Meleklerin nurdan yaratılması divan şiirine sevgili çerçevesinde yansımıştır. Sevgili ay gibi yüzüyle nurdan yaratılmış meleğe benzemektedir. Melekler görünmez varlıklardır. Sevgili de âşıklarına görünmeyecek derecede güzel olduğu için meleğe benzetilir (Çavuşoğlu, 2017, s. 110).

Fasîhî, meleğe benzettiği sevgilinin yüzüne bakınca bazen parlak aya bazen güneşin ışığına baktığını ifade etmektedir. Melekler nurdan yaratılmış varlıklardır, sevgilinin yüzü de o kadar aydınlıktır ki meleğe bu yönüyle benzemektedir:

Ey melek hüsnün gehî âyîne geh billûr olur

Rûyî tâbî tâb-ı mâh u mâh mihr-i nûr olur

Fasîhî, Divan, G. 141/1

Ahmet Paşa aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenerek “Ey peri gibi güzel olan sevgili! Senin yanağını anan sözlerimi kendine tekrar edilen bir dua edinecek bin meleği Hak bir nefesimin aydınlığından yaratsın.” diyerek aynı zamanda meleklerin nurdan yaratılma düşüncesine de göndermede bulunmaktadır:

Bin melek yarada Hak bir nefesim nûrundan

Ey perî ben yanagın zikrini evrâd edicek

Ahmet Paşa, Divan, G. 152/6

Nâbî, övdüğü şerefli zatın Yaratıcının kudret eliyle nurdan yaratılmış insan suretinde melek ya da peri olarak bu dünyaya gönderilmiş olduğuna vurgu yapmaktadır:

Nûrdan halk eylemiş zât-ı şerîfin dest-i su‘n

Sûret-i insânda gelmiş yâ melekdür yâ perî

Nâbî, Dîvan, K. 17/14

Yahya Bey “Ak sancağımın başı güneş gibi göklere ulaşınca (âdeta) kanadının en büyük tüyü, nurdan şanlı ululuğa sahip bir meleği andırmaktadır.” ifadesinde meleklerin nurdan kanat tüyünü bir benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Gün gibi ak sancağımın göklere irmiş başı

Bir ‘azîmü’ş-şân melekdür nûrdandur şehperi

Yahya Bey, Divan, K.8/13

Gelibolulu Âlî “Ey peri yüzlü (sevgili) altın çarpraz düğmelerle salın. Pervasızca nurdan kanatlarını açarak uç, (çünkü) sen meleksin.” der. Şair meleğin kanadının nurdan olduğunu ifade etmiş, sevgiliyi meleğe benzetmiştir:

Salın çeprâs-ı zerrîn düğmelerle ey perî-sîmâ
Meleksin nûrdan bâl aç da pervâz eyle bî-pervâ

Gelibolulu Âlî, Divan, G.1/1

Fasîhî, Ahmet Paşa, Nâbî ve Gelibolulu Âlî sevgiliyi güzelliğiyle nurdan yaratılmış meleğe benzetmişlerdir. Yahya Bey ise sancağın beyazlığını meleğin nuruna benzetmiştir. Nurdan yaratılmış meleği benzetilen unsur yapan bu şairler, objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.3.3. Meleklerin Güzelliği

Meleklerin güzel varlıklar olduğu kabul edilmektedir. Yusuf suresinde Hz. Yusuf’un güzelliğinin meleklerle benzetilmesi meleklerin güzel varlıklar olduğuna bir işarettir: “Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yusuf’a, ‘Çık karşılarna’ dedi. Kadınlar Yusuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. ‘Haşa! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir’ dediler” (Yusuf 12/31).

Necm suresinde muhteşem görünümlü Cebrail ifadesi geçmektedir: “(Kur’ân’ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (asli suretine girip) doğruldu” (Necm 53/5-6) Bu ayetten hareketle meleklerin güzel varlıklar olduğu kabul edilmektedir. Hristiyanlık ve Yahudilik kültürlerinde de meleklerin güzel olduğuna inanılmaktadır. Buradaki güzelliğin sadece fiziki değil ruh güzelliği olduğu da anlaşılabilir. Çünkü günahsız olmak da bir güzelliştir (Erbaş, 2012, s. 246).

Divan şiirinde sevgilinin huriden, periden hatta melekten bile daha güzel olduğu ifade edilir. Meleklerin güzelliğinin yansıdığı şiirlerde sevgilinin güzelliği, benzetme veya kıyaslama yoluyla zikredilmiştir. Kıyaslama yapılan şiirlerde sevgilinin meleklerden bile güzel olduğu ifade edilmiştir. Divan şiirine meleklerin güzellik yönü sadece sevgiliyle yansımamıştır. Şairler, kasidelerinde övdükleri şahsiyetin fiziksel özelliklerini anlatırken meleklerin güzelliğinden yararlanmışlardır. “Melek-

siret, melek-sima, melek-çihre, melek-rû, melek-cemal, melek-manzar, melek yüzlü” gibi terkipler kullanılmıştır.

Âhî “Beni mecnun gibi resmeden peri suretindeki sevgilidir. Bana şiir yazmayı da o peri gibi olan melek yüzlü sevgili öğretti.” der. Şair kendisini Mecnun yapanın sevgili olduğunu ifade etmektedir. Nakış kelimesi resim, süsleme sanatı anlamına gelir bazen “yazı” manasında da kullanılır (Pala, 2018, s. 348). Şair, sevgilinin aşkı sayesinde şiir yazdığını anlatmak istemektedir:

Bir perî-tasvîrdür dîvâne nakş eden beni
Bana nakşı o melek yüzlü perî-zâd eyledi

Âhî, Divan, G. 123/2

Ahmedî, “Sevgili o kadar kusursuz ki bu insanüstü güzellik ya huride ya melekte bulunur.” der. Şair sevgiliyi o kadar güzel bulmaktadır ki sevgilinin güzelliğini hurilerin ve meleklerin güzelliğiyle aynı derecede görmektedir:

Bu kemâle olmaz insânda cemâl
Sen meğer hûrî olasın yâ melek

Ahmedî, Divan, G. 372/8

Aynî, yeryüzündeki sevgilinin meleklerden ve Hz. Yusuf’tan daha güzel olduğunu ifade etmektedir:

İy yeryüzünde şimdi hüsni melekden ekmel
Yûsuf bigi cemâli hûb u latîf ü ecmel

Aynî, Divan, G.312/1

Aynî, sevgilinin boyunu Sidre’ye; saçlarını zincire benzetmektedir. Şair, sevgilinin hurilerden ve meleklerden bile güzel olması sebebiyle ona denk bir isim bulamadığını ifade etmektedir:

Müntehâdur kâmeti yârün müselsel kâküli
Hûri kimdür yâ firişte kim ana adaş ola

Aynî, Divan, G.17/6

Azmîzâde Hâletî “Ey gönül o sevgiliye ne huri ne melek denir. Onun gibi bir güzel bu dünyaya ne geldi ne de gelecektir.” der. Şair sevgili kadar güzel birinin

yeryüzünde bulunmadığını ifade etmektedir. Hatta sevgilinin güzelliği meleklerin ve hurilerin güzelliğini bile gölgede bırakmaktadır:

Ol yâr için ey dil dime hûrî ya melekdür
Ne geldi anun gibi güzel ne gelecekdür

Azmîzâde Hâletî, Divan, G.255/1

Yine Azmîzâde Hâletî, “Hz. İsa’nın nefesine sahip (olan) o melek yüzlü kiminin canını alsa kimine can verse buna şaşılır mı?” der. Şair melek yüzlü sevgilinin nefesinin Hz. İsa’nın nefesi gibi canlandırıcı olduğunu ifade etmiştir:

Bir melek-çihredür ol mâlik-i enfâs-ı Mesîh
Kiminün cânın alup kimine cân virse ne var

Azmîzâde Hâletî, Divan, G. 142/4

Bâlî aşağıdaki beytinde “Ey melek yüzlü sevgili! Âlemi aydınlatan güneşe benzersin ki gökler üstüne gürlür düşer. Bu durumda şimşek ve gök gürültüsü kıskançlıktan çatlamasın mı?” diye sorarken sevgilinin yüz güzelliğini meleklerin güzelliğine benzetmektedir:

İy melek-rû çatlamasun mı hasedden ra’d u berk
Mihri-i ‘âlem-tâbun üstine felek gürlür düşer

Bâlî, Divan, G. 43/2

Lutfî aşağıdaki beytinde sevgiliyi baştan aşağı süzünce sevgilinin bedeninin güzelliğin özü olduğunu, onun yüce bir meleğe benzediğini ifade eder. Şair sevgilinin insan olamayacak kadar güzel olmasını ifade etmek için “Sen yüce ruhlu bir melek misin?” ibaresiyle istifham yapmıştır:

Baksam baş ayak cismin irür mahz-ı letâfet
Ya sin melek-i ulvî-i rûhânî mudur sin

Lutfî, Divan, G.190/2

Yine Lutfî, huriye benzeyen sevgiliye melekler bile hayranken bu güzellik karşısında âşık olmamanın imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Şair sevgilinin güzelliğine meleklerin bile hayran olduğunu söyleyerek mübalağa yapmaktadır:

Sin perîveş hûrdın müşkil durur can saklamak
Çün melek hayrandur ol siretkâ nitsün âdemi

Lutfi, Divan, G.270/3

Nevî, “Güzeller içinde senin gibi melek yüzlü bir sevgili yoktur. Âşıkların gönlünde senin gibi görünmez bir bela yoktur.” der. Divan şiirinde sevgilinin güzelliği ile ilgili her şey âşık için bir beladır (Pala, 2018, s. 64). Âşığın uğradığı tüm belalar sevgiliden geldiği için ayrı bir önem taşır. Sevgilinin bir ilgisi olarak görülen bela, âşık için bir zevk konusudur (Şentürk, 2016, s. 168). Nevî, sevgilinin güzelliğini meleklerle benzetmiştir. Melekler nurdan yaratılmış görünmez varlıklardır. Âşıkların gönlüne görünmez bir belanın düşmesi sevgilinin gözle görülmeyecek kadar güzel olmasındandır:

Hûblarda sen perî-peyker melek-manzar gibi
Cân-ı ‘uşşâka görünmez bir belâ gördün mi hîç

Nevî, Divan, G.40/2

Nedim, sultanın melek yüzlü olduğunu tahtı ve tacının eşsiz bir inciden olduğunu ifade etmektedir. Meleklerin çok güzel olduğu kabul edilir. Şair, memdûhun meleğe benzediğini ve çok güzel olduğunu ifade etmektedir:

Sultan Muhammed Hazreti güya Melek dir sûreti
Ol taht u tâcın ziyneti ol dürr-i yektâ-yı kerem

Nedim, Divan, K.12/17

Şeyhî, “Melek misin peri misin Cebrail misin? Bu güzellik ve tatlılık insanda bulunur mu?”, der. Şair sevgilinin güzelliğinin meleğe, periye hatta Cebrail’e benzediğini ifade eder. Böyle bir güzellik sadece insanüstü bir varlıkta bulunabilir:

Melek misin ya perîsin ya rûh-ı kudsî aceb
Bu hüsn ile bu melâhat beşerde buluna mı

Şeyhî, Divan, G.191/2

Meleklerin güzel olması divan şiirine en çok yansıyan özelliği olmuştur. Şairler kasidelerinde övdükleri kişileri melek güzel yüzlü olarak tasvir etmişlerdir. Meleklerin güzelliği, klasik Türk şiirinde benzetilen unsur olmuştur. Bazı şairler sevgilinin meleklerden bile güzel olduğunu ifade etmişlerdir. İncelenen şiirlerde

meleklerin güzelliği bilgi verme amacıyla değil benzetme unsuru olarak ele alınmıştır. Bu sebeple objektivasyon yöntemi kullanılmıştır.

3.3.4. Meleklerin Ölümü

Luka kitabında meleklerin ölümsüz olduğundan söz edilmiştir. “Bir daha ölmeleri de söz konusu değildir. Çünkü meleklerle benzerler ve dirilişin çocukları olarak Tanrı’nın çocuklarıdır” (Luka 20/36). Hristiyanlıkta böyle bir inanç söz konusudur. İslam inancında ise kıyamet günü bütün varlıkların öleceğine inanılmaktadır. Ebedî varlığı sürecek olan sadece Allah’tır.

Kur’ân-ı Kerim’de insanlar ve cinler gibi meleklerin de bir gün öleceği Zümer suresindeki bir ayette ifade edilmiştir (Erbaş, 2012, s. 237). “(O gün) sûra üflenecek, ardından -Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra sûra yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar” (Zümer 39/68). Yine Kasas suresinde “O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz” ayetiyle Allah’ın yarattığı tüm varlıkların bir gün öleceği anlaşılmaktadır. Neticede meleklerin kıyamet günü sûrun üflenmesiyle öleceği anlaşılmaktadır. Fakat sûrun üflenmesinin öncesinde mi sonrasında mı ölecekleri konusunda ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

Taranan divanlarda meleklerin ölümünü konu alan bir beyite rastlanılmamıştır. İslâmî’nin mesnevisinde ve Âşık Paşa’nın Garib-nâme eserinde meleklerin ölümü ile ilgili beyitler tespit edilmiştir. Bu beyitleri inceleyelim.

İslâmî, mesnevisinin aşağıdaki bölümünde İsrâfil, Cebrail, Mikâil ve Azrail’in sur ile ölmeyeceklerini fakat öleceklerini, onların canını Allah’ın alacağını sadece Azrail ve Şeytan’ın ölmeyeceğini söyler:

Bil ki İsrâfil ü hem Cibrîl-i Emîn
Dahı mîkâ’îl ü ‘Azrâ’îl hemîn
‘Arşî götüren firiştehler i yâr
Sûrıla ölmeyiser bil ihtiyâr
Anlarunla dahı anda kim ola
Şöyle bil-kim ol la‘în iblîs kala

Anlarun-da cânını hak alısar
Ancak ‘Azrâ’îl ü şeytân kalısar

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1386-1389

İslâmî, mesnevisinin ilerleyen bölümlerinde Azrail’in Allah’ın emriyle kendi canını da aldığını anlatır:

Hak çalab ‘Azrâ’îl’e emr eyleye
Cânını al diyibenün söyleye
İkisinün arasına varısar
Ol arada kendü cânın alısar

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1462-1463

İslâmî, insanların canlarını almakla görevli olan meleğin de öleceğini; yerde ve gökte ancak Allah’ın ebedî olacağını vurgular:

Çünkü ‘Azrâ’îl dahı anda öle
Yırde gökde ancak ol allah kıla

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1468

Âşık Paşa, “Hayvan ve bitkiler ölür. İnsan gibi ölümsüz olan (yalnız) melektir”, der. Şair bitkilerin ve hayvanların ölümünün nihai bir ölüm olacağını ifade etmiştir. İnsan ve melek ise bir kez öldükten sonra diriltilecek ve ebedi bir hayata erişeceklerdir:

Pes nebât ölür bayık hayvân-ıla
Bâki kalısar melek insân-ıla

Âşık Paşa, Garib-nâme, Mes. 1284

Âşık Paşa, mesnevisinin devamında insan ve meleğin ölmeyeceğini “Hazret ehli” oldukları için ebedi hayata kavuşup sonsuza kadar yaşayacaklarını ifade etmektedir. Şair insan ve meleğin öldükten sonra dirilip sonsuz bir hayata kavuşacaklarını tekrar vurgulamıştır:

Lîkin insân u melek ölmeyiser
Hazret ehlidür fenâ olmayısar

Âşık Paşa, Garib-nâme, Mes. 1286

İslâmî, mesnevisinde Cebrail'in, İsrâfil'in, Mikâil'in, Hamele-i Arş meleklerinin ve en son Azrail'in öleceğini anlatmıştır. Âşık Paşa, Garib-nâme eserinde meleklerin insanlarla birlikte ahirette ebedî bir hayata sahip olacağını ifade etmiş, objeksiyon yöntemini uygulamıştır. Şair, insanların ve meleklerin ahiret hayatında yaşamının süreceğini ifade etmiştir. İslâmî ve Âşık Paşa, meleklerin ölümünü bilgi verme amacıyla ele almışlar, objeksiyon yöntemini uygulamışlardır.

3.3.5. Meleklerin Süratli Olması

Yahudi ve Hristiyan inançlarında meleklerin kanatlarından ve uçmalarından söz edilmesi onların süratlerine de delil olmuştur. İslam inancında da benzer bir anlayış vardır. Kur'ân-ı Kerim'de Meâric suresindeki bir ayette meleklerin süratlerinin oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır: “Melekler ve Ruh (Cebrail) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir” (Meâric 70/4). Verilen ayete göre insanların elli bin yılda kat edebileceği bir uzaklığı melekler bir anda alabilmektedir. Allah'tan gelen emirleri anında yerine getiren melekler son derecede süratli ve güçlüdür (Güneş, 2018, s. 39).

Hz. Peygamber biriyle konuşurken bazen Cebrail gelir. Konuşma bitmeden ve konuşulan kişi henüz oradan ayrılmadan Cebrail o konuda vahiy indirirdi (Mücâdele 58/1). Bu hususta meleklerin çok süratli oldukları kabul görmektedir (Akdoğan, 2019, s. 32). Melekler latif ve nurani yapılarıyla insan aklının hayal edemeyeceği kadar süratlidirler. Uzak mesafeleri kısa sürede kat edebilirler. Bu özellikleri sayesinde Allah'ın onlara vermiş olduğu görevleri anında, eksiksiz bir şekilde ifa edebildikleri görülmektedir (Karataş, 2018, s. 144).

Hafî, Allah'ın Hamele-i arş meleklerine arşı taşımalarını emretmesini anlatır. Sekizi birden hızla arşı omuzlarına alırlar:

Sekizi bile hemandem itdi hız

Arşı omuza alup götürdi tiz

Hafî, Zâdü'l Meâd, Mes.519

İslam kaynaklarda Taif'te Hz Peygamber'in dişi kırıldığı için kanının aktığı geçmektedir. Cebrail, Hz Peygamber'in yanına nazil olur. Hz. Peygamber'in kanı yere düşseydi kâinatın helak olacağı belirtilmiştir. Yenişehirli Avnî de Cebrail'in hızlı olduğunu ifade etmek için “sebük-rûh” terkiibini kullanır. Bu hadiseye telmihte

bulunulmuştur (Turan, 1998, s. 115). Şair kendisini sebük-rûh vasfına sahip Cebrail'e benzetmektedir:

‘Avnî bizüz ol rûh-ı diger-gûne-i kem-nâm

Cibrîl-i sebük-rûh bizüm kâlibumuzdur

Yenişehirli Avnî, Divan, G. 56/6

Hafî, arşı taşıyan meleklerin Allah'ın emriyle hızla arşı omuzlamalarını anlatmıştır, objeksiyon yöntemini uygulamıştır. Yenişehirli Avnî ise Cebrail'in Hz. Peygamber'in kanının yere düşmesine izin vermemesi hadisesine telmihte bulunmuştur. Kendisini Cebrail'e benzeten şair objektivasyon yöntemini uygulamıştır.

3.3.6. Meleklerin Mekânları

Hristiyanlıkta meleklerin göklerde olduğuna inanılmaktadır. Matta kitabında (Matta, 18:10) “göklerdeki melekler” ifadesiyle meleklerin mekânlarının gökyüzü olduğu anlaşılmaktadır. Yuhanna'nın Vahyi kitabında meleklerin yeryüzüne uçarak indiği belirtilmiştir. Yahudilikte de meleklerin ikamet yerleri göklerdir. İslam inancı da bu iki dine paralel bir düşünceye sahiptir. Üç dine de meleklerin mekânlarının gökler olduğu kabul edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin mekânlarına çeşitli ayetlerde atıfta bulunulmuştur. Mekânlarının neresi olduğu açıkça belirtilmese de onların yeryüzüne indirildikleri farklı ayetlerde bildirilmiştir. Kadir gecesinde meleklerle birlikte Cebrail'in yeryüzüne indirildikleri belirtilmiştir. “Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner” (Kadir 97/4).

Şuara suresinde meleklerin yeryüzündeki insanlar için Allah'tan af diledikleri bildirilir. “Neredeyse gökler (O'nun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tesbih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (Şuara 42/5).

Saffât suresinde melekler için Allah'a ibadet etmeleri için ayrılmış mekânların bulunduğu ifade edilmiştir. İbn Kesir, ayetin tefsirinde semalarda her melek için ayrılmış bir makamın bulunduğunu bu menzilin genişletilip daraltılmasının da imkânsız olduğunu belirtmiştir (Erbaş, 2012, s. 240). “(Melekler derler ki:) Bizim

her birimizin bilinen bir makamı vardır. Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız. Şüphesiz biz (Allah'ı) tesbih edip yüceltenleriz” (Saffât 37/164-166).

Neticede Kur'ân-ı Kerim'de meleklerinin her birinin bir makamının bulunduğu ifade edilir. Ayrıca yeryüzüne indirildiklerini bildiren ayetlerden yola çıkarak semada ikamet etmeleri olasılığının yüksek olduğu söylenebilir (Karataş, 2018, s. 125).

Beytü'l-ma'mûr, gökyüzünün yedinci katında bulunan meleklerin tavaf ettiği menzildir (Güneş, 2019, s. 21). Bu yerin semada meleklerle ait bir mabet olduğu bilinmektedir. Beytü'l-ma'mûr ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayet edilmiştir. Hadis rivayetlerine göre Resûlullah'a miraç esnasında Beytü'l-ma'mûr gösterilmiştir. Burası “Yedinci semada melekler için inşa edilmiş, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mâbeddir” [Buhârî, Müslim, “Îmân”, 259] (Kara Davud, 2019 s. 316). Beytü'l-ma'mûr'un dördüncü veya altıncı semada olduğuna dair rivayetler de vardır (Küçük, 1992, s. 95). Kur'ân'da Tûr suresinde Allah'ın Beyt-i Ma'mûr'a yemin etmesiyle bu isim zikredilmiştir. “Beyt-i Ma'mûr'a, yükseltilmiş tavana (göğe), kabaran denize andolsun ki, şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir” (Tûr 52/4).

Divan şairlerinin tasavvurunda meleklerin ikametgâh mekânları gökyüzüdür. Şairler insanları koruyan veya onlara müjde getiren melekleri asıl mekânları olan gökyüzünden yeryüzüne indiklerini ifade etmektedir. Meleklerin ibadet ettikleri bir yer olan Beytü'l-ma'mûr, divan şiirine semanın yüksek katında olmasıyla ve yüceliğiyle yansımıştır.

Amrî, sevgili gökyüzünün en yüksek noktasında bulunurken âşığın toprağın altında bulunduğunu ifade eder. Şair “Âşığın ağlayıp sızlaması gökyüzünden duyulur mu?” ibaresiyle istifham yapmıştır:

Sen felek evcinde ben tahte's-serâda ey melek

İre mi yirden göke feryâd u efgânum sana

Amrî, Divan, G. 4/2

Beyânî “Bu güzelliğinle âşığın gönlünde meleksin ya da perisin sen. Güzelsin, âşığın yeryüzündeyken sen gökyüzündesin.” der. Şair sevgiliyi meleğe benzetirken meleklerin gökyüzünde olduğunu da ifade etmiştir:

Bu hüsn ü ân-ıla cânâ meleksin yâ perîsin sen
Güzelsin ehl-i ‘aşkun yerde gökde dilberisin sen

Beyânî, Divan, G.599/1

Nâşid, “Göz bebeği sevgilim senin âşıklarına yaptığın eziyetleri ne gökteki melekler ne yeryüzündeki insanlar başkasına yaptı.” der. Şair, sevgilinin âşıklarına yaptığı eziyetlerin çokluğunu anlatmak için gökyüzündeki meleklerden ve yerdeki insanlardan bahsetmiştir. Meleklerin ikâmet ettiği gökyüzü ve insanların yaşadığı yeryüzü zikredilerek tezat yapılmıştır:

Merdüm-i ‘aynum senün itdüklerün ‘uşşakuna
Ne melekler gökde hod ne yerde insan eyledi

Nâşid, Divan, G. 101/5

Bağdatlı Rûh’ye göre yıldızlar biz izleyelim diye orada değildir. Aslında her gece melekler gökyüzünde şenlik yapmaktadır:

Sen çıkup seyr idesin deyü degildür kevkeb
Mum tonanması ider gökde melekler her şeb

Bağdatlı Rûhî, Divan, G. 61/1

Nefî, memdûhun sarayının zeminin gökyüzündeki Beytü’l-ma‘mûr’dan daha yüce olduğunu; duvarının çinilerinin ise daha aydınlık olduğunu ifade etmiştir:

Mu’allâ Beyt-i ma‘mûr-ı felekden ferş-i eyvânı
Mücellâ sîne-i âyîneden kâşî-i dîvârı

Nefî, Divan, K.13/3

Amrî, melek sevgilinin gökyüzünde; âşıklarının ise yeryüzünde olduğunu ifade etmiştir. Beyânî de Amrî’ye benzer ifadelerde bulunmuştur. Nâşid sevgilinin eziyetlerini gökyüzündeki meleklerin bile kimseye yapmadığını belirtmiştir. Bağdatlı Rûhî ise gökyüzündeki yıldızları meleklerle benzetmiştir. Nefî, meleklerin mabedi kabul edilen Beytü’l-ma‘mûr’u kıyaslama yoluyla zikretmiştir. Şair, memdûhun sarayının Beytü’l-ma‘mûr’dan daha görkemli olduğunu ifade etmiştir. Amrî, Beyânî, Nâşid, Bağdatlı Rûhî ve Nefî objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.3.7. Köpek Olan Eve Girmemeleri

Meleklerin köpek olan mekâna inmediklerine inanılır. Bu hususta Kur’ân-ı Kerimde bir bilgi olmamasına rağmen hadis rivayetlerinde bu konu geçmektedir. Ebû Talhâ’dan rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İçinde köpek ve canlı resmi/heykeli bulunan bir eve (rahmet) melekleri girmez” [Buhârî, Libâs, 88; Müslim, Libâs, 83]. İbn Ömer’den rivayet edilen bir hadis şöyledir: “Bir gün Cebrail (a.s), Resûlullah’ı ziyarete geleceğini vadedmişti. Fakat gecikti ve bu Resûlullah’ın zoruna gitti. Evden çıkınca Cebrail (a.s) ile karşılaştı. Onun gecikmesinden şikâyet etmesi üzerine Cebrail: ‘Biz melekler, içinde köpek ve resim/heykel bulunan eve girmeyiz’ dedi” (Riyâzü’s-Sâlihîn III, 2012, s. 247).

İslam inancına göre melekler köpeklerin olduğu yerlere gelmezler. Divan şiirinde rakib, âşığın baş belasıdır ve âşıkla sevgilinin arasına girer. Meleğe benzeyen sevgili eğer (köpek) rakibin yanına giderse oranın rahmetten ve iyilikten uzak kalacağı ifade edilir. Bu inanç bir nevi tehdit unsuru olarak kullanılmaktadır (Olama, 2010, s. 21). Rakib, köpeğe benzetilir ve sevgilinin onun yakınlarına gidilmesi istenilmez.

Ahmet Paşa “Ey dost, rakibin evine gitme çünkü köpeğin olduğu eve melek girmez.” der. Şair köpeğin olduğu yere meleğin girmediğinin ifade edildiği hadise iktibas yapmıştır. Rakibi köpeğe benzeterek onun olduğu eve meleğin gelmeyeceğini ifade etmiştir:

Gel varma otağına rakibün ki bilürsin
İt olduğu yire melek itmez güzer ey dôst

Ahmet Paşa, Divan, G.15/3

Bağdatlı Rûhî, “Sevgilinin rakibin evine gitmesine şaşılır. (Hâlbuki) Köpek olan eve melek girmez.” der. Şair sevgiliyi meleğe, rakibi köpeğe benzetmektedir:

Gitdüğü hâne-i ağıyâra ‘acebdür yârun
Seg olan hâneye girmez bu meseldür ki melek

Bağdatlı Rûhî, Dîvân, G. 633/6

Yenişehirli Avnî “Yanımıza huzur melekleri gelmezse buna şaşılır mı? Zira biz bin tane kirli köpekle aynı çuvaldayız.” der:

N'ola sürûş-ı huzûr ugramazsa yanumuza
Hezâr kelb-i mülevvesle bir harârdayız

Yenişehirli Avnî, Divan, G.230/4

İncelenen şiirlerde şairlerin rakible köpek arasında bir benzetme ilgisi kurduğu görülmektedir. Meleklerin köpeklerin olduğu yerde bulunmadığı inancı da bu bağlamda divan şiirine yansımıştır. Şairler, meleğe benzeyen sevgilinin rakibin yanına gitmemesi temennisindedirler. Ahmet Paşa, Bağdatlı Rûhî ve Yenişehirli Avnî meleklerin köpeklerin olduğu yere inmeyeceği inancını objektivasyon yöntemiyle ele almışlardır.

3.4. Meleklerin Tasnifi

3.4.1. Büyük Melekler

3.4.1.1. Cebrail (a.s)

Cebrail (a.s), dört büyük melekten klasik Türk şiirinde en çok adı geçen melektir. Şairler Cebrail'i "Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Rûh-ı Kudüs, Rûhü'l Kudüs, Rûhü'l Emîn, peyk-i Hudâ, peyk-i saadet" isimleriyle zikretmişlerdir. Mukarreb meleklerinin en üstünü olması, peygamberlere vahiy getirmesi, Hz. Peygamber'e Miraç Gecesi rehberlik etmesi, Hz. İsmail kurban edilmek üzereyken yardıma gelmesi ve Hz. Meryem'e üflemesi gibi görevleri şiire yansımıştır. Cebrail'in şiire yansıyan bu görevleri ve özellikleri tasnif edilerek incelenmiştir.

3.4.1.1.1. Genel olarak Cebrail'in haberci kimliği

Cebrail, Yahudi ve Hristiyan inançlarında "Gabriel" adıyla geçmektedir. Yahudilikte Gabriel (Cebrail) büyük meleklerden kabul edilir, Tanrı'nın mesajlarını insanlara iletir. Gabriel dışında insanlara Tanrı'dan bilgi ileten bir başka melek de Yahve'nin meleğidir. Hristiyan inancında ise Gabriel (Cebrail) ve Yahve'nin meleği habercilik rolünü üstlenen meleklerdir. İslam inancında ise en büyük melek kabul edilen Cebrail (a.s) vahiy meleği olarak kabul görmektedir. Bu büyük görevin sayısız melek arasından sadece Cebrail'e verilmiş olması onun ne kadar büyük bir melek olduğuna bir işarettir.

Klasik Türk şiirine Cebrail'in yansıyan en önemli özelliği haberci kimliğidir. Cebrail'in Nur Dağı'nda inzivaya çekilen Hz. Peygamber'e ilk vahiy getirmesi, Allah'ın buyruğuyla diğer peygamberlere müjde veya haber getirmesi gibi görevleri

divan şiirine yansımıştır. Genel olarak Cebrail'in haber iletmesi yönü aşağıdaki beyitlerde incelenmiştir. Cebrail'in peygamberlerle olan tebliğ münasebeti ise sonraki iki başlıkta ele alınmıştır.

Nâbî, “Bütün peygamberlerin takipçisi olan Cebrail gibi ol fakat İncil gibi birine mahsus olma.” diyerek Kur'ân-ı Kerim'in orjinalliğini koruduğunu anlatmak istemektedir. Şair bütün peygamberlere iman etmek gerektiğini ifade etmek için peygambere haber getiren Cebrail'e telmihte bulunmuştur. Cebrail, Allah'la peygamberler arasındaki iletişimi sağlayan bir melektir:

Pey-rev ol cümle peygâmlere Cibrîl gibi
İhtisâs itme fakât birine İncîl gibi

Nâbî, Divan, G. 848/1

Nâilî-i Kadîm, aşağıdaki beytinde “Ey sevgili nazının işvesinin sırrını kimsenin bilmemesi için Cebrail seni çağırdığında baygın gözlerini uyku sarhoşu göster.” der. Şair sevgilinin naz işvesinin sırrını Cebrail'den gizleyerek başkalarının bilmesini engellemek istemektedir, Cebrail'in ilahi mesajları iletmesine bir telmihte bulunulmuştur:

Dersin ki olmasın râz-âgâh-ı neşve-i nâz
Cibrile çeşm-i mestin mahmûr-ı hâb göster

Nâilî-i Kadîm, Divan, G. 65/2

Necati Bey gül bahçesinin kapısında makili hattıyla yazılmış çimeni aynı Cebrail'in getirdiği rahmet ayetine benzetir. Rahmet ayetleri nasıl Allah'tan gelen müjdeleri gösteriyorsa gül bahçesindeki çimenler de baharın müjdesidir:

Âyet-i Rahmet getürmüş gibi Cibrîl-i Emin
Ma'kili hatt ile yazmış bâb-ı gülşende çemen

Necati Bey, Divan, K. 20/4

Şeyh Galip, kalbini vahyin aynasına benzetmektedir, Cibril papağanı da şairin sırlar öğretene eline konmaya alışmıştır. Cebrail, ilahi vahyi ileten, gizli bilgileri bilen bir melektir, papağana benzetilmesi Allah'ın buyruklarını peygamberlere olduğu gibi aktarmasındandır. Şeyh Galip, kendisini şiirin peygamberi olarak görmektedir. Şair burada kalbini vahyin aynasına, Cebrail'i papağana, kendisini de şiirin peygamberine benzetmektedir:

Kalbim ol âyîne-i vahy irtisâm-ı aşk kim
Tûtî-i Cibrîl dest-âmûz-ı râz eyler bana

Şeyh Galip, Divan, G.5/3

Şeyh Galip, kâfir putu gibi (güzel) olan sevgilinin ayva tüylerini Cebrail'e, sihirbâz gözlerini de Mesih'e benzetmektedir. Ayva tüyleri sevgilinin ağzına yakındır, dudaktan çıkan kelimeleri ilk o duyar. Allah'ın kelamını da ilk işiten vahiy meleği de Cebrail'dir. Sevgilinin ayva tüyleri bu yönüyle Cebrail'e benzetilmiştir. Mesih de nefesiyle insanları iyileştirir, sevgilinin gözleri de âşığı kendinden geçirecek kadar büyüleyicidir (Ekici, 2016, s. 113). Sevgilinin gözünün tesiri de Mesih'in hastalara yaptığı tesire benzetilmiştir:

Hey acep ol büt-i kâfirde bu lutf-i Yezdân
Hatı Cibrîl-i Emîn çeşmi füsûn-sâz Mesîh

Şeyh Galip, Divan, G.48/2

İncelenen şiirlerde sadece Nâbî, Cebrail'in haberci rolü hakkında bilgi vermiştir, onu örnek göstermiştir. Sadece Nâbî, objeksiyon yöntemini uygulamıştır. Nâilî-i Kadîm, sevgilinin güzelliğini Cebrail'in başkalarına iletmemesi için gizleme arzusundadır. Necati Bey, gül bahçesindeki çimenlerle Cebrail'in getirdiği rahmet ayetleri arasında bir benzetme ilgisi kurmuştur. Şeyh Galip, ilk beytinde kendi şairliğini övmektedir. Kendisini şiirin peygamberi olarak gören şair, Cebrail'i papağana benzetmiştir. Şeyh Galip, ikinci beytinde sevgilinin ayva tüylerini Cebrail'e benzetmiştir. Nâilî-i Kadîm, Necati Bey ve Şeyh Galip Cebrail'in haberciliğini benzetme unsurlarıyla işledikleri için objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.4.1.1.2. Cebrail'in Hz. Peygamber'e vahiy getirmesi

Cebrail'in en önemli görevi Hz. Peygamber'e haber getirmektir. Kur'ân-ı Kerim'den ve hadislerden Cebrail'in Allah'ın buyruklarını yerine getirdiği, peygamberler ile Allah arasında bir vasıta olduğu anlaşılmaktadır. Nahl suresinde insanlara uyarıcı ve müjdeleyici olan Kur'ân-ı Kerim'in Cebrail vasıtasıyla indirildiği açıkça ifade edilmiştir: “Ey Muhammed! De ki: Rûhu'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'ân'ı Rabbinden hak olarak indirdi” (Nahl 16/102).

Yine Şu'arâ suresinde Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in kalbine Cebrail aracılığıyla indirildiğinden söz edilmiştir. “Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir” (Şu'arâ 26/193-195). Bu ayette Cebrail'in yüce kelamın indirilmesindeki önemli rolünden bahsedilmektedir. Cebrail, Kur'ân'ın hükümlerinin bildirilmesinde mühim bir mevkiye sahiptir.

Neticede Hz. Peygamber'e Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerin iletilmesinin Cebrail vasıtasıyla olduğu anlaşılmaktadır. İslam'da Cebrail vahiy meleği olarak kabul görmektedir. İlahi tebliği peygamberlere iletmesi, vahyi sağlam bir şekilde indirmesi ve aynı sağlamlıkla Hz. Peygamber'e teslim etmesi önemlidir.

Süleyman Çelebi, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber için indiğini, Cibril-i Emin'in onun için vahiy getirdiğini ifade eder:

Onun için geldi Cibrîl-i Emin
Onun için indi Kur'ân-ı Mübin

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 100

Süleyman Çelebi, Cebrail'in gökten ayrılıp vahiy getirdiği saat Hz. Peygamber'in onun kokusunu aldığını, vahiy için indiğini bildiğini anlatır:

Vahy için indikte Cibrîl-i Emin
Gökten ayrıldığı saat o hemîn
Cebrâ'îl'in kokusun alırdı o
Vahy için indiğini bilirdi o

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 321-322

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber vefat etmeden önce Cebrail'in getirdiği son vahiyden söz etmektedir. Hz. Peygamber, Cebrail'e neden matem kıyafetleri giydiğini, daha önce onu öyle görmediğini sormaktadır:

Kara gussa donlarını giymişti o
Onu öyle görünce sordu Resûl
Dedi Cebrâ'îl'e ey kardeş niçün
Kara gussa don ile geldin bugün

Gördüğüm yoktur bu surette seni
Böyle niçin kıldınız bu kez bunu

Süleyman Çelebi, Mevlid, Mes. 614-616

Süleyman Çelebi, yukarıda verilen beyitlerin devamında Cebrail'in yanıtına yer vermektedir. Cebrail "Senin için giydim ey Emin bu son inişimdir, vahiy için inmedim. Allah'ın emriyle bugün vahiy emri son buldu." der. Şair, Hz. Peygamber'in vefatını anlattığı bölümde Cebrail ile diyaloguna da yer vermiştir:

Dedi ki giydim seninçin yâ Emîn
Son inişim budurur ancak hemîn
Vahy için iner değilim bir dahi
Vahy kat' oldu bugün Tanrı hakı

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 616-618

Sivasî, Mevlid'inde Hz. Peygamber Nur Dağı'nda inzivadayken Cebrail'in gökyüzünden yeryüzüne indiğini, gerçek dost olan Allah'tan Hz. Peygamber'e haber getirdiğini anlatmaktadır:

İşbu hayretten yürürken nâgehân
Geldi Cibrîl-i emîn ez-âsumân
Verdi mahbûb-ı hakîkîden haber
Dedi hem ism-i sîfâtından eser

Sivasî, Mevlid, Mes. 568-569

Sivasî, yukarıda verilen beyitlerin devamında Cebrail'in Hz. Peygamber'e oku emriyle vahiy getirdiğini, İkra suresinin nüzul olduğunu ve Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin inmeye başladığını ifade eder:

Sûre-i İkra la bildirdi nişân
Bildi pes mahbûbunu ol âli-şân
Gelmeğe başladı Kur'ân âyeti
Yolunu bildi vü gitti hayreti

Sivasî, Mevlid, Mes. 570-571

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ adlı eserinde Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir'in hicretleri sırasında saklandıkları mağarada müşriklerin gelmesini engellemek için ağ

ören örümcek ile Cebrail arasındaki diyalogu anlatmaktadır. Örümcek, Cebrail'e Hz. Peygamber'e perde olup düşmanlardan koruduğunu söyler:

Hudâ kılmış hitâb Cebrâ'îl'e dir

İriş mahbûbıma olmaya taksîr

İrer peyk-i Hudâ ğâr kapusına

Örümcek hâzır olur tapusına

Dimiş Cebrâ'îl'e sen neye geldün

Resûlullâh'ı dir gözedi geldün

Kapusında duram fahr-ı cihânun

'Adû gelse kesem başını anun

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ. Mes. 7616-7619

Örümcek Cebrail'e kendisinin zayıf olduğuna bakmaması gerektiğini, Allah'ın emriyle Hz. Peygamber'e perde olduğunu söyler:

Örümcek dir za' ifliğime bakma

Firâk-ile yürecigimi yakma

Girü dur ki benümdür perde-dârlık

Bu sözden çekmenüz dir şimdi darlık

Hudâ emri ile ben perde-dârüm

Bu hıdmet üzerinde ber-devâmum

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ. Mes. 7620-7622

Cebrail örümceğe kudretinin ne olduğunu sorar. Örümcek, Allah'ın emriyle bu ağı yaptığını, Cebrail'in çok güçlü olduğunu bildiğini ve yaptığı perdenin tek ağını yırtmasını söyler:

Dimiş Cibrîl senün ne kudretün var

Burada gösteresin zerre âşâr

Hudâ'nun kudretine kıl nazar sen

Bu perdeyi ki yapdum emr-ile ben

Ki senün zûrbâzun yok cihanda

Bilem tâ kudretüni bunda ben de

Bu perdenün yapış bir târına kır
Burada zâhir olur emr-i takdîr

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes.7623-7626

Hindî Mahmûd, Cebrail ile örümcek arasındaki diyalogu anlatmıştır. Cebrail ağı yırtmaya çalışır fakat başarılı olamaz:

Yapışur Cebre'îl yek târına dir
Kemâl-i kudretün sarf itdi dir pîr
O târı kırmağa olmadı kâdir
O demde Cebre'îl'den oldu sâdır

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes.7627-7628

İslâmî, Allah'ın habercilik görevini Cebrail'e verdiğini, Cebrail'in Hz. Peygamber'e haber ilettiğini ifade eder:

Cibrili kıldı haberci orada
Mustafâya pîk oldu burada
Mustafâya tengriden virür haber
Vir salâvât gözlerinden dök 'aber

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1336-1337

İncelenen şiirlerde Süleyman Çelebi ile Sivasî'nin şiirlerinde Cebrail'in Hz. Peygamber'e ilk ve son vahyin getirmesi anlatılmaktadır. İslâmî, Cebrail'in Hz. Peygamber'e haber ilemesiyle görevli olduğunu ifade etmektedir. Hindî Mahmûd, Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir'in hicretleri sırasında saklandıkları mağaraya Cebrail'in haber iletmek için geldiğinden söz etmektedir. Bu şairler şiirlerinde kullandıkları bilgileri farklı ifadelerle dönüştürmemişlerdir. Şairler asıl kaynaktan olduğu gibi yararlandıkları için objeksiyon yöntemini uygulamışlardır.

3.4.1.1.3. Hz. İsmail kurban edilmek üzereyken koç getirmesi

Kur'an'da Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesinin anlatıldığı ayette Hz. İsmail'in ismi açıkça zikredilmemektedir. Buna rağmen kurban edilmek isten kişinin Hz. İsmail olduğu anlaşılmaktadır (Harman, 2001, s. 78). Bu hadise şöyle anlatılmaktadır:

Hız. İbrahim Allah'tan bir oğlan çocuk istedi. Ve "Eğer bana bir oğlan verirsen onu sana kurban edeyim." dedi, Allah ona İsmail'i verdi. İsmail büyüyünce İbrahim nezrini unuttu. Bir gece rüyasında İbrahim'e "Ya İbrahim Allah'a verdiğin ahdi yerine getir." denildi. İbrahim oğlunu alıp dağa çıktı. Dağ titredi. Nihayet İbrahim İsmail'i kesmek için yatırdı ve kurban etmek için ağlaya ağlaya bıçağı boğazına bastırdı. Bıçak derhal tersine döndü. İkinci defa bıçağı tekrar kuvvetle bastırdı. Bu defa bıçak ikiye bölündü. O sırada Allah, Cebrail vasıtası ile oğlunun yerine kurban etmek üzere bir koç gönderdi. Bu suretle İsmail kurtuldu (Levend, 2015, s. 113).

Klasik Türk şiirine Hz. İsmail, kurban edilmek üzereyken Cebrail'in gökten bir kurban getirdiği hadise, olduğu gibi yansıdır. Bu hadisenin anlatıldığı şiirleri inceleyelim:

Fuzûlî, Hz. İsmail'in Allah'ın katında çok kıymetli olması sebebiyle kurban edilmesine izin verilmediğini, gökten bir kurban gönderildiğini ifade etmiştir. Cebrail'in ismi bu beyitte geçmemiştir. Fakat kurbanın gökten indirilmesiyle Cebrail'e dolaylı olarak telmihte bulunulmuştur:

Gerçi İsmâ'ile kurbân gökden inmiş kadr için
Hak bilür kadr için İsmâ'il ana kurban olur

Fuzûlî, Divan, K.8/22

Hasan Hilmî, Hz. İsmail Allah'a kurban edilmek üzereyken Cebrail'in gökyüzünden indiğini ve cennetten bir koç getirdiğini ifade etmiştir:

İner gökden gelür bir koç anında hâdimi Cibril
Sevindi görđi İsmâ'îl kesersem yâ Resûla'llâh
Hediye geldi Cennetden Halil'im Rabbin cömerd sende
Kaldır İsmâ'îlim yerden seversem yâ Resûla'llâh

Hasan Hilmî, Divan, K. 171/2-3

Hindî Mahmûd, Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesini Kısâs-ı Enbiyâsı'nda sade bir üslupla anlatmaktadır. Hz. İsmail'in boğazı bıçakla kesilmek üzereyken Cebrail'in indiğini, Habil'in kurbanını getirdiğini ifade eder:

Buyurmuş Cebre'îl'e Hazret-i Hak
Getür Hâbîl kurbânını mutlak
Kabûl itdük ilet İsmâ'îl'e sen
Dinür Cebrâ'îl anı getirirken

Henüz boğaza bıçak çalmadıydı
O ânda Hazret-i Cebrâ'îl irdi
Koçı getürdi didi işte kurbân
Hudâ-yı Rabb-ı 'izzet kıldı ihsân

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ 2425-2428

Hindî Mahmûd Cebrail'in Hz. İsmail yerine kurban etmesi için Hz. İbrahim'in önüne bir koç getirdiğini ifade eder:

Selâm virür dinür Cebrâ'îl anda
Komış dir koçi İbrâhîm önünde
Bunu İsmâ'îl için eyle kurbân
Hudâ'dan böyle oldu dindi fermân

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 2432-2433

Fuzûlî, Hasan Hilmî ve Hindî Mahmûd'un şiirlerinde Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesi, bilgi verme amacıyla işlenmiştir. Objeksiyon yöntemi kullanılmıştır.

3.4.1.1.4. Cebrail'in Miraç Gecesi Hz. Peygamber'e Refakat Etmesi

Cebrail (a.s) ve miraç hadisesi Kur'ân-ı Kerim'de İsrâ ve Necm sûrelerindeki ayetlerin bir kısmında geçmektedir (Akar, 1980, s. 8). Kur'ân-ı Kerim'de miracın anlatıldığı bu ayetler aşağıda verilmiştir. İsrâ suresinde Hz. Peygamber'in miraç mucizesini yaşaması için Cebrail vasıtasıyla Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü anlaşılmaktadır:

“Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir” (İsrâ 17/1).

Necm suresinde Hz Peygamber'e Kur'ân-ı Kerim'i öğreten kişinin Cebrail olduğu belirtilmiştir. Sonraki ayetlerde Hz. Peygamber ile Cebrail arasındaki mesafenin iki yay aralığı (Kâbe-kavseyn) kadar olduğu, Cebrail'in Allah'tan bir vahiy getirdiği görülmektedir. Tefsircilere göre Cebrail'in miraçta Kâbe-kavseyn'den öteye geçememiş olması bilgisinin ve aklının bir sınırı olduğunu gösterir.

(Kur'ân'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (asli suretine girip) doğruldu. Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu. Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti (Necm 53/5-10).

Bu ayetlerden anladığımız kadarıyla farklı güçlerle donatılmış olan Cebrail, Miraç Gecesi Hz. Peygamber'e eşlik etmektedir. Ancak Hz. Peygamber Kâbe-kavseyn mesafesine ulaştığında ona eşlik edemez. Çünkü Hz. Peygamber'in eriştiği makama hiçbir varlık ulaşmamaktadır. Ayetin devamında başka zamanlar Hz. Peygamber'e insan suretinde görünen Cebrail'in ikinci defa gerçek suretinde görüldüğü ifade edilmektedir. Müfessirlere göre Necm suresinin on dördüncü ayetinde geçen Sidre'nin "yaratılmışlarla bilinebilirlerin son sınırını işaretlediği kabul edilen hudut noktası; akıllara durgunluk verecek ölçüde hayreti arttıran makam" olduğu yorumlanmıştır (Karaman; Çağrı, 2007, s. 165). "Andolsun ki o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü. Sidretü'l-Münteha'nın yanında. Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır. O zaman Sidre'yi kaplayan kaplamıştı. Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. Andolsun o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü" (Necm 53/13-17).

Sahih hadislerle göre "Sidre'yi kaplayan kaplamıştı" ibaresiyle Hz. Peygamber'e üç şey verilmiştir. Bunlardan biri beş vakit namaz, biri Bakara suresinin son ayetleri ve biri de ümmetinden hiçbir şeyi ortak koşmayanların büyük günahlarının bağışlanmasıdır (Hanbel, 2014, s.363).

Klasik Türk şiirinin türlerinden olan siyer, naat ve mevlid gibi eserlerde Hz. Peygamber'in hayatı anlatılırken miraç mucizesine de yer verilmiştir (Akar, 1980, s. 132). Divan edebiyatında miraç mucizesinin anlatıldığı miraciyelerde, miracnâmelerde, naatlarda ve mevlidlerde Cebrail'in Hz. Peygamber'in yanına geldiği, göğsünü yarıp kalbini temizlediği, sonra Burak isimindeki bineğe binip Cebrail ile birlikte dünya semasına geldiği anlatılır. Miraç mucizesinin anlatıldığı bu eserlerde Hz. Muhammed'e yolculuğu sırasında Cebrail'in refakat ettiği görülmektedir. Miraç mucizesinin her evresinde Cebrail'in rolü bu bölümde incelenmiştir.

Miraç Gecesi Cebrail'in Hz. Peygamber'i uyandırması

Miraç hadisesinin anlatıldığı manzum eserlerin ilk bölümünde Hz. Peygamber, amcasının kızı Ümmü Hani'nin evindeyken Cebrail'in onun yanına geldiği görülmektedir. Bazı eserlerde Hz. Peygamber'in uyku ile uyanıklık arasında bir hâlde olduğu ifade edilmiştir. Yanında hızlı bir binek olan Burak'ı da getiren Cebrail, Hz. Peygamber'i uyandırır ve birlikte yolculuğa çıkarlar.

Ahmedî, Ümmü Hani'nin evinde uyku ile uyanıklık arasında bir hâlde olan Hz. Peygamber'in yanına gökyüzünden Cebrail'in geldiğini, yanında Burak'ı getirdiğini ifade eder:

Ne uyurdu ne uyanıkdı Resûl
Yire gökden Cebre'îl itdi nüzûl
Bir burâk ile iniben Cebre'îl
Ol Resûl'e didi sini okur Celil

Ahmedî, İskender-nâme, Mes. 378-389

Ârif Süleyman eserinin Mirâciyye bölümünde Hz. Peygamber Ümmü Hani'nin evinde uyku ile uyanıklık arasında bir hâldeyken Cebrail'in görüldüğü, “Ya Muhammed kalk!” diye seslenmesinden sonra Hz. Peygamber'in yatağından kalktığını ifade eder:

Hâb u bî-dârı meyânında hemân
Oldı Cibrîl-i Emîn ana 'ıyân
Yâ Muhammed “kum” deyû kıldı nidâ
Kâim oldı ol Resûl-ı müctebâ

Ârif Süleyman, Divan, Mes. 9-10

Karavaşoğlu Muhammed, Mevlid eserinde İbn Abbas'ın rivayet ettiği miraç hadisesini anlatır. Hz. Peygamber, Ümmü Hânî'nin evindeyken Cebrail, kanat sesiyle oraya gelmiştir:

Gelüben Ümmehâni'nün evinde
Karar aldum anun ben döseğinde

Yaturken Cebre'il âvâzı geldi
Kanadinun üni pervâzı geldi

Karavaşoğlu Muhammed, Mevlid, Mes. 2385-2386

Recâî, Allah'ın o an Hz. Peygamber'e Miraç yolcuğuna çıkmaları için Cebrail'i gönderdiğini ifade eder:

Gönderür Cebrâ'îl'i ol dem İlâh
Kim habibine inüben tuta râh
Pes haber virdi resul-i kâ'inât
Enbiyâlar mefharı makbul-i zât

Recâî, Mevlid, Mes. 745-746

Recâî, yatsı vaktinin olduğu an Cebrail'in gökten indiğini, Hz. Peygamber'e selam verdikten sonra “Ey nurlu zat, kâinatın yaratıcısı olan Allah sana selam eder ve seni davet eder.” dediğini anlatır:

Çün 'ışâ vaktine irmişdi zamân
İndi ol dem Cebrâ'îl gökden hemân
Hâk selâm ider didi iy nûr-ı zât
Da'vet ider seni Hakk-ı kâ'inât

Recâî, Mevlid, Mes. 748-749

Süleyman Çelebi, bir Pazartesi gecesi Hz. Peygamber Ümmü Hânî'nin evindeyken ansızın Cebrail'in geldiğini, yanında cennetten Burak'ı getirdiğini ve “Ya Muhammed kalk ve yanıma gel, Allah (c.c) seni makamına çağırdı.” dediğini ifade eder. Hz. Peygamber de Cebrail'in getirdiği Burak'a biner:

Bir gece isneyn gecesinde Resûl
Ümmühânî evine kıldı nüzûl
Orda iken nâgihân o yüzü ak
Cebrâ'îl cennetten erdirdi Burak
Dur beri gel yâ Muhammed tez dedi
Ki seni Hak Hazretine ündedi
Durdı fi'l-hâl Mustafâ'yı mâh rû
Cebrâ'îl katına vardı ilerü

Cebrâ'il tartdı Burak bindi ona
Hoş yöneldi yürüdü Hak'tan yana

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 366-370

Sivasî Mevlid'inde Cebrail'in Ümmü Hani'nin evinden Kudüs'e yolculuğu çıkan Hz. Peygamber'e iki kâse sunduğunu, Hz. Peygamber'in sütü seçtiğini ifade etmektedir:

Hem o demde iki kâse sundular
Biri hamr u biri süttür dediler
Dedi bana Cebrâil ey bahtiyâr
İkisinden birin etgil ihtiyâr
Ben süte meyl eyledim içtim hemân
Dedi hoş vardın sütü içtin ey cân

Sivasî, Mevlid, Mes. 855-857

Ahmedî, Ümmü Hani'nin evinde uyku ile uyanıklık arasında bir hâlde olan Hz. Peygamber'i uyandıran Cebrail'in yanında Burak'ı da getirdiğini anlatır. Ârif Süleyman da miracın bu evresini Ahmedî'ye benzer şekilde ifade eder. Karavaşoğlu Muhammed, Ümmü Hani'nin evinde olan Hz. Peygamber'in yanına Cebrail'in geldiğini dile getirir. Recâî, yatsı vaktinde Cebrail'in gökten indiğini, Hz. Peygamber'e selam verdikten sonra miraç yolculuğuna çıkacaklarını haber verdiğini söyler. Süleyman Çelebi, bir Pazartesi gecesi Hz. Peygamber Ümmü Hânî'nin evindeyken Cebrail'in geldiğini, yanında cennetten Burak'ı getirdiğini ve miraç yolculuğuna davet ettiğini ifade eder. Sivasî, Ümmü Hani'nin evinden Kudüs'e yolculuğu çıkan Hz. Peygamber'e Cebrail'in iki kâse sunduğunu, Hz. Peygamber'in sütü seçtiğini söyler. Görüldüğü gibi şairler, miracın bu evresini bilgi vermek amacıyla anlatmışlardır.

Cebrail'in rehber olması

Cebrail (a.s), Hz. Peygamber'i uyandırdıktan sonra Mescid-i Aksa'ya doğru yola çıkarlar. Bu bölümün anlatıldığı beyitlerde Cebrail, "râh-ber, delîl, hem-râh" sırasıyla rehber, kılavuz, yol arkadaşı anlamlarına gelen sıfatlarla anılmıştır.

Ahmedî, Hz. Peygamber'in miraca yükselmek için Ümmü Hani'nin evinden yola çıktığını, bu yolculuk süresince Cebrail'in ona rehber olduğunu belirtmektedir:

Rûh-ı Kuds oluban ana râh-ber
Vardı oraya ki anda olur dâyim kamer

Ahmedî, Mevlid, Mes. 398

Ârif Süleyman, o gece Cebrail ve Mikâil'in Hz. Peygamber'e eşlik ettiğini, Hz. Peygamber'in göğsünü yarıp yıkadıklarını, kalbini temizlediklerini, gümüş renkli değişik bir katır olan Burak'ı getirdiklerini ifade eder. Ârif Süleyman, Cebrail'le birlikte Mikâil'in de bu yolculukta Hz. Peygamber'e rehber olduğunu belirtmiştir:

Kıldı nezhât çün o şeb ta'cîl ile

Gördi Cebr'âil'i Mikâ'il ile

Oldılar hem-reh Resûl-ı Ekrem'e

Geldüler çün kurb-ı çâh-ı Zemzem'e

Oldı vâkı' şakk-ı sadr-ı enveri

Kıldılar şüste o kalb-i atharı

Gördi anda bir Burâk'ı sîm-gûn

Bir 'aceb üstür düm-i ester-nümûn

Ârif Süleyman, Divan, Mes. 11-14

İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadise yer veren Karavaşoğlu Muhammed, Mescid-i Aksa'ya yolculuğu sırasında Hz. Peygamber'in Burak'a bindiğini, Cebrail'in de onun önünde gittiğini ifade etmektedir:

Pes mutî' oldı süvâr oldum hemân

Cebre'il önümce yürürdük revân

Karavaşoğlu Muhammed, Mevlid, Mes. 2417

Recâî, Hz. Peygamber'in Burak'a binerek Cebrail'le birlikte Kudüs'e doğru yola çıktığını ifade etmektedir:

Binüp andan Kuds'e 'azm itdük revân

Cebrâ'il yanınca girdük bir zamân

Recâî, Mevlid, Mes. 773

Süleyman Çelebi, Cebrail'in Hz. Peygamber'in önünde rehber olduğunu ve birlikte yola çıktıklarını anlatmaktadır:

Aldı gitti Mustafâyı Cebrâ'il
Önüne düştü Ona oldu delil

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 371

Revânî, “Peyk-i saadet olan Cebrail şimşek gibi (binek olan) Burak'ı, bir kaftan ve tacı (Hz. Peygamber'e) getirdi” der. Şair, Cebrail (a.s)'ın yerine bir mutluluğun habercisi anlamına gelen “peyk-i saadet” terkiibini kullanmıştır:

İrişdi peyk-i sa'âdet ki ya'ni Cebrâ'il
Getürdi berk gibi bir Burâk u hil'at u tâc

Revânî, Divan, Trk. 1/35

İncelenen şiirlerde Cebrail'in Hz. Peygamber'i uyandırmasıyla Mescid-i Aksa'ya doğru yola çıktıkları; Cebrail'in Hz. Peygamber'e rehberlik yaptığı görülmektedir. Ahmedî, Cebrail'in Hz. Peygamber'e rehber olduğunu belirtmektedir. Süleyman Çelebi de Cebrail'in rehber olduğunu söyleyerek Ahmedî'ye benzer ifadeler kullanmıştır. Ârif Süleyman, Cebrail'le birlikte Mikâil'in de bu yolculukta Hz. Peygamber'e rehber olduğunu söylemiştir. Recâî, Hz. Peygamber'in Burak'a binerek Cebrail'le birlikte Kudüs'e doğru yola çıktığını anlatmaktadır. Revânî, Cebrail'in Hz. Peygamber'e binmesi için Burak'ı, bununla birlikte kaftan ve taç getirdiğini anlatır.

Cebrail'in Hz. Peygamber'le miraca yükselmesi

Hz. Peygamber'in miraca yükselmesi sırasında Cebrail yine kılavuz rolündedir. Göğün yedi katının her katını sırasıyla ziyaret eden Hz. Peygamber, Cebrail'in rehberliğinde gezmektedir. Cebrail, göğün yedi katının her katında onları karşılayan peygamberleri Hz. Peygamber'e tanıtmaktadır.

Sivasî, Hz. Peygambere Cebrail'in kılavuzluk ettiğini, semaya yükseldiklerini, semanın kapılarından girdiklerini, meleklerin saf tutup Hz. Peygamber'i karşıladıklarını ifade etmektedir:

Hâssa kim dâvetle gide ol yola
Rehnümâsı ola Cebrâil bile
Erdiler dünyâ göğüne ol zamân
Feth edip ebvâbı girdiler hemân

Saf tutup derler melekler merhabâ
Şâd olup derler melekler merhabâ

Sivasî, Mevlid, Mes. 884-886

Sivasî, semaya yükselen Hz. Peygamber'in ilk Hz. Âdem'le karşılaştığını, Cebrail'in Hz. Peygamber'e karşılaştığı kişinin atamız Hz. Âdem'i tanıttığını ifade etmektedir:

Gördü anda Âdem'i ol Mustafâ
Kimdürür dünyâ göğünde pür-safâ
Dedi Cibrîl bu atandır ver selâm
Pes selâm-ı Hak'ta gösterdi kıyâm

Sivasî, Mevlid, Mes. 889-890

Karavaşoğlu Muhammed, "Hz. Peygamber ile Cebrail göğün ikinci katına erişirler. Cebrail meleklerle kapıyı açmalarını, değerli taşlar saçarak şenlik etmelerini söyler." der:

Geçüp andan dahı olduk revâna
İrişdük pes ikinci âsümâna
Cebre'il çağırıldı kim kapu açun
İy melâyikler gelün saçun

Karavaşoğlu Muhammed, Mevlid, Mes. 2483-2484

Recâî, aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber'in miraca yükselişini anlatır. Cebrail meleklerle kapıların açılmasını söyler. Melekler, Hz. Peygamber'in geldiğini anlayınca onu selamlarlar:

Tarfatü'l-'ayn içre ol sultân-ı dîn
İrdi evvel göge oldılar yakın
Didi idün iy melekler feth-i bâb
Didiler senün-ile kim var bile
Didi kim geldi Muhammed tutdı yol
Didiler oldı mı Mürsel şimdi ol
Pes ne'âm didi didiler merhabâ
Hayr-makdem didiler iy murtazâ

Recâî, Mevlid, Mes. 834-838

Sivasî, semaya yükselen Hz. Peygamber'e Cebrail'in kılavuzluk ettiğini; her semanın kapısında bulunan meleklerin onları karşıladıklarını anlatır. Karavaşoğlu Muhammed ve Recâî de Sivasî'ye benzer ifadeler kullanırlar. Bu şairler, Cebrail'in rehberliğinde miraca yükselen Hz. Peygamber'e semadaki meleklerin saygıyla selam verdiğini ifade etmişlerdir. Miracın bu evresi de bilgi verme amacıyla anlatılmıştır.

Cebraîl'in Sidre'den öteye geçememesi

Cebraîl'in Miraç gecesi Allah'ın zatının bulunmasından dolayı Sidretü'l-müntehâ'dan öteye geçememesi klasik Türk şiirine yansımıştır. En büyük melek kabul edilen Cebrail'in Sidre'den öteye gidememesi şairlerin tasavvurunda yer almıştır. Şairlerin benzetme çerçevesinde Sidre'den söz etmeleri "Cebrail'in Bilgisi ve Aklı" başlıklı bölümde bulunmaktadır. Sidre'den öteye ulaşamayan Cebrail (a.s) Hz. Peygamber'e "Bir adım daha atarsam yanarım ya Resûlullah" demiştir. Cebrail'in bu sınırı aşamaması klasik Türk şiirine konu olmuştur.

Ârif Süleyman, Hz. Peygamber'le Cebrail Sidre'ye eriştiklerinde Cebrail'in o yerden geri kaldığını, o mekâna sadece Hz. Peygamber'in ulaştığını ifade eder:

Tâ irince Sidre'ye oldı delil
Kıldı ol yerden tehallûf Cebreîl

Çün o menzil-gâhı me'vâ eyledi
Gülşen-ı Huldi temâşâ eyledi

Ârif Süleyman, Divan, Mes. 245-246

Recâî, Hz. Peygamber ile Cebrail'in gökleri gezdiğini, Sidretü'l-müntehâ'ya doğru yola çıktıklarını, Sidre'ye varınca altından yapılmış bir döşegin geldiğini belirtir:

Çünkü geçdük gökleri iy mihr ü mâh
İntihâya tutduk andan öte râh

Geçdük andan Sidre'ye irdük i yâr
Müntehâ'ya irüben itdük karâr

İrdi çün kim Sidre'ye ol Müntehâ
Bir döşek geldi müzehheb bâ-bahâ

Recâî, Mevlid, Mes. 843-845

Recâî, Cebrail'in Hz. Peygamber'e "Ey peygamber benim makamım budur. Bu makamdan ötesine geçemem; bir adım bile atarsam kanatlarım yanar." dediğini belirtir:

Kim benüm budur makâmum iy emîn
Geçmezem barmak kadar bundan hemîn
Bundan öte bir kadem geçmem i yâr
Perr ü bâlüm nâr-ı 'izzetden yanar

Recâî, Mevlid, Mes. 848-849

Fuzûlî, bir tevhidinde Allah'ın kudretinin gül bahçesine ağaç olarak Sidretü'l-münteha'yı, hikmetinin mumuna pervane olarak da Cebrail'i (a.s) örnek göstermiştir:

Kudretün gül-zâruna bir sebze Sidrü'l müntehâ
Hikmetün şem'ine bir pervâne Cibrîl-i Emîn

Fuzûlî, Divan, K.2/4

Nev'î-zâde Atâyî, Cebrail'in Sidre'den öteye geçemediğini; sadece ay yüzlü Hz. Peygamber'in oraya erişebildiğini ifade etmiştir:

Kenâr-ı sidre oldı müntehâ-yı seyri Cibrîl'ün
O mâh-ı bedre itdi hâle gibi sînesin me'vâ

Nev'î-zâde Atâyî, Divan, K.1/68

Hz. Peygamber'e Miraç Gecesi rehber olan Cebrail'in çeşitli manzum eserlerin mirâciyye bölümlerinde yer aldığı görülmektedir. Cebrail'in Ümmü Hâni'nin evindeyken Hz. Peygamber'i uyandırması, ona yolculukta rehberlik etmesi, miraca yükselirken refakat etmesi ve Sidre'den öteye geçememesi kısacası Cebrail'in miracın her evresindeki rolünün klasik Türk şiirine yansımaları incelenmiştir. Ârif Süleyman, Ahmedî, Süleyman Çelebi, Karavaşoğlu Muhammed, Recâî, Sivasî, Revânî, Fuzûlî ve Nev'î-zâde Atâyî'nin Cebrail'in Miraç Gecesindeki rolünü bilgi vermek amacıyla zikrettikleri görülmektedir. Bu şairler objeksiyon yöntemini uygulamışlardır.

3.4.1.1.5. Hz. Meryem'e görünmesi ve üflemesi

Hristiyan inancında Cebrail'in Hz. Meryem'e Hz. İsa'yı müjdelemesi Luka kitabında geçmektedir (Luka 1/28-35). İslam inancında da Cebrail, Hz. Meryem'e görünmüş ve hamile kalacağını bildirmiştir. Bu konuyla ilgili ayetlerde Hz Meryem'e insan

suretinde gelen Cebrail'in Hz. Meryem'e üflemesiyle Hz. İsa'ya hamile kaldığı anlaşılmaktadır. Müfessirlere göre Cebrail'in melek şeklinde değil de normal bir insan kılığında gelmiş olması Meryem'in bu tecelliyi ürpertiyle değil de cesaretle kabul etmesine sebep olmuştur. Böylelikle Cebrail, aldığı görevi kolaylıkla yerine getirmiştir. Cebrail'in aldığı görevi hakkıyla icra edebilmesi için yerine ve zamanına göre kılık değiştirebildiği anlaşılmaktadır.

Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germiştir. Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, "Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" dedi. Cebrail, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk başlatmak için gönderildim" dedi. Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Cebrail, "Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir" dedi. Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. (Meryem 19/16-22).

Yine aşağıda verilen ayetlerde Meryem'e gönderilen bir emanetten bahsedilmektedir ve ruhtan kastın Cebrail olduğu anlaşılmaktadır. Cebrail'in Hz. Meryem'e normal bir insan suretinde görüldüğü, ona bir bebek gönderileceği mesajını iletip üflemesi ifade edilmiştir. Cebrail'in üflemesiyle Hz. Meryem'in mucizevi bir şekilde Hz. İsa'ya hamile kaldığı anlaşılmaktadır.

"İrzını korumuş olan kadını da (Meryem'i de) hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de, oğlunu da âlemlere (kudretimizi gösteren) birer delil yapmıştık." (Enbiyâ 21/91)

"İmrân kızı Meryem'i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi." (Tahrîm 66/12).

Kur'ân-ı Kerim'de Cebrail, Hz. Meryem'e bir çocuk müjdesiyle geldiği ayette Rûhu'l-Kudüs terkihiyle ifade edilmektedir. "Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik" (Bakara 2/87). Verilen ayetteki Rûhu'l-Kudüs terkihiyle Cebrail (a.s) kastedilmektedir.

Yine başka bir ayette Allah'ın Hz. İsa'yı Cebrail ile desteklediği ifade edilmektedir. "İşte o zaman Allah şöyle diyecek: 'Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Rûhu'l-Kudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim.

Beşikte iken de yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i öğretmişim” (Mâide 5/110). Kur'ân-ı Kerim'de Rûhu'l-Kudüs terkinin üçü Cebrail'in Hz. İsa'yı desteklediği, biri vahyin Hz. Peygamber'e onun aracılığıyla indirildiğini bildirmek üzere toplam dört ayette geçmektedir (Yazır, 1979, s. 3125).

Neticede Kur'ân-ı Kerim'de Cebrail'in Hz. Meryem'e normal bir insan suretinde görüldüğü, Allah'ın ona bir bebek vereceği haberini getirdiği ve ona üflemesiyle hamile kaldığı açıkça ifade edilmiştir. Cebrail'in üflemesiyle Hz. Meryem'in mucizevi bir şekilde Hz. İsa'ya hamile kaldığı anlaşılmaktadır.

Divan şiirinde Hz Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalması mucizesinin yansıdığı şiirlerin birçoğunda Cebrail de anılmaktadır. Cebrail'in nefesi “nefha-i Rûhu'l-Kudüs, nefh-i Rûh, nefha-i Cibril, Cibril-i dem” terkipleriyle divan şiirine yansımıştır. Şairler, Cebrail (a.s)'ın Hz Meryem'e üflemesine telmihte bulunmuşlardır.

Hayâlî'ye göre Cebrail'in nefesi aynı İsa'nın nefesi gibi ölüleri diriltir. Âşıklık yolunda olan âşık, bütün tozun ve toprağın bu nefesle süpürülmesini istemektedir. Şair, Cebrail'in nefesini “nefha-i Rûhu'l-Kudüs” terkipleriyle ifade etmektedir:

Nefha-i Rûhu'l-Kudüs İsî demi cârûbdur
Şol tarîk-i aşka kim cismim ana gerd isterim

Hayâlî, Dîvân, G. 4/2

Bağdatlı Ruhi “Görünüşte zerre olsak da mana âleminde güneşiz, Rûhu'l-Kuds'ün Hz. Meryem'e üflediği ruhuz biz.” der. Şair Cebrail'in Hz. Meryem'e üflemesi mucizesine telmihte bulunmuştur. Cebrail'i “Rûhül-Kudüs” olarak zikretmiştir:

Sûretde nola zerre isek ma'nîde yûhuz
Rûhül-Kudsün Meryem'e nefh itdüğü rûhız

Bağdatlı Rûhî, Divan, K.45/89

Fuzûlî, “Cebrail'in nefesiyle Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile olması gibi gül fidanı da rüzgârla gonca verir.” der. Şair, Cebrail'in Hz. Meryem'e üflemesiyle hamile kalmasını gül fidanının rüzgârın esmesiyle gonca vermesi arasında bir ilgi kurmuştur. Gül fidanı Hz. Meryem'e, gonca Hz. İsa'ya, rüzgâr da Cebrail'in nefesine benzetilmiştir:

Bâddan goncelere hamile oldu gül-bün
Öyle kim İsi'ye Cibrîl deminden Meryem

Fuzûlî, Divan, K. 24/5

Şeyh Galip bahçedeki gül goncalarının rüzgârın esmesiyle açıldığını ifade etmektedir. Şair Cebrail'in Hz. Meryem'e üflemesiyle hamile kalmasına telmihte bulunmuştur. Bülbüller de Cebrail gibi kanatlarını açmışlardır. Şeyh Galip gül goncalarını Hz. Meryem'e, bülbülleri de Cebrail'e benzetmektedirler.

Gül-gonca Meryemdir meğer kim nefh-i ruh etmiş eser
Bülbüller açmış bâl ü per çün Cebre'îl-i zinde-dem

Şeyh Galip, Divan, K.19/6

Görüldüğü gibi Cebrail'in Hz. Meryem'le birlikte divan şiirine yansıması benzetmeler çerçevesinde olmuştur. Şeyh Galip ve Fuzûlî Hz. Meryem'i gül goncasına benzetmişlerdir. Rüzgârın esmesiyle güllerin açmasını ise Cebrail'in Hz. Meryem'e üflemesiyle hamile kalmasına benzetilmiştir. Hayâlî, Bağdatlı Rûhî, Fuzûlî ve Şeyh Galip Cebrail'in nefesini benzetmeler yapmışlar, objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.4.1.1.6. Cebrail'in görünümü ve kanatları

Cebrail'in görünümü hakkında Kur'ân-ı Kerim'de bir bilgi yoktur ancak hadis rivayetlerinden onun fiziksel özellikleri anlaşılmaktadır. Cebrail'in fiziksel özelliklerinin tasviri bir kült oluşturmuştur. Cebrail'in çok güzel olduğu bilinmektedir. Oluşan külte göre bu meleğin yüzü beyaz, saçları mercan gibidir. Altı yüz kanadı vardır ve bunlar inci ve yakutla bezelidir. Cebrail'i aslî suretiyle gören tek kişi Hz. Peygamber'dir (Yavuz; Ünal, 1993, s. 203).

Hz. Ömer'den nakledilen bir hadis şöyledir: “Bir gün Allah Resûlünün yanında otururken yanımıza bir adam çıkageldi; elbisesi bembeyaz, saçları simsiyahtı, uzak yoldan gelmişe benzemiyordu. Hiçbirimiz onu tanıımıyorduk. Bu kişi iman, İslâm ve ihlan kelimelerinin ne anlama geldiğini sormuş, Hz. Peygamber'in her yanıtını doğrulamıştır. Hz. Peygamber ‘Ey Ömer, soruları soran kişinin kim olduğunu biliyor musun’ dedi. ‘Allah ve Resûlü daha iyi bilir’ dedim. Resûlullah da ‘O, Cebrail’di, size dininizi öğretmek için gelmişti’ buyurdu” [Buhârî, İmân, 36; Müslim, İmân, 1; Tirmizî, İmân] Hadisten anlaşıldığına göre Cebrail, Hz. Peygamber'e tanınmayan bir

insan suretinde görünmüştür. Cebrail'in Hz Peygamber'e yakışıklı bir genç olan Dihye b. Halife el-Kelbî'nin suretinde de geldiği hadislerde geçmektedir (Karataş, 2013, s. 137).

Hiz. Ayşe'den rivayet edilen bir hadis şöyledir: “Hz Peygamber, Cibril'i, asıl suretinde iki kere görmüştür. Bir kere gökten yere inerken gördü. Yaratılışının azameti yer ve gök arasını kapatmıştı”. Elmalılı Hamdi Yazır'a göre Hz Peygamber, Cebrail'i Kurân-ı Kerim'in nüzülü sırasında bir insan suretinde görüyordu. Cebrail'i aslı suretinde bir kere Miraç'tan önce bir kere de Miraç'tan inerken görmüştü (Yazır, 1979, s. 4579).

Neticede hadis rivayetlerine göre Hz Peygamber'in Cebrail'i iki kez gerçek suretinde gördüğü, tanınmayan bir insan suretinde gördüğü ve ashabından olan Dihye b. Halife el-Kelbî'nin suretinde gördüğü anlaşılmaktadır. Cebrail'i gerçek suretiyle gören tek kişi Hz Peygamber'dir.

Klasik Türk şiirine Cebrail, güzelliği ve kanatlarıyla yansımıştır. Cebrail'in kanadı “per-i Cibril”, kanadındaki en uzun tüy ise “şeh-per-i Cibril” olarak yansımıştır. Şairler umumiyetle sevgilinin saçlarını, Cebrail'in kanadına benzetmiştir. Cebrail'in kanadı bunun dışında farklı benzetmelere de konu olmuştur.

Hindî Mahmûd, Cebrail'in bütün meleklerden üstün olduğunu ve Rûhu'l-emin olduğunu ifade eder. O, Cebrail'in altı yüz kanatlı olduğu, dört kanadının ise; bulunduğu yerde açıldığı hususunu vurgular:

Uludur Cebre'îl dir cümlesünden
Dinür Rûhu'l-emîn bilgil ki benden
Var altı yüz kanadı Cebre'îl'ün
Ve her kanatda yüz kanadı bilün
Ki dört kanadı var bundan ziyâde
Mahallinde olur dir ol küşâde

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 211-213

Hindî Mahmûd, yukarıdaki tasvirinin devamında Cebrail'in iki kanadının yeşil olduğunu ve Kadir gecesini açıldığını, Allah'ın emriyle bir kavmi helak edebilecek güçte olduğunu ifade eder. Şair, Cebrail'in kaşlarının arasının açık bir şekilde, gövdesini beyaz, ayaklarını nurdan yaratıldığını dile getirir:

İkisini yeşil dir ol kanadın
Kadr gicesi vaktidür küşâdın
İkisini açar dir emr-i Hak'la
Ki bir kavm için emr ola helâkla
Dinür kaşları açık gevdesi ak
İki ayakları nûr ile berâk

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 214-216

Karavaşoğlu Muhammed'e göre; Hz. Peygamber Miraç Gecesi dünyada asla görülmemiş bir güzelliğe sahip Cebrail'i türlü yakut ve mücevherlerle bezenmiş ipek kıyafetler içinde görmüştür:

Sevindüm ben işidicek bu sözi
Görürem Cebre'il'ün dahı yüzi
Güzeldür şöyle kim dünyada hirgiz
Ana benzer vücûda gelmez ermez
Harir tonlar-la tonanmış mülevven
Murassa' dürlü yakut-la müzeyyen

Karavaşoğlu Muhammed, Mevlid, Mes. 2393-2395

Hayâlî, "Biz gökyüzündeki şahinleriz. Av yapılan meydana Cebrail bile uğrasa kanadındaki tüyleri döker" der. Aşağıdaki beyitte Hayâlî, tasavvufî manada âşığın Cebrail'in ulaşamayacağı âlemlerde bulunduğunu ifade etmiştir (Kurnaz, 2012, s. 54). Şair, Cebrail bile uğrarsa kanatlarını döker ifadesiyle mübalağalı bir anlatım sağlamıştır:

Şahinleriz ki sayd-gehimiz fezâsına
Cibrîl uğrar ise perini döker geçer

Hayâlî, Divan, G.126/3

Hayâlî, Cebrail'in kanadı gökyüzüne merdiven de olsa âşıkların sevgilinin yaşadığı mekâna adım atamayacaklarını ifade etmiştir:

Bir kâdem çıkmaz ser-i kûyun koyup âşıkların
Tâk-ı arşa nerdibân olursa perr-i Cebre'il

Hayâlî, Divan, G.263/3

Hayâlî, “Güzel gözlü sevgilinin saç, şeriat meydanında haksızlığın ortalığı gideren tozunu aynı Cebrail’in kanadının uzun tüyü gibi süpürür.” demektedir. Şair, sevgilinin saçını Cebrail’in kanadının en uzun tüyüne benzetmektedir:

Zülf-i hûr u şeh-per-i Cibrîlden cârûbu var
Gerd-i âşûb-ı sitemden pâkdür meydân-ı şer’

Hayâlî, Dîvân, G. 5/6

Bâkî, memdûhun yayını İran mitolojisindeki ünlü bir kahraman olan Rüstem’in yayına benzetirken; okunun uzunluğunu Cebrail’in kanadındaki en uzun tüye benzeterek memdûhun savaş ve avcılık kabiliyetini övmektedir:

Kabza-i kudretine kavs kemân-ı Rüstem
Nâvek-i re’yine per seh-per-i Cibrîl-i emîn

Bâkî, Divan, K. 26/17

Fuzûlî, Ayas Paşa’ya yazdığı kasidede düşmanların kaleden çekilerek kalenin fethedilip sancağın çekilmesini Cebrail’in kanadını açmasına benzetir. Şair, sancağın kaleye dikilmesiyle Cebrail’in kanadı arasında bir benzetme ilgisi kurmuştur:

Rayet-i hadra çekildi ol hisarın fethine
Yoksa kal’-i kal’a-i küffara Cibrîl açtı per

Fuzûlî, Divan, Trc. 1/67

Mostarlı Ziyâî, bir beytinde sevgilinin saçlarını Cebrail’in kanadındaki en uzun tüye benzetmiştir. Sevgilinin yanağı şüphesiz Kur’ân, ayva tüyleri de güzellik ayetidir:

Gîsû-yı bî-bedelün şeh-per-i Cibrîl-i emînü
‘Ârızun mushaf-ı lâ-reyb ü hatun âyet-i hüsn

Mostarlı Ziyâî, Divan, G.329/2

Şeyh Galib, aşağıdaki beyitte “Hz. Allah, güneş ve ayı köle, Hz. Cebrail’in kanatlarını da gece gündüz en yüksek gök ile yeryüzüne yastık yapmıştır.” demektedir:

Hazret-i sultân mihr ü meh gulâm ü arş ü ferş
Kim per-i Cibrîli eyler bâliş-i per rûz u şeb

Şeyh Galip, Divan, K.1/19

Emrî, aşağıdaki beytinde; Sevgilinin boyunun üstündeki saçları, ağaç üzerindeki tavusa veya Sidre'de ikâmet eden Hz. Cebrail'e benzetir:

Kaddün üzre kâkülün tâvus-durur serv üzre yâ
Hazret-i Cibrildür ki Sidrede olmuş mukîm Emrî

Emrî, Divan, G. 342/2

Sonuç olarak incelenen şiiirlerde Hindî Mahmud ve Karavaşoğlu Muhammed, Cebrail'i kaynaklarda geçen bilgilere göre tasvir etmiştir ve objeksiyon yöntemini uygulamıştır. Hayâlî, Bâkî, Fuzûlî, şeyh Galip ve Mostarlı Ziyâî şiiirlerinde Cebrail'in kanadını benzetmeler çerçevesinde zikretmişlerdir. Emrî ise sevgilinin saçlarını Cebrail'e benzetmiştir. Bu şairler Cebrail'in kanadını benzetilen unsur olarak ele almışlar ve objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.4.1.1.7. Cebrail'in Allah'a sürekli ibadet etmesi

Mukarreb meleklerden Allah'a en yakın olan Cebrail'in Sidre üzerinde sürekli Allah'ı tesbih ile meşgul olduğuna inanılmasından dolayı bazı manzum metinler onu sürekli elinde tespihle tasvir ederler (şentürk, 2017, s. 365). Cebrail'in Allah'a ibadetinin yansıdağı şiiirleri inceleyelim.

Hindî Mahmûd, Allah'ın Hz. Âdem'i yarattıktan sonra meleklerle secde etmelerini emrettiğini, ilk secde edenin Cebrail olduğunu ifade etmektedir. şair, dört büyük melekten Allah'a en yakın olan meleğin Cebrail olması, Allah'ın buyruklarını eksiksiz yerine getirmesinden dolayı ilk secde edenin Cebrail olduğunu belirtmiştir:

Buyurdı Hak ferışteye scdđ
Mukaddem secde iden Cebre'îl-idi

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 431

Hayâlî, resim gibi güzel olan sevgilinin saçlarını gören aşığın kanlı gözyaşlarını, Cebrail'in avucunda tuttuğu mercan tespihe benzetir:

Katre katre kanlı yâşın bir sanem zülfünde gr
Yâ kefi Cibrilde tesbîh-i mercân oldu tut

Hayâlî, Dîvân, Divan, G. 115/2

Larendeli Hamdî, gl fidanında bülbülün övgüler söylemesini Hz. Cebrâil'in Sidre'de tesbihde bulunmasına benzetir:

Virür bülbül nihâl-i gülde temdîh
San okur sidrede Cibrîl tesbîh

Larendeli Hamdî, Leyla ile Mecnun, Mes. 3888

İncelenen şiiirlerde Hindî Mahmûd, Cebrail'in ibadetini bilgi vermek amacıyla kullanmıştır. Şair, objeksiyon yöntemini uygulamıştır. Hayâlî, âşığın kanlı gözyaşlarını Cebrail'in tesbihine benzetmiştir. Larendeli Hamdî öten bülbül ile Allah'ı zikreden Cebrail arasında bir benzetme ilgisi kurmuştur. Hayâlî ve Larendeli Hamdî objektivasyon yöntemini tercih etmişlerdir.

3.4.1.1.8. Cebrail'in bilgisi ve aklı

Cebrail'in peygamberlere vahiy getirmesi, Hz. Peygamber'e Kur'ân okumayı öğretmesi ve farklı konularda hükümler bildirmesiyle keskin bir bilgisinin ve aklının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Miraç Gecesi Hz. Peygamber'e refakat eden Cebrail, Allah'ın zatının bulunması sebebiyle Sidretü'l-münteha'dan ötesine gidememesi onun aklının ve bilgisinin bir sınırı olduğunu göstermektedir.

Divan şiiirine Cebrail'in aklı ve bilgisi çeşitli biçimlerde yansımıştır. Cebrail'in Miraç Gecesi Allah'ın zatının bulunmasından dolayı Sidretü'l-münteha'dan öteye gidememesi yansımıştır. Mukarreb meleklerin en büyüğü kabul edilen Cebrail'in bu hudutla karşılaşması şairlerin tasavvurunda yer almıştır. Şairler Cebrail'in aklını "Cibril-i akl ve Cebrail-i akl" terkipleriyle ifade etmişlerdir.

Çâkerî, aşkın hâllerinden sadece Hz. Peygamber'in haberdar olduğunu Cebrail'in haberdar olmadığını ifade etmektedir. Cebrail (a.s) "Cibril-i emin" ismiyle de bilinmektedir. Şair Cebrail'in bilgisinin sınırını ifade etmek için "emin değil" (haberdar değil) ibaresini kullanarak tevriye yapmıştır. Çâkerî ayrıca Miraç Gecesi Sidre'den öteye sadece Hz. Peygamber'in gidebilmesine telmihte bulunmuştur:

Dirler ki 'ışk hâline Cibrîl emîn degül
Ahvâl-i 'ışka ancag emîn Mustafâ durur

Çâkerî, Divan, G.48/3

Hayâlî, uzun boylu sevgilinin makamına ulaşip da Kâbe-kavseyn'i göremediğinden Cebrail'in aklına benzeyen aklının boşlukta uçtuğunu ifade etmektedir. Necm suresindeki bir ayette "Kâbe-kavseyn" terkibi geçmektedir: "Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar

yahut daha az oldu. (Necm 53/8-19). Kâbe-kavseyn sözü “iki yay aralığı kadar” şeklinde tercüme edilmektedir. Hz. Peygamber’in Miraç Gecesi Allah ile görüştüğü inancı bu ayete dayanmaktadır (Pala, 2018, s. 245). Hayâlî, boyu Sidre’ye benzeyen sevgiliye makamına yakın olmasına rağmen ulaşamaması durumunu, Cebrail’in Sidre’den öteye geçememesine benzetmektedir. Şair bu makama ulaşamadığı için kendi aklına kızmaktadır:

Kalıp ol sidre kadde görmedinse Kâbe-Kavseyni

Var ey Cibrîl-i aklım dahi yabanda uçarsın sen

Hayâlî, Dîvân, G. 38/4

Yenişehirli Avnî “Sevgili bir bakışıyla nasıl bir sihir yaptı ki akıl Cebrail’ini Hârût’a çevirdi” der. Şair, aklını Cebrail’in aklına benzetmiştir. Sevgili öyle bir sihir yapmıştır ki onun cadıya benzeyen gözleri Cibril-i aklı, Hârût etmiştir (Turan, 1998, s. 113). Sevgilinin gözleri şairi o kadar büyülemiştir ki Cebrail’in aklına benzerken Hârût’a dönmüştür:

Hey ‘aceb bilmem ne sihr itdün ki bir nezzârede

Cebra’îl-i ‘aklı Hârût itdi câdu gözlerün

Yenişehirli Avnî, Divan, G.230/4

Keskin bir bilgiye sahip olan Cebrail’in aklı divan şiirine benzetmeler çerçevesinde yansımıştır. Miraç Gecesi Sidre’den öteye geçemeyen Cebrail’in aklının sınırlı olduğu düşüncesi, şairlerin tasavvurlarında da yer almıştır. İncelenen şiirlerde Çâkerî, Hayâlî ve Yenişehirli Avnî’nin objektivasyon yaptıkları görülmektedir.

3.4.1.2. Mikâil (a.s)

Yahudilik inancında iki büyük melekten biri kabul edilen Mikâil (diğeri Gabriel [Cebrail]) İsrailoğullarının koruyucu meleği kabul edilmektedir. Zerdüştlükte yağmurun koruyucusu olan Tîr’in görevinin Mikâil ile aynı olduğu kabul edilmektedir.

Divanlardaki şiirlerde Mikail’in adına pek rastlanılmamaktadır. Mikail, daha çok dini konulu mesnevilerde yer alır. Mukarreb meleklerden biri olan Mikâil’in yeryüzündeki rızıkların dağıtımından sorumlu olması, yağmuru yağdırması gibi görevleri klasik Türk şiirine yansımıştır.

İslâmî, Allah'ın yağmur yağdırma görevini Mikâil'e verdiğini, ne kadar yağmur yağarsa bundan Mikâil'in sorumlu olduğunu ifade eder:

Dinle imdi sana direm 'ışk eri
Virdi Mîkâ'îl'e dahı yagmurı
Ne kadar yağmur olursa ol virür
Sağışını yağmurun elbet bilür

İslâmî, Mesnevi, Mes.1339/1340

Kıyamet gününden bahseden İslâmî, haşır günü dört meleğin tekrar yaratıldığını anlatır. Hz. Peygamber'in kabrine giden dört melekten Azrail'in ve Mikâil'in onun kalkmasını istediklerini, bu iki meleğin sözlerine itibar edilmediği, akabinde Azrail söyleyince Hz. Peygamberin kabrinin ikiye ayrıldığını ifade eder:

Diyeler Mîkâil'e sen kıl nidâ
Ola-ki andan gele bize sadâ
Dinle Mîkâili dahı neyleye
Mustafaya tur diyüben söyleye
Mustafa Mîkâile söylemeye
Sözine hiç 'itibâr eylemeye
Diyeler Azrâile sen kıl nidâ
Ola ki andan gele bize sadâ

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1506-1510

Şeyh Galip, "Cebrail, onun nimetinin bir habercisidir; Mikâil, onun için görevlidir." der (Gölpınarlı, 2016, s. 149). Şeyh Galip, Cebrail ve Mikâil'i birlikte zikretmektedir. Cebrail, Hz. Peygamber'e haber getirmekle görevlidir; Mikâil ise Allah'ın görevlendirmesiyle rızıkları dağıtmaktadır:

Cibril nevâline haberci
Mikâil anın vekil-i harcı

Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, Mes. 22

Hindî Mahmûd, Allah'ın melek ve cinleri yaratmasından sonra Cebrail'in ve Mikail'in tüm âlemi gezdiklerini, Allah'a ibadet eden İblis'in üzerinden geçtiklerini anlatır:

Gezer Cibrîl dir Mîk'âil ile
Rümûz- 1 'âlemi hikmetle bile
Geçerler İblîs üzerinden anlar
'İbâdetin görüp tana kalurlar

Hindî Mahmûd, Kısas-1 Enbiyâ, Mes.323-324

Hindî Mahmûd, Hz. Âdem yaratıldıktan sonra Allah'ın meleklerle Âdem'e secde etmesini emretmesiyle Mikâil, İsrâfil ve Azrail'in secde ettiğini ifade eder:

İder Mîkâ'il İsrâfil ile
İder ol 'Azrâ'il de bile

Hindî Mahmûd, Kısas-1 Enbiyâ, Mes. 432

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme'sinde Mikâil'in dünyadaki rızıkları dağıttığını, kulların rızıklarından sorumlu olduğunu, ilkbaharın devamlılığını sağladığını, onun izni olmadan gökyüzünden yere bir damla yağmurun düşmediğini, topraktan sorumluluğu olduğunu ifade eder:

Melek kim adı Mikâyıldür hem
Hisâbında durur erzâk-1 'âlem
Nasîbine müvekkeldür 'ibâdun
Anunladur bekâsı nev-bahârun
Yire bir katre âb inmez semâdan
Dahı bir nâbite çıkmaz seradan

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 951-953

İbrâhim ibn-i Bâlî, şiirinin devamında Mikâil'in dünyadaki doğa olaylarının yürütülmesinde ehil olduğunu, insanların rızıklarından sorumlu olduğunu belirtir. Şair, Mikâil'in görevinin ne olduğunu anlatır:

Kim ana bu melek olmaya sarrâf
Bunun kısmındadır aktâr-1 etrâf
Müvekkeldür nüfûsa kısmet-içün
Kemâl ü 'ilm ü 'akl u hikmet-içün

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 954-955

Cevrî'ye göre defterdar olarak göreve atanan Salih Paşa rızık dağıtmada o kadar cömerttir ki Mikâil bile şaşkınlığa uğrar. Şair yeryüzünde rızık dağıtmakla görevli olan melek Mikâil'in bile bu duruma hayret ettiğini söyleyerek mübalağa yapmıştır. Mikâil'in rızık dağıtmada görevli olduğuna telmihte bulunulmuştur:

Vâye virmekte kefi mekremeti dünyâya
İrdi bir hadde ki hayretde kalur Mikâil

Cevrî, Divan, K.20/28

Azmîzâde Hâletî, âşîğın sevgiliyi hayal edince gözyaşlarının akmasını, yağmurdan sorumlu olan meleğin yağmuru yağdırmasına benzetmektedir. Mikâil'in adı zikredilmemiştir, yağmurdan sorumlu melek olarak bahsedilmiştir:

Yârün hayâli gördüm ider yaşımı revân
Sandum anı mü'ekkil-i bârân olan melek

Azmîzâde Hâletî, Divan, G. 457/3

Neticede Mikâil'in divanlardan ziyade dini muhtevalı mesnevilerde daha çok yer aldığı görülmektedir. İncelenen şiirlerde İslamî, İbrâhim ibn-i Bâlî, Şeyh Galip ve Hindî Mahmûd'un Mikâil'i görevi hususunda ele alarak objeksiyon yöntemini uyguladıkları görülmektedir. Cevrî, Salih Paşa'nın cömertliğini anlatmak için Mikâil'e telmihte bulunmuştur. Azmîzâde Hâletî, âşîğın akan gözyaşlarını Mikâil'in yağdırdığı yağmura benzetmiştir. Cevrî ve Azmîzâde Hâletî objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.4.1.3. İsrâfil (a.s)

Klasik Türk şiirine İsrâfil'in yansıması iki başlıkta incelenmiştir. İsrâfil'in tasviri Hindî Mahmud'un Kısas-ı Enbiyâ'sında ve İbrâhim ibn-i Bâlî'nin Hikmet-nâme'sinde tespit edilmiştir. Divan şiirine İsrâfil'in sûra üfleme görevi, fiziksel özelliklerine göre daha çok yansımıştır.

3.4.1.3.1. İsrâfil'in görevi

Sûr kıyamet gününde dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in üfleyeceği borudur (Pala, 2018, s. 409). Kıyamet günü İsrâfil'in sûra üflemesiyle her şeyin son bulacağına inanılmaktadır. Bazı şairler sûrun vasıflarını, görünümünü, sesinin şiddetini şiirlerinde anlatmışlardır. İsrâfil'in üfleyeceği sûr şiirlerde “nefh-i sûr, hâlet-i sûr, sûr-ı İsrâfil” şeklinde geçmektedir.

Neşati, İsrâfil'in sûru üflediği zaman kıyamet gününün geldiğini, o gün içli feryatlar da edilse elden bir şey gelmediğini ifade etmektedir:

Hâlet-i sûr-ı Sırâfili nümâyân eyler
Âteşin nagme ile eylese n'eyler feryâd

Neşati, Divan, K.7/6

İslâmî, boynuzla benzeyen surun her tarafının nur olduğunu, dört budacağının bulunduğunu, sûrun içinde pencerelerinin bulunduğunu ifade eder. İslâmî, sûru ayrıntılı olarak tasvir eder:

Cân kulagın tut beri bendin yana
Sûrı dahı bildüreyim ben sana
Boynuzla benzer bilünüz işbu sûr
İçi taşı her taraf cümlesi nûr
Bil ki sûrun dört budacı var i yâr
Urıcagez cânları tenden yoyar

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1344-1346

İslâmî, mesnevisinde Allah'ın İsrâfil'e sûr üfleme emrini verdiğiğinde bütün âlemin bu sesle yankılandığını, mezarda yatan ölülerin, yaşlıların, gençlerin, bütün insanların ve cinlerin bu sesi duyup ayaklandığını ifade etmiştir:

Diye İsrâfile hak turgıl öri
Sûrı ur kim tura bu halk heb varı
Ura İsrâfil anda sûrını
Hak yarada cümle halkun varını
Sûr içinden çıka andan bir nidâ
Fevk u tahtu toptolu ola sadâ
Divşürülünü çürümiş deriler
Yigit eger koca eger karılar
İ çürümiş deriler kalkun öri
İns ü cinnü dükeli gelün beri

Çünkü cânlar işbu savtı işide
Her birisi turmadın cünbiş ide

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1530-1535

İslâmî “Dört budaktan dört yere ses çıkar. Gökyüzünü, yeryüzünü, doğuyu ve batıyı hep yıkar. Surun ağzı yer ve gök kadar geniştir, gövdesinin büyüklüğünü sadece Allah bilir.” diyerek sûrun özelliklerini anlatır:

Dört budaktan dört yire savtı çıkar
Fevki tahtı şarkı garbı heb yıkar
İşbu sûrun cismini diyem sana
‘Âciz olub kalasın önden sona
Agzı anun yir ü gök denlü ola
Gevdesi büyüklüğün tenri bile

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1351-1353

Fehîm-i Kadîm, “Ey Fehîmi surun üflenmesine ne gerek var ki? Âşığın inlemeleri ve ağlamaları (zaten) bu dünyayı yıkar” der. Fehîm-i Kadîm, âşığın inlemeleri ile İsrâfil’in surunun sesi arasında bir kıyaslama yapmıştır. Şaire göre âşığın çektiği ahlar o kadar şiddetlidir ki kıyametin kopacağı zaman İsrâfil’in sûr üflemesine gerek kalmamıştır:

Ne hâcetdür Fehîmâ nefh-i Sûr’a
Yıkar dünyâyı âh u zâr-ı ‘âşık

Fehîm-i Kadîm, Divan, G 163/7

Gelibolulu Sun‘î, “En güzel bir yücelikle kargaşa boylu sevgiliye gönül sermayesi verildi. Cebrail ruh hâlini, İsrâfil sûr üflemeyi ondan öğrendi” der. Şair sevgilinin boyunu kıyamete benzetmiştir. Kıyamet günü İsrâfil, sûra üfleyecektir. Gelibolulu Sun‘î, bu hususta sûr üfleyen melek İsrâfil’e telmihte bulunmuştur:

Nakd-i dil virdi kıyâmet-kadde eşref ile âl
Cebreîl öğrendi cân hâlini İsrâfil sûr

Gelibolulu Sun‘î, Divan, G. 65/3

Yenişehirli Avnî, âşığın çıkardığı ah sesinden uzun boylu sevgilinin uykusundan uyandığını, bu sesin İsrâfil’in üflediği surun sesinden farksız olmadığını ifade eder.

Şaire göre âşık, o kadar içli ah çekiyor ki bu ses İsrâfil'in sûra üflemesine benzemektedir:

H'âbdan bîdâr idermiş ey kıyâmet-kadd seni

Âh-ı 'âşık fark olunmaz sûr-i İsrâfilden

Yenişehirli Avnî, Divan, G. 316/3

İsrâfil'in sûra üfleme görevi yukarıda verilen beyitlerde incelenmiştir. Yenişehirli Avnî, Gelibolulu Sun'î ve Fehîm-i Kadîm İsrâfil'in sûrunu sevgili ve âşık çerçevesinde ele almışlardır. Âşıkların çektiği eziyetlerin sonucunda çıkardıkları ah sesi, İsrâfil'in sûrunun sesine benzetilmiştir. Bu şairler objektivasyon yöntemini uygulamışlardır. İslâmî ve Neşâtî İsrâfil'in sûr üfleme görevini, bilgi vererek ele almışlardır. İsrâfil'in sûr üflediği gün kıyametin kopacağını, elden bir şey gelmeyeceğini, bütün insanların bu sesi duyacağını ve bütün ölülerin dirileceğini ifade etmişler, objeksiyon yöntemini tercih etmişlerdir.

3.4.1.3.2. İsrâfil'in fiziksel özellikleri

Kur'ân-ı Kerim'de İsrâfil'in fiziksel özellikleri hakkında bir bilgi yoktur. Ka'bu'l-Ahbâr'dan gelen bir rivayete göre İsrâfil'in dört kanadı vardır. Bir kanadı doğuyu bir kanadı batıyı kuşatmaktadır. Kader kalemi İsrâfil'dedir, Levh-i Mahfuz'dan vahiy indiği zaman, o kalem onu yazar. İsrâfil'in iki ayağı yedinci kat yerin altında, başı semânın sütunlarına ulaşmıştır, iki gözü arasında bir levha olup Allah (c.c) kullarına bir emir verdiğinde kader kalemi o levhaya yazar. Çolak'a göre bu bilgiler İsrâiliyyât kaynaklıdır. Hz. Peygamber yalnızca İsrâfil'in azametli bir görünüşe sahip olduğunu haber vermiştir (Çolak, 2000, s. 91-92).

İbrâhim ibn-i Bâlî, Allah'ın İsrâfil'in mükemmel yaratıldığını, başının semaya eriştiğini, ayaklarının semanın yedi katının altında olduğunu, kanatlarından birinin doğuya, birinin batıya ulaştığını ifade eder:

Melek kim ana İsrâfildür nâm

Mu'azzam hilkat itmiş anı 'allâm

Başı 'arşa irişmişdür 'alâda

Ayagı yidi kât tahte's-serâda

Tutupdur bir kanadı şarkı hem dem
Birisi magribi tutmuşdur a'zam

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 920-922

Hindî Mahmûd, Hz. Ayşe'den rivayet edilen bir hadisten hareketle İsrâfil'in dört kanadının olduğunu, bir kanadının doğuya bir kanadının batıya uzandığını ifade eder:

Rivâyet kıldı 'Ayşe anamuz
Şefâ'at ehli zevc-i müctebâmuz
Rivayet kıldı Hazret-i Resûlden
Salavat virelüm sağ ile soldan
Bilün İsrâfilî olur ferişte
Ki dört kanadı her biri bir işte

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 218-220

Hindî Mahmud, İsrâfil'in gökyüzünü kaplayan kanatlarının kuş bile uçurmayacak kadar geniş olduğunu ifade etmektedir. Şairin İsrâfil'in görünümüyle ilgili olan ifadelerinin Ka'bu'l-Ahbâr'dan gelen bir rivayete dayandığı, bu tasvirlerin sahih hadislerde geçmediği görülmektedir:

Dutuptur her kanadı mağribi dir
Ve bir kanadı dahı meşrıkı dir
Ve bir kanadı kaplamış semâyı
Uçurmasa olur gökde hümâyı

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 218-226

İbrâhim ibn-i Bâlî ve Hindî Mahmud'un tasvirlerinin İsrâiliyyat kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu şairler benzer ifadeler kullanmışlardır. Ka'bu'l-Ahbâr'dan gelen bir rivayete dayanan bu tasvirler objeksiyon yöntemiyle kullanılmıştır.

3.4.1.4. Azrail (a.s)

Klasik Türk şiirine Azrail'in canını alacağı kişinin peygamber olmasına bakmadan görevini ifa ettiği, bunu yaparken hiç tereddüt etmediği yansımıştır. Sevgilinin gözü, bakışı, gamzesi âşığı öldürücü etkidedir. Azrail'in insanların canını alması gibi sevgilinin bakışı da âşığı öldürmektedir. Azrail ile sevgili arasında bu hususta bir münasebet vardır. Azrail'in fiziksel özelliklerinin tasvirine sadece Hindî Mahmûd'un

Kıyas-ı Enbiya eserinde rastlanılmıştır. Bu eserde Azrail'in tasviri mübalağalı ifadelerle anlatılmıştır.

3.4.1.4.1. Azrail'in Görevi

Klasik Türk şiirinde, Azrail can alma göreviyle işlenmiştir. Dini muhtevalı mesnevilerde adı geçen Azrail'in ölüm zamanı gelen insanların ruhunu kabzetmekle görevli olduğu görülmektedir. Azrail canını alacağı kişinin peygamber ya da veli olduğuna bakmadan görevini ifa etmektedir. Divan şiirinde sevgilinin gözleri, bakışları ve yüzü âşığı öldürücü bir etkiye sahiptir. Bu yönüyle sevgiliyi Azrail'e benzeten şairler vardır. Şiirlerde Azrail "Azrail, Melekü'l-mevt ve peyk-i ecel" isimleriyle geçmektedir.

Âsaf, "Ölüm Meleğini huzurumda gördüm, canı gönülden bir ya Hay çekeyim" der. Allah'ın isimlerinden biri olan Hay ismi diriltici, canlandırıcı manasındadır. Şair, Ölüm Meleğinin ölümün habercisi olduğunu ifade etmiştir:

Gördüm Melekü'l-mevti huzûrumda durur
Ver bir çekeyim cân u gönülden Yâ Hay

Âsaf, Divan, R.160/2

Âşık Paşa, meleklerin can aldığını ifade eder ve Kur'ân-ı Kerim'deki Nahl suresinin otuz ikinci ayetine iktibas yapmıştır:

Yine cânın ol ferîştehler alur
Kur'ân içre âyeti böyle gelür
Ellezîne teteveffâhümü'l-melâ'iketü tayyibîne

Âşık Paşa, Garib-nâme, Mes. 1911

Âşık Paşa, Azrail'in can almakla görevli olduğunu ifade eder. Şair, Kur'ân-ı Kerim'de ölüm meleğinin adının geçtiği Secde suresinin on birinci ayetine iktibas yapmıştır:

Yine 'Azrâyil-durur cânın alan
Kur'ân eydür bu sözi dutma yalan
Kul yeteveffâküm melekü'lmevti'illezî vükkile biküm

Âşık Paşa, Garib-nâme, Mes. 1918

Şeyhülislam Esad ölümüne tarif düştüğü kişinin Allah'ın takdiriyle, Ölüm Meleğinin o kişinin ruhunu teslim aldığı ifade etmiştir:

Rûhını kabz ider iken anın
Melekü'l-mevt-i Cenâb-ı 'İzzet

Şeyhülislam Esad, Divan, K. 31/2

Hindî Mahmûd, Hz. Âdem'in ölüm anı geldiğinde Azrail'i görüp selam verdiğini, Azrail'le birlikte birçok meleğin geldiğini ifade eder. Azrail, Hz. Âdem'e kendisini tanıyıp tanımadığını sorar, Hz. Âdem de Azrail'in dünya ve ahiret hayatı arasındaki yolculukta önemli bir yol gösterici olduğunu beyan eder:

Vasiyyet itdi Âdem bi't-tamâmı
Virür önünde 'Azrâ'îl selâmı
Bile gelür yanınca çok melâ'ik
Ki 'Azrâ'îl'e hıdmet üzre sâlik
Bilür misin beni dir Âdem'e ol
Dimiş uhrâya göstericisin yol

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes.953-955

Hindî Mahmûd, Azrail'in Hz. Âdem'e ölümsüzlük şerbetini içireceğini ifade eder. Hz. Âdem'in ölüm ânını anlatan şair, Azrail'i ahirete yol gösterici bir memura benzetmiştir:

Neye geldün haber vir bana dimiş
Şarâb-ı mevt getürdüm sana dimiş
Dimiş dir merhabâ iy melekü'l-mevt
Hudâ'dan dilerüm ki ide rahmet
Mutî'um emrine ol Zü'l-celâl'ün
İçirdi şerbetini ber-kemâlün

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 956-958

Şair, Azrail'in ev ev gezdiğini, belirlediği kişilerin canını aldığı, oğlu anne ve babasından ayırdığını, bunun Allah'ın emri olduğunu ifade eder:

Gezer ol emr-i Hak'la hâne hâne
İşâret eyleyüp çık dir o câne

Ayırur oğlı anadan atadan
Emir böyle olupdurur Hudâ'dan

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 237-238

İslâmî, mesnevisinde Azrail'in bile eninde sonunda öleceğini, ebedî olarak sadece Allah'ın olacağını ifade etmektedir:

Çünkü 'Azrâ'îl dahı anda öle
Yirde gökde ancak ol Allah kala

İslâmî, Mesnevi, Mes.1468

İslâmî, Azrail'in can almakla görevli olduğunu, her bir canlının ölüm vaktini bildiğini, veli ya da peygamber olmasına bakmadan görevini yerine getirdiğini belirtir:

Diyeyim 'Azrâ'îl işini sana
İşbu cânları dahı virdi ana
İşbu cânların tükelin ol alur
Her birinün vaktini elbet bilür
Cânın alur cümlesinün gam yimez
Bu velîdür yâ nebî durur dimez

İslâmî, Mesnevi, Mes.1341-1343

İslâmî, Allah'ın Azrail'e insanların canlarını almakla görevlendirdiğini, Azrail'in de ömür vadesi dolan insanların canını aldığını ifade eder:

Virdi Azrâ'île kuvvet hak çalab
Dutdı mevti canlara kıldı taleb
Tutdı Azrâ'îl anı gör ne kılur
Anun ilen canları cümle alur
Zâtını Azrâ'îlün diyem sana
Aciz olup kalasın önden sona

İslâmî, Mesnevi, Mes.995-997

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in vefatını anlatır. Hz Peygamber Azrail'e "Gel, ya melek, Allah'ın dileği ne ise yerine getir, geldiğin işi bitir" dedi. Azrail'in bütün insanların yanı sıra peygamberlerin de canını aldığı düşüncesi bu şiirde de hâkimdir:

Dedi 'Azrâ'il'e ki gel yâ melek
İşlegil her neyise Hak'tan dilek
Geldiğin işi bitir dedi ona
Döndü söyledi sahâbîden yana

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 630-631

Yahya Bey, vücudunun iki büklüm olduğunu, güçsüz kaldığını, eğilip Azrail'in selamını aldığını ifade etmektedir. Şair ölümün gerçekleşmesinin bir habercisi olan yaşlanma hâlini ifade etmektedir. İnsanların canını almakla sorumlu olan Azrail'in yani Ölüm Meleğinin selamını almak ölüme yaklaşımdır:

İki kat oldı vücûdum kocadum kat kaldum
Melekü'l-mevt selâmını eğildüm aldum

Yahya Bey, Divan, G. 190/1

Fuzûlî gam diyârında ölüm habercisinin âşğın canını yok sandığı için onu önemsemediğini ve yanına uğramadığını ifade etmektedir. Âşık gam çekip görünmez hâle geldiği için Azrail onu fark etmemektedir. Fuzûlî bu beyitte Azrail veya Ölüm Meleği yerine ölüm habercisi anlamına gelen "ecel peyki" tamlamasını kullanmıştır:

Gam diyârında ecel peyki güzâr etmez bana
Yok sanup varım meger kim i'tibâr etmez bana

Fuzûlî, Divan, G 10/1

Mostarlı Ziyâî "Melek yüzlü sevgilinin her an ahımı alması uygun mudur? Gelen Ölüm Meleği ise gelsin canımı alsın." der. Şair sevgilinin eziyet etmesi yerine Ölüm Meleğinin gelip âşğın canını almasının daha iyi olduğunu ifade etmektedir:

Ne revâdur o melek âhumı her ân alsun
Melekü'l-mevt ise gelsün ileri cân alsun

Mostarlı Ziyâî, Divan, G.359/1

Mostarlı Ziyâî, dinsiz rakibi bir nefeste yok etmek için Azrail gibi bıçakla öldürmeye gideceğini ifade etmektedir. Rakible düşman olan âşık onun yanına bıçakla gitmek

istemektedir. Bu özelliğiyle âşık Azrail'e benzetilmektedir. Şair Azrail yerine "peyk-i ecel" terkiibini kullanmıştır:

Kâfir ağıyârı helâk itmeğe bir demde hemân
Üstine peyk-i ecel gibi bıçakla varsak

Mostarlı Ziyâî, Divan, G. 217/3

Zâtî, kendi canını sevgilinin gözü varken Azrail alırsa ah çekip onu rahatsız edeceğini ifade etmektedir. Şair sevgilinin bakışlarının öldürücü bir etkisi olduğunu anlatmak istemiştir:

Câna kasd eylerse 'Azrâ'îl çeşmün var iken
Söyle âh idem ki cândan anı bîzâr eyleyem

Zâtî, Divan, G.900/2

Divan şiirinde sevgilinin bakışı, "ok, hançer ve kılıç" gibi öldürücü özelliği olan silahlara benzetilmiştir (Şentürk, 2016, s. 513). Şeyh Galip ebediyetin olduğu, ölümün uğramadığı cennete Azrail'in yakışmadığını ifade etmektedir. Cellat olan gamzenin sevgilinin yüzüne yakışması ise şaşılacak bir durumdur. Şair, sevgilinin yüzünü cennete; gamzesini Azrail'e benzetmektedir:

Behişt-i hulda yaraşmaz eğerçi Azrâ'îl
Ruhumda gamze-i cellâd aceb neden yaraşır

Şeyh Galip, Divan, G.81/4

Şeyhî "Sevgilinin gözleri, âşığı öldürse de bu onu üzmez. Her ne kadar sevgilinin gözlerinin öldürücü etkisi Azrail'in can almasına benzese de dudakları Hz. İsa'nın nefesi gibi insana hayat verir" der:

Çeşmin öldürse ne gam çeşme-i cân dudağın
Melekü'l-mevt ise ol bu dem-i İsi mi değil

Şeyhî, Divan, G.106/21

İncelenen şiirlerde şairlerin objeksiyon ve objektivasyon yöntemlerini kullanarak Azrail'i şiirlerinde zikrettikleri görülmektedir. Âsaf, Âşık Paşa, Şeyhülislam Esad, Hindî Mahmûd ve Süleyman Çelebi Azrail'i herhangi bir hayâl unsuru olmadan ele alarak objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Fuzûlî, Mostarlı Ziyâî, Şeyhî ve Zâtî, Azrail ile sevgili arasında bir benzetme ilgisi kurmuşlar, objektivasyon tercih etmişlerdir.

3.4.1.4.2. Azrail'in fiziksel özellikleri

Azrail'in fiziksel özellikleri hakkında sahih hadis kaynaklarında bir bilgi bulunmamaktadır. Azrail'in dünyayı kaplayacak kadar büyük olduğu, dördüncü veya yedinci kat semâda nurdan bir makamının olduğu, ayaklarının birinin orada diğerinin de Cennet ile Cehennem'in arasındaki körü üzerinde bulunduğu, yetmiş bin ayak ve kırk bin kanadının olduğu, vücudunda bütün canlıların adedince gözünün ve dilinin bulunduğu, dört yüzlü bir varlık olması nakledilmektedir. Bu bilgiler İslâmî kaynaklarda geçmeyen İsrâiliyyât'a dayanan bilgilerdir (Çolak, 2000, s. 78).

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ'sında Azrail'in fiziksel özelliklerini anlatmıştır. Şair Azrail'in iki ayağının yedi kat yerde başının ise göklere eriştiğini, levh-i mahfuzun karşısında durduğunu, üç yüz altmış altı tane gözünün, üç yüz altmış tane dilinün, bir o kadar da elinin olduğunu, kanatlarının doğudan batıya kadar uzandığını ifade etmektedir:

İki pâyı yedi kat yire irmiş
Başı yedinci göklere irişmiş
Durur ol Levh-i Mahfûz karşusunda
Ki üç yüz altmışaltı göz başında
Ve her gözünde üç gözü dahı var
Görünür ana 'âlemde ne kim var

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 230-232

Hindî Mahmûd yukarıda verilen ifadelerinin devamında Azrail'in üç yüz altmış dili, bir o kadar da elinin olduğunu, kanatlarının doğudan batıya kadar uzandığını söylemektedir.

Ve üç yüz altmışaltı dili vardur
Ve ol mikdârda bilgil eli vardur
Ve her elinde üçer eli dahı
Anun-çün mi olur evlâd nüvâhî
Dinür kim üç yüz altmışdur ayağı
Ve dört kanadı dutmuş deşt u dağı

Kanadı meşrika mağribe irmiş
Olarun vasfı içre şöyle dinmiş

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes. 233-236

İbrâhim ibn-i Bâlî, Allah'ın Azrail'e denk yücelikte bir varlığı yaratmadığını ifade eder. Azrail'in yücelerden de yüce olduğunu, ayaklarının semanın altında olduğunu söyler:

Ululukda bu 'Azrâyile hemtâ
Yaratmadı melek Bârî Ta'âlâ
Yüceden fevk bu fevka'l-'ulâdan
Aşaga ayagı tahte's-semâdan

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 961-962

Azrail'in kanatlarının gökyüzüne, yeryüzüne, doğuya ve batıya uzanacak kadar büyük olduğunu, her yöne uzandığını ifade eder:

Aşaga yukaru sag u sola hem
Kanatları var anun gâyet a'zam
Tutupdur biri tahtı biri fevkı
Basupdur biri garbı biri şarkı

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 963-964

Azrail'in fiziksel özelliklerini tasvir eden Hindî Mahmûd ve İbrâhim ibn-i Bâlî'nin sahih kaynaklarda yer almayan İsrâilî kaynaklardaki bilgilerden etkilendikleri görülmektedir. Her iki şair de abartılı tasvirlerde bulunmuşlardır. Hindî Mahmûd ve İbrâhim ibn-i Bâlî, Azrail'in fiziksel özelliklerini farklı ifadelerle tasvir etmeleri nedeniyle objektivasyon yöntemini uyguladıkları kanaatindeyiz.

3.5.2. Diğer Melekler

3.5.2.1. Kirâmen Kâtibin melekleri

Klasik Türk şiirine Kirâmen-Kâtibin her an insanları gözetlemesi ve her davranışı, sözü kayıt altına alması yansımıştır. Şairler, Kirâmen ve Kâtibin meleklerinin kendilerine günah yazmamasını, günah yerine sevap yazmasını ummaktadırlar. Kendilerini çok günahkâr gören şairler günahlarının çok olmasından, Kirâmen ve Kâtibin'in bunları yazmasından dem vurmaktadırlar.

Mostarlı Ziyâî, “Bu yazının kâtibine kim dua ederse Kirâmen ve Kâtibîn günahlarını sevap yazsın.” diye dua eder:

Hayra yazsun şerrini anun Kirâmen Kâtibîn

Kim du’â ile anarsa iş bu hattun kâtibin

Mostarlı Ziyâî, Divan, G. 525/1

Mostarlı Ziyâî bir gün günahlarının çokluğundan dolayı Kirâmen Kâtibin meleklerinin günahları yazma hususunda acizlik gösterip yanından kaçmalarından korkmaktadır:

Ey Ziyâ’i korkarın bir gün Kirâmen Kâtibin

Yazmada izhâr-ı ‘acz eyler günâhumdan kaçar

Mostarlı Ziyâî, Divan, G.103/5

Azmizâde Haletî, “Günahlarım o kadar çok ki Allah’tan Kirâmen ve Kâtibîn meleklerinin bu günahları üşenip yazmamaları için merhamet diliyorum.” der. Kirâmen ve Kâtibîn’in günah ve sevapları eksiksiz yazdığını bilen şair, Allah’tan rahmet ummaktadır:

Belki üşenüp yazmayalar diyü melekler

Rahmet umarın katı çog olmakla günâhum

Azmizâde Haletî, Divan, G. 528/6

Hasan Hilmî, Kirâmen ve Kâtibîn meleklerin kulun ameli neyse onu kayda geçirdiklerini, günahlarını ve sevaplarını doğru yazdıklarını ifade etmektedir:

Kimi egri kimi togrı yazarlar deftere hayrı

Kirâmen Kâtibin gayri kitâbım yâ Resûla’llâh

Hasan Hilmî, Divan, K. 67/3

Ahmet Paşa, “Peri yüzlü sevgilinin âşığa yaptığı eziyetler haddini aşmaktadır. Sevgilinin bu günahlarını melekler yazmaz mı?” der. Sevgilinin âşığa zulmü acaba onun Kirâmen ve Kâtibîn meleklerinin günahları yazdığına inanmamasından mı kaynaklanmaktadır, diyen şair tecâhül-i ârif yapmıştır:

Ol hûr-ı peri-rû aşırır zulmünü hadden

Yazmaz mı melek yoksa ol ettiği günâhı

Ahmet Paşa, Divan, G. 339/4

Amrî, “Kirâmen ve Kâtibin eğer sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri ve beni görseydi âşığa günah yazmaz.” demektedir. Şaire göre sevgili o kadar güzeldir ki Kirâmen ve Kâtibîn melekleri âşığın sevgiliye olan aşkı günah saymaz:

Cerîme yazmaya ‘ışkı görürse
Kirâmen Kâtibin bu hatt u hâli

Amrî, Divan, G. 130/2

Çâkerî, “Günahları ve sevapları yazan meleğin (Kirâmen ve Kâtibîn) resim gibi güzel sevgiliye günah yazdığını anladığım anda bildim ki sevgili melek değildir, insandır.” demektedir. Şair, sevgilinin o kadar insanüstü bir güzelliği olduğunu belirtir ki yazıcı meleklerin ona günah yazmasıyla sevgilinin insan olduğunun anlaşıldığını ifade eder:

Günâhın yazarmış nigârün ferîşte
Bu dem bildüm anı ki âdem değüldür

Çâkerî, Divan, G. 40/2

Fuzûlî, yazıcı melekler (Kirâmen ve Kâtibîn) sevgilinin çektiği eziyetleri yazmaya başlarsa kıyamete kadar süreceğini ifade eder. Şair sevgilinin âşığa çektidiklerini ifade etmek için mübalağa yapmıştır:

Şerha bir gün kıldığın bî-dâdı çekmez haşre dek
Ol melek kim yazmak ister nâme-i a‘mâlünü

Fuzûlî, Divan, G. 262/3

Fütûhî, “Kirâmen ve Kâtibîn her beytimi yazsa buna şaşılır mı? Güzelliğinin şerhinden daha makbul bir divan mı var?” der. Kirâmen ve Kâtibîn insanların amellerini yazarak kutsal bir görev yapmaktadır. Şair, sevgilinin güzelliğini anlatmaktan daha makbul bir divan olmadığını ifade eder:

Tan mıdur her beytimi yazsa Kirâmen Kâtibîn
Şerh-i hüsnün gibi bir makbul dîvan mı var

Fütûhî, Divan, G. 20/5

Mostarlı Ziyâî, Azmizâde Haletî ve Hasan Hilmî, Kirâmen ve Kâtibîn meleklerinin sevapları ve günahları eksiksiz yazdığını ifade etmişlerdir. Kirâmen ve Kâtibîn’i görevleri hususunda ele alan bu şairler objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Amrî, Kirâmen ve Kâtibîn meleklerinin sevgilinin güzelliği sebebiyle âşığa günah

yazmayacağını ifade etmiştir. Çâkerî, yazıcı meleklerin meleğe benzeyen sevgiliye günah yazmasıyla sevgilinin insan olduğunu anlamıştır. Fütûhî, sevgilinin güzelliğini anlattığı divanın her beytini yazıcı melekler yazsa şaşılmaması gerektiğini belirtmiştir. Amrî, Çâkerî ve Fütûhî Kirâmen ve Kâtibîn meleklerini sevgilinin güzelliği çerçevesinde ele almışlardır. Fuzûlî, sevgilinin âşığa çektirdiği eziyetleri yazıcı melekler yazmaya başlarsa kıyamete kadar süreceğini ifade etmiştir. Ahmet Paşa sevgilinin âşığa eziyetini yazıcı meleklerin yazıp yazmayacağını sorgulamaktadır. Bu bağlamda Amrî, Çâkerî, Fuzûlî, Fütûhî ve Ahmet Paşa objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.5.2.2. Münker ve Nekîr

Divan taramalarında Münker ve Nekîr’le ilgili beyitlere çok az rastlanılmıştır. Dinî bir muhtevaya sahip olan İslâmî’nin mesnevisinde Münker ve Nekîr’in fiziksel özellikleri, kabirdeki kula muameleleri ve kabir sorguları yer almıştır. Divanlarda ise Münker ve Nekîr’in adının geçtiği beyitlerde bu meleklerin sorgusu ele alınmıştır.

3.5.2.2.1. Münker ve Nekîr’in kabir sorgusu

Divan şiirine Münker ve Nekîr meleklerinin sorgusunun zorluğu, şairin bu zor sorular karşısında Allah’tan ve Hz. Peygamber’den yardım beklediği yansımıştır. İslâmî’nin mesnevisinde Münker ve Nekîr “sorucu” ismiyle zikredilmektedir.

İslâmî, Münker ve Nekîr’in sorularına her insanın cevabının yaptığı iyilikler olduğunu, bu iyiliklerin sorgu meleklerini susturduğunu ifade eder:

Kim ola kim söyleye anda savâb
Her kişünün hayrıdur viren cevâb
Kendü tınmaz hayrı durur söyleyen
Sorucıyı anda iskât eyleyen

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1309-1310

İslâmî, insanın yaptığı iyiliklerin insana yoldaş olacağını, dünyadaki hiçbir yoldaşın kabre gelmeyeceğini bu nedenle yapılan iyiliklerin ertelenmeden hemen yapılması gerektiğini ifade eder. Şair, yaşayan insanlara hayattayken hayırlı amellerde bulunmaları için öğüt vermiştir:

Hayrı durur kiþiye yoldaþ olan
Nirede olursa hâldaþ olan
Hiç birisi senün ile varımaz
Varıbanun bile kabre giremez
Bunda ne ki var ise vâris alur
Sana ancak mihnet-i hasret kalur
Çünkü bildün yoldaþun kim idüğün
Te'hîr itme hayrını işle bu gün

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1311-1314

Şair bu beyitlerin ardından sorgu ânına geçmiştir. Münker ve Nekîr ölen kişiye
“Tanrın kim, peygamberin kim, hangi millettensin?” sorularını sorar:

Ne dir imdi ol sorucu dinlegil
Sözi budur key işitgil anlagıl
İderem bunda sana bil ki su'âl
Ne olursa soraram fi külli hâl
İş budur kim ol su'âl sordum sana
Kim durur tenrin senin diğil bana
Hem dahı peygamberün senün nedür
Sen ne milletsin dahı dînün nedür

İslâmî-Mesnevî, Mes. 1315-1318

Münker ve Nekîr 'in sorularından sonra meyyit cevap verir. “Tanrımız bir adı
Allah'tır. Dinim İslam, peygamberim Mustafa'dır.”:

Tenrimüz bir ne diyeyim ben dahı
Adı Allahdur bilürsin sen dahı
Dînim islâm mustafâ peygamberüm
Dü cihânda ol durur hem 'anberüm

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1320-1321

Şair, Münker ve Nekîr 'in ölünün bu sözlerini dinledikten sonra yüzlerinin karayken beyaz olduğunu, oradan ayrılp kabri terk ettiğini; ölüye ise cennet kapılarının açıldığını ifade eder:

Sorucılar bu cevâbı işide
Yüzleri ak oluban döne gide
Geldügi vakt karaidi yüzleri
Dişi büyük hem göküdi gözleri
Diyeler kim toğrı oldı sözünüz
İşiniz sağ hem ak oldı yüzünüz
Sorucılar bunları terk ideler
Turubanun yola düşüb gideler
Çünkü hayrun bunlara virdi cevâb
Hak virür anda sana çok çok sevâb
Sana cennetden kapular açıla
Üzerine nûr-ı rahmet saçıla

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1323-1328

Çâkerî öldüğü zaman Münker ve Nekîr tarafından sorgulanacağı an geldiğinde Allah'tan medet umduğunu ve yardım beklediğini ifade etmektedir. Şair sorgu melekleri olan Münker ve Nekîr 'den sadece Münker'i "Münkir" şeklinde zikretmiştir:

Kaçan Münkir su'âl eylerse benden
Meded ol dem gerekdür bana senden

Çâkerî, Divan, K.3/14

Hasan Hilmî "Hayır ve şer memurları Münker ve Nekîr bütün davranışlarımı yazarlar. Yazılan davranışında türlü isyanım gizlidir Ya Resulullah." der. Şair, Münker ve Nekîr'i hayır ve şer memuru olarak nitelendirmiştir:

Yazar Münkir Nekir memûr hayr şer dâ'im ef'âlim
Yazıldı dürlü 'isyânım hafidir yâ Resûla'llâh

Hasan Hilmî, Divan, K. 18/2

Hasan Hilmî, “Kabre girdiğim gün sorgu melekleri gelse hesabımı nasıl vereceğim ya Resulullah?” der. Şair Münker ve Nekîr ’in sorgusunun zorluğunu anlatmak istemiştir:

Mezâra girdiğim günde su’âl-i Münkereyn gelse
Ne sûretle cevâb virsem hisâbım yâ Resûla’llâh

Hasan Hilmî, Divan, K. 66/3

Dini muhtevaya sahip İslâmî’nin Mesnevisinde Münker ve Nekîr’in kabir sorgusunun her merhalesi anlatılmıştır, ölü bu sorulara dini bilgisi ve iyi amelleriyle cevap vermiştir. Çâkerî, kabir sorgusunun zorluğunu vurgulamış ve Allah’tan yardım istemiştir. Hasan Hilmî, Münker ve Nekîr’i hayır ve şer memuru olarak ifade etmiştir. Çâkerî, Hasan Hilmî ve İslâmî, Münker ve Nekîr’i herhangi bir benzetme çerçevesinde anlatmamışlar, objeksiyon yöntemini uygulamışlardır.

3.5.2.2.2. Münker ve Nekîr’in fiziksel özellikleri

Kur’ân-ı Kerim’de ve sahih hadislerde Münker ve Nekîr’in fiziksel özellikleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. İslâmî mesnevisinin “Sorucular Bahsi” bölümünde Münker ve Nekîr ’in fiziksel özelliklerini tasvir eder. Münker ve Nekîr özel isimleri yerine “sorucular” ifadesi geçer.

İslâmî “Sorucular kabre gelerek ölüyü bulur. Sorucuların ağızından ateşler saçılır; dişleri büyük, gözleri mavi, yüzleri karadır.” der:

Sorucular ol araya geliser
Meyyiti ol kabr içinde bulısar
Yiri yırtı yırtı ol turmaz gelür
Gel gör imdi meyyite neler kılur
Yir öninden kaçibanun açılur
Turmadın ağızından odlar saçılur
Dişi büyük gözi gök yüzi kara
Ol vecihle turuban kabre vara

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1299-1302

İslâmî yukarıdaki ifadelerinin devamında “Ateş içinde yılan ve akrep ile birlikte dirler. Ellerinde de ateşli bir topuz bulunur. Gözleri yıldırımın şimşegi gibi

çakar, dağa baksalar dağ erir, denize baksalar deniz kurur. Her nereye bakarlarsa orası yerle bir olur, sesleri gök gürültüsü gibi ürkütücü, sözleri öldürücü bir zehir gibidir.” der:

Nâr içinden hayy u ‘akreb iledür
Odlu tobutuz hem elinde biledür
Çünkim anun gibi yok çirkin hakır
Gözleri hem yıldırım gibi şakır
Taga baksa bakduğı tag eriye
Bahre baksa suları heb kurıya
Her neye bakarısa ol gör nider
Bakdukunun cümlesin ol kahr ider
Şol gök âvâzına benzer âvazı
Zehr i kâtildür anun dut ki sözi
Solukun alduruban virmez emân
Geliserdür sana bana bî gümân

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1303-1308

İslâmî, Münker ve Nekîr ’i mübalağalı ifadelerle anlatmıştır. Şair kabirdeki sorgunun ne kadar zor olduğunu belirtmek için Münker ve Nekîr’i korkutucu tasvir etmiştir. Şair, bu tasvirleri yaparken hadislerle dayalı bilgilerin yanında İsrâiliyyat veya hurafat diyebileceğimiz unsurlardan da yararlanmıştır. Hâliyle burada objeksiyon vardır.

3.5.2.3. Mukarreb Melekler

İslam’da Mukarreb meleklerin Allah’a en yakın melekler olduğu kabul edilmektedir. Mukarreb melekler, Kerrûbîyûn ismiyle de anılmaktadır. Diğer inançlarla mukayese ettiğimizde Yahudi inancında “Kerubîler” adlı meleklerin olduğu görülmektedir. Kerûbilerin Tanrı’nın tahtını taşıyan kanatlı melekler olduğuna inanılmaktadır.

Hadis âlimlerinden İbn Hacer, Mukarrebûn meleklerine Kerrûbîyûn melekleri de denildiğini, bunların arşın etrafını kuşattıklarını nakletmektedir. Çolak’a göre bu hadis İsrâiliyyat kaynaklıdır. Tevrat’ta şöyle denilmektedir: “Böylece Rab onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve adamı kovdu ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin doğusuna Kerûbileri

ve her tarafa dönen kılıcının alevini koydu” (Çolak, 2000, s. 96). Neticede Mukarreb meleklerin Kerrûbiyyûn ismiyle geçmesi İsrâiliyyat kaynaklarının etkisiyledir. Klasik Türk şiirine Mukarreb melekler, hem Mukarrebûn hem Kerrûbiyyûn isimleriyle yansımıştır.

Sivasî, Mevlid eserinin miraç mucizesini anlattığı bölümünde Hz. Peygamber’in semaya yükselmesiyle Mukarreb meleklerin onun etrafına geldiklerini ifade eder:

Hem melâikten mukarrebler bile
Geldiler bu hizmete İslâm ile

Sivasî, Mevlid, Mes. 863

Fennî, yoluna kendisi feda eden âşıkların olduğunu, Kerrûbiyyûn meleklerin Hz. Peygamber’in kapısına yüzlerini sürdüğünü ifade etmektedir. Kerrûbiyyûn meleklerinin Hz. Peygamber’in kapısına yüz sürmeleri saygı göstergesidir. Hz. Peygamber’in makamı o kadar yücedir ki Allah’a yakın olmalarıyla bilinen bu melekler yüz sürmektedirler:

Dildâdedir Allahına canlar fedâdır râhına
Yüz sürmeğe dergâhına kerrûbiyyân eyler şitâb

Fennî, Divan, K. 20/8

Kuddûsî, “İstedigine, maksadına eren kişi zikir ile erdi. Mukarreb meleklerin hepsi sürekli zikir çeken kişiler değil mi?” der. Şair Enbiya suresinin yirminci ayetine telmihte bulunmuştur (Enbiya 21/20). Kur’ân-ı Kerim’de Mukarreb meleklerin gece gündüz Allah’a ibadet ettikleri belirtilir:

İren makşûdına zikr ile irdi
Mukarrebler kamu zükkâr değil mi

Kuddûsî, Divan, G. 303/9

Şeyh Galip, padişahın altın saçan tuğrasını Cebrail’e benzetmektedir. Cebrail, Kerrûbiyyûn meleklerinin önderi kabul edilmektedir. Kerrûbiyyûn melekleri Cebrail, Azrail, Mikâil, İsrâfil ve Hamaleü’l-arş melekleridir. Padişahın altın saçan nişanı da şan ve şerefın sembolüdür. Şair bu tuğranın Allah’a en yakın olan Kerrûbiyyûn meleklerinin önderi Cebrail gibi yüce olduğunu ifade etmektedir:

Sezâ Cibrîl-veş kerrûbiyâna olsa pîş-aheng
Ki unvân-ı nişân-ı zer-feşânı şân u şevketdir

Şeyh Galip, Divan, K.30/11

Zâtî “Eğer göklerdeki melekler bizim sözümü işitseydi bunu vird edinir, sürekli zikrederlerdi.” der. Kerrûbiyûn melekleri sürekli Allah’ı tesbih ederler. Şair şiirini zikre benzetir, melekler onun şiirini duysalar vird edinirler:

Evrâd idinürdi feleklerde ey melek
Kerrûbiyân eğer ki işitse makâlemüz

Zâtî, Divan, G. 547/4

Üsküdarlı Aşkî, “Ey gönül! O’nun övgüsüne sınır yok ululuğunun devamı ve mutluluğu için ona dua et. İnsanlar ve Kerrûbiyûn melekleri de bu duayı dillerinden düşürmesinler.” der:

Medhine had yok dilâ eyle du‘â-yı devletin
Dilde vird itsün anı Kerrûbiyân u âdemi

Üsküdarlı Aşkî, Divan, K. 37/23

Hayâlî-i Gülşenî, “Gökyüzündeki Kerrûbiyûn melekleri Hayâlî’nin şiirini dinledikçe coşup kendilerinden geçmektedirler. Yoksa melekler bu şiiri mi ezberlemektedir?” der. Kerrûbiyûn meleklerinin semada sürekli Allah’ı tesbih ettikleri bilinmektedir. Şair kendi şairlik hünerini övmek için bu meleklerin kendi şiirini de ezberlediklerini söylemektedir:

Gûş uran kerrûbiler ‘arşda ider cûş u hurûş
Kudsiler yohsa Hayâlî şi‘rini ezber ider

Hayâlî-î Gülşenî, Divan, G. 89/5

Nâilî-i Kadîm, aşağıdaki beyitte “Kerbela olayı bu vakıadan küçük bir parçadır. Göğün en üst kısmındaki Kerrûbiyûn melekleri bu zulme şahit olarak yeterlidir.” derken Kerbelada yaşananların en önemli şahitlerinin melekler olduğuna vurgu yapmaktadır:

Bir şemmedür bu vâkı’adan hâl-i Kerbelâ
Kerrûbiyân-ı ‘arş bu zulme yeter güvâh

Nâilî-i Kadîm, Divan, G. 65/5

Sünbülzâde Vehbî, Eyüp camiye tarih düştüğü bu şiirinde gökyüzü minberinin üzerinde oturan Cebrail'in hutbe okuduğunu, Kerrubîyûn meleklerinin de caminin güzelliklerini övdüğünü ifade etmektedir:

Okur ser-minber-i 'arş üzere hutbe nâmına Cibrîl
Edip kerrûbiyâna vasf-ı hüsn-i siretin îrâd

Sünbülzâde Vehbî, Divan, K. 66/5

Mukarreb meleklerin divan şiirine yansımaları yukarıda incelenmiştir. Sivasî ve Fennî'nin şiirlerinde Mukarreb meleklerin Hz. Peygamber'e saygısı anlatılmaktadır. Kuddûsî ve Üsküdarlı Aşkî, Mukarreb meleklerin zikir ehli olmalarını vurgulamıştır. Sivasî, Fennî, Üsküdarlı Aşkî ve Kuddûsî Mukarreb meleklerin özelliklerini ifade etmişler, objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Şeyh Galip padişahın tuğrasını Mukarreb meleklerin önderi olan Cebrail(a.s)'a benzetmiştir. Zâtî ve Hayâlî-i Gülşenî kendi şiirlerini överek Mukarreb meleklerin kendi şiirlerini ezberlediğini ifade etmişlerdir. Sünbülzâde Vehbî tarih düştüğü Eyüp camiye Mukarreb meleklerin övdüğünü söyleyerek mübalağa yapmıştır. Sonuç olarak Şeyh Galip, Zâtî, Hayâlî-i Gülşenî ve Sünbülzâde Vehbî Mukarreb melekleri benzetme çerçevesinde kullanarak objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.5.2.4. Arşı taşıyan melekler (Hamele-i Arş melekleri)

Çalışmamızda taranan divanlarda arşı taşıyan meleklerin yansımaları sadece iki eserde tespit edilmiştir. Bu eserler İbrâhim ibn-i Bâlî'nin Hikmet-nâme'si ve Hafî'nin Zâdü'l Meâd'idir. Bazı İslamî kaynaklarda Hamele-i Arş'ın dört melek olduğu ve bunların insan, öküz, akbaba ve aslan suretlerinde buldukları gibi bilgiler mevcuttur. Vehb b. Münebbih'in Hamele-i Arş Melekleri hakkındaki bu tasvirî hakkında sahih hadislerde bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgiler İsrâiliyyat kaynaklıdır (Çolak, 2000, s. 101-102).

İbrâhim ibn-i Bâlî, Allah'ın dört büyük melek yarattığını, bunların Hamele-i Arş melekleri olduğunu ifade eder. Şair bu meleklerin arşı taşıdığını, başlarının gökyüzüne eriştiğini, ayaklarının yerin altında olduğunu anlatmaktadır:

Melâyikden meger kim dört a'zam
Melek halk eylemiş Hallâk-ı 'âlem

Ki dirler hamletü'l-'arş anlara ad
Kılaldan Hak Ta'âlâ 'arşı bünyâd
Bu dördi dört rükninde muhakkak
Götürmüşler durur 'arş-ı mu'allak
İrişmiş başları fevka'l-'ulâya
Ayakları dahı tahte's-serâya

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 896-899

İbrâhim ibn-i Bâlî, Allah'ın Hamele-i Arş meleklerini dört surette yaratıldığını bu suretlerin insan, akbaba, öküz ve kartala benzediğini ifade etmektedir:

Yaratmış dördini Bârî Ta'âlâ
Tamâmet dört sûret üzre peydâ
Biri insâna benzer biri sevre
Biri aslana benzer biri nesre
Şu kim âdem sıfatdur gör bedî'i
Olupdur rızk-ı insânun şefî'i

İbrâhim ibn-i Bâlî, Hikmet-nâme, Mes. 902-904

Hafî, Zâdü'l Meâd'da "Der Âferinîş-i Hamele-i Arş" başlığında hamele-i arş meleklerinin yaratılmasını anlatır. Allah'ın yarattığı sekiz ulu meleğe gökyüzündeki diğer varlıklar da hayrandır:

Yine halk itdi sekiz ulu melek
Ki anlara hayrândurur halk-ı felek

Hafî, Zâdü'l Meâd, Mes. 513

Hafî, Allah'ın Hamele-i Arş'ı yarattıktan sonra bu sekiz meleğe arşı taşımalarını emrettiğini ifade eder:

Anlara pes emr kıldı Ol Muîn
Arşı götürün diyu ol dem hemin

Hafî, Zâdü'l Meâd, Mes.518

Hafî bu sekiz meleğin arşı omuzlarına alıp taşıdıklarını ifade eder. Hamele-i Arş melekleri "Yüce arşı sevinçle omzumıza götürdük. Allah bu güce ve kudrete sahip bizim gibi başka bir varlık yaratmamıştır." derler:

Sekizi bile hemandem itdi hız
Arşı omuza alup götürdi tiz
Bu işi idiceğez bunlar meğer
Dillerinden bu hutûr itdi güzer
Kim bizim bigi kavi kim var bu dem
Halk-ı âlemde serâser biş ü kem
Kim bunun gibi ulu arşı tamâm
Omuzumuza götürdük şâd-kâm
Kuvvet ü kudretde yokdur bize tâ
Mislümüz yaratmamış ol Hüdâ
Çün gönüllerinden itdi bu hutûr
Ağdı başlarına sevdâ-yı gurur

Hafî, Zâdü'l Meâd, Mes.519-524

Allah, Hamele-i Arş meleklerine bu kibirden kurtulmalarını ve ayaklarına bakmalarını emreder. Ayaklarına bakan Hamele-i Arş melekleri cezalandırıldıklarını, ayaklarının altına dönüştüğünü görürler:

Oldı Hak'dan bunlara oldem hitâb
Terk idün bu fikri kim degül sevâb
Ayağunuz altına idün nazar
Tâ size zâhir ola andan iber
Pes bular bu sözi çünkim itdi gûş
Her birisi eyledi cûş u hurûş
Aşağaya kıldılar ol dem nazar
Gördiler ayakları altun meğer

Hafî, Zâdü'l Meâd, Mes.525-528

Hamele-i Arş meleklerinin sekiz ayağının da havada olduğunu fark edilince pişman ve perişan oldukları ifade edilir:

Sekizinünde mu'allak ayağı
Şöyle kalmışdı hevâda bayağı

Anı gördükde pesîmân oldılar
Denk ü efkâr u perişân oldılar

Hafî, Zâdü'l Meâd, Mes.530-531

Hamele-i Arş meleklerinin yansıdığı şiirler bu bölümde incelenmiştir. İbrâhim ibn-i Bâlî, Vehb b. Münebbih'in Hamele-i Arş melekleri hakkındaki tasviriyle paralel ifadeler kullanmıştır. Bu bilgiler sahih kaynaklarda geçmemektedir fakat İbrâhim ibn-i Bâlî, olduğu gibi aktardığı için objeksiyon yöntemini uygulamıştır. Hafî “Der Âferinîş-i Hamele-i Arş” bölümünün sonlarına doğru Muhammed'in kibirden uzak durduğunu ifade ederek salat ve salavat getirir (Tural, 2011, s. 13). Melekler nefsanî özelliklerden uzak varlıklardır. Kibirleşme, gururlanma gibi duygulara kapılmamaktadırlar. Şair, Hamele-i Arş meleklerinin aldıkları sorumluluk yüzünden gurura kapıldıkları için Allah'ın onları cezalandırdığını, ayaklarının altına dönüşüp havaya asıldığını ifade etmektedir. Kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Şair kibirlenmenin kötü bir davranış olduğunu anlatmak için bu ifadeleri kullanmış olabilir. Hafî, objeksiyon yöntemini uygulamıştır. O'nun anlatımları mitolojik açıdan önemli verilerdir.

3.5.2.5. Cennetin bekçisi olan melekler

Cennetin bekçisi olan meleklerin klasik Türk şiirine yansımaları araştırılırken cennetin bekçisi veya reisi olan Rıdvân'a rastlanılmıştır. Bu beyitlerin bazılarında cennet kızı kabul edilen huri kavramı da karşımıza çıkmaktadır. Meleklerin cinsiyetsiz olduğu kabul edilir. Bu bağlamda cennet kızı olan huri, melek değildir. Hurilerin çok güzel tasvir edilmesi divan şiirinde sevgilinin huriye benzetilmesine neden olmuştur (Pala, 2018, s. 212). Divan şiirinde meleklerin güzelliği, benzetilen unsur olduğu için bazı beyitlerde meleklerle birlikte huri de anılmıştır. İncelenen beyitlerde “hûr u Rıdvân”, “hûr-ı Rıdvân”, terkiplerine sıklıkla rastlanılmaktadır.

Süleyman Çelebi, Mevlid'inde Allah'ın o gece (Hz. Peygamber'in doğacağı gece) bütün varlıklara süslenmelerini; cennetin bekçisi Rıdvân'a da huri ve köşkleri iyi süslemesini, çabucak hazırlamasını emreder:

Hak Te'âla emr kıldı o gece
Hep yaradılmışlar kılalar ziyeti

Dediler Rıdvân'a hem tez durmadır
Hoş bezen hûr ü kusûr ü Cennet'i

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 219-220

Süleyman Çelebi “Sekiz cennet içinde hurilerin, o şâhın yüzünü görmeye geldiler. Her birinin elinde Allah'ın yarattığı nurdan bir tabak vardı. Tabakların içi elmas, zümrüt gibi değerli taşlarla doluydu. Melekler, hepsini Hz. Peygamber'in saçına saçtılar, ay yüzünü de görüp hayran kaldılar. Hûriler, Rıdvân ve melekler değerli taşları saçıp gittiler” der:

Hem sekiz uçmak içinde huriler
Görmeğe o şâh yüzünü geldiler
Her biri elinde bir nurdan tabak
Kim yaratmış sun'ı ile onu Hak
İçleri dolu cevâhir onların
Başına saçı için Peygamber'in
Gelerek cümle saçı saçtı ona
Ay yüzün görüp bular kıldı tana
Saçı saçıp çün ziyâret ettiler
Hûr u Rıdvân ü melekler gittiler

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mes. 268-272

İslâmî, cennetin kapısının bekçisinin Rıdvân olduğunu ve cenneti yönettiğini ifade etmiştir. Şair, hadiste rivayet edilen şekliyle Rıdvân'ı anlatmıştır:

Kapucısının adı rızvândur i yâr
Cennetün begi-durur ol ihtiyâr

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1495

Ahmet Paşa, nazlı sevgilinin sürme çekmiş gözlerinin güzelliğinin cennetin bekçisi olan Rıdvân'ın hûrilerinin güzelliğine baş eğmeyecek, onlarla yaraşacak derecede olduğunu belirtir. Şair, sevgilinin cennetteki meleklerden bile güzel olduğunu ifade etmektedir:

Sürinmiş nâzdan sürme çekinmiş fitneden vesme
Arûs-ı hüsn bu resm baş eğmez hûr-ı Rıdvâna

Ahmet Paşa, Divan, G. 264/2

Kadı Burhaneddin, sevgilinin peçeyi kaldırmasıyla huriden periye, insandan meleğe kadar herkesin onun güzelliğine hayran kalacağını ifade eder:

Hûrî vu perî vu insân u ferîşte cümlesi
Çün nikâbun götüresin sana vâlih kalalar

Kadı Burhaneddin, Divan, G. 23/4

Ahmedî, “Sevgilinin yüzünü gören Rıdvân, cennetin gülünde bile bu rengin ve kokunun olmadığını söyler” der. Şair sevgilinin kokusunun ve yüzünün güzelliğinin cennetin gülünde bile olmadığını vurgular:

Yüzünü gördi Rıdvân didi yohdur
Gül-i Firdevsde bu reng-ile bû

Ahmedî, Divan, G.536/2

Mesîhî, Rıdvân’ın cenneti dokuz kere dolaştığını sayısız melek içinde şairin övdüğünü seçip bulduğunu ifade eder. Şair, memdûhun cennetteki meleklerin en seçkini olduğunu dile getirir:

Rıdvân tokuz tolandı sekiz uçmagı velî
Bunca melekler içre seni buldı intihâb

Mesîhî, Divan, K.7/17

Sünbülzâde Vehbî, “Bu dünyada öyle melek yüzlü bir güzeli görmedik belki Rıdvân meleği İrem mekânından kaçırıp getirmiş.” der. Şaire göre sevgili o kadar güzeldir ki cennetin reisi olan Rıdvân’ın cennetten kaçırıp yeryüzüne getirdiği bir melektir:

Görmedik öyle melek-sûreti bu dünyâda
Belki Rıdvân kaçırıp kûy-ı İrem’den gelmiş

Sünbülzâde Vehbî, Divan, G. 112/3

Süleyman Çelebi Hz Peygamber’in doğduğu gece cennetin ehli olan meleklerin hurilerle yeryüzüne indiğini ifade etmiştir. İslâmî, cennetin bekçisi olan melek Rıdvân’ın cennetteki işlerden sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Mesîhî, Rıdvân’ın cenneti dolaştığını ve şairin memdûhunu seçtiğini ifade etmiştir. Ahmet Paşa,

Ahmedî ve Kadı Burhaneddin'e göre sevgili o kadar güzeldir ki bu güzellik cennetin melekleriyle kıyaslanacak derecedir. Sünbülzâde Vehbî, sevgilinin dünyada bulunmayacak kadar güzel olduğunu Rıdvân'ın onu cennetten getirdiğini belirtmiştir. Mesîhî, Ahmet Paşa, Ahmedî, Kadı Burhaneddin ve Sünbülzâde Vehbî cennet melekleriyle sevgili ve memdûhun arasında bir güzellik ilgisi kurmuşlar, objektivasyon yöntemini uygulamışlardır. Süleyman Çelebi ve İslâmî cennet meleklerini gerçek görevleriyle anlatmışlar, objeksiyon yöntemini tercih etmişlerdir.

3.5.2.6. Cehennem bekçisi olan melekler

Divan şiirine cehennemde görevli melekler grubundaki zebaniler; bu meleklerin reisi olan Mâlik yansımıştır. Cehennemde görevli olan bu meleklerin cehennem ehline acımadan eziyet ettikleri, kimsenin gözünün yaşına bakmadan görevlerini ifa ettikleri görülmektedir. Divan şiirinde cehennem melekleri “Mâlik, Mâlik-i dūzâh, zebânî, zebânîler” olarak geçmektedir.

İzzet Molla, aşağıdaki beyitte dili (övgü içerikli şiirleri) Hz. Peygamber'in cennet vasıflarının Rıdvân'ı olmasına yol açmıştır. Bu hâliyle zebaniler elinde kalmanın kendine layık bir durum olmadığını Hz. Peygamber'den bağışlanma isteyerek dile getirir:

Zebânım cennet-i evsâfının Rıdvânı olmuşken

Zebânîler elinde kalma lâyıık mı keremkârâ

İzzet Molla, Divan, K. 2/104

Recâî, Mevlid eserinde Hz. Peygamber'in miraca yükselişinde Cebrail'le birlikte cehennemi gezmelerini anlatır. Cehennemde azap aletleri, korkunç ejdarhaları ve cehennem melekleri olan zebaniler vardır. Cebrail, Hz. Peygamber'e ümmetini cehennemden uzak tutmasını söyler:

Gördi anun ol 'azâb âletlerin

Hem ol ejderhaların heybetlerin

Hem zebânîleri dahı gördi ol

Bir zaman fikr eyleyüben turdı ol

Didi iy Perverdigâr u Kirdigâr

Ümmetümi sakla bundan zînhâr

Recâî, Mevlid, Mes. 1122-1124

İslâmî, “Cehennemdeki zincirlerin halkasının sayısı 70.000’dir ve melekler bu zincirleri dudaklarından tutarak taşırlar.” der:

Halkasın dahı diyeyüm dinlegil
Her birinde yitmişer bin anlagıl
İşid imdi bu melekler nideler
Tutagından zencîr ile yideler

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1654-1655

İslâmî, her bir meleğin ağzından ateşler çıktığını, cehenneme gelen günahkârları yaktıklarını ifade eder:

Her ağzından tag bigi od çıkısar
Geliben mücrimleri ol yakısar

İslâmî, Mesnevi, Mes. 1658

İslâmî cehennem bekçilerinin reisi olan Mâlik’i çirkin bir görünümünün olduğunu, gözlerinin yıldırım gibi çaktığını, gök gürültüsünü andıran bir sesi olduğunu, dağa bakınca dağın eridiğini, denize baksa denizin kurduğunu ifade eder:

Hîç anun bigi yok bir çirkin hakır
Gözleri hem yıldırım bigi şakır
Şöyle gök gürler bigi gürler durur
İşidenler yirlü yirinde kurur
Taga baksa lâ cerem ol eriye
Bahre baksa suları heb kurıya
Her neye bakarısa gör kim nider
Bakdugunı lâ cerem ol kahr ider
Zehrile otdan yaratmış ol ganî
Bakanun cânı gider kalur teni

İslâmî, Mesnevî, Mes. 1209-1213

Şair, yukarıdaki ifadelerinin devamında Mâlik’in cehennemden sorumlu melek olduğunu, cehennemdeki kimsenin gözünün yaşına bakmadığını, günahkârlara azabı emrettiğini ifade etmiştir. İslâmî, Mâlik’i kendi tasavvurundaki hâliyle, mübalağalı bir dille anlatmıştır. Zuhruf suresinin yetmiş yedinci ayetinde Mâlik’in fiziksel

özelliklerinden bahsedilmemiştir. Sadece Mâlik'in cehennemde yanan kişilerin yardım nidalarını dikkate almadan azaba devam ettiği belirtilmiştir. İslâmî, Kur'ân'daki bu ayetten yararlanmışır:

Hak müvekkel kılmış anı nârına
Mâlik itmiş ehl-i nârun varına
Hak yaratmışdur anı şey'ün 'ucâb
Gözlerinde yokdur anun hem hicâb
Ev anundur kapusın bekler turur
Tükeline orada bakıb görür
Ol duruban kapuda gör kim nider
Her birine bir 'azâbı emr ider
Dâyime meşgûl durur ol işine
Kimsenün bakmaz gözinün yaşına

İslamî, Mesnevî, Mes. 1214-1218

Sâmî, “Bu şehre (Edirne'ye) cehennem bekçilerinin reisi olan Mâlik gelseydi cehennemdeki zebanilere cehennem ehlini minnetle verirdi” der. Edirne'de kış mevsiminin ne kadar sert geçtiğini anlatan şair, bu şehri gören Mâlik'in cehennem ehlini minnetle zebanilere vereceğini ifade etmektedir. Şair mübalağa yapmıştır:

Virürdi dûzahiyâna cahîmi minnet ile
Bu şehre Mâlik eğer gelse kış kıyâmetde

Sâmî, Divan, K. 26/10

Şeref Hanım, Kerbala olayı için yazdığı bir mersiyesinde zehirli yılanı benzeyen Yezid'e zakkumla dolu cehennemde Mâlik'in eziyet etmesini ummaktadır:

Ey mâr-ı sem mukâbili zakkûm ile hemân
İtsin sana cahîmde Mâlik ziyafeti

Şeref Hanım, Divan, K.17/21

İzzet Molla, “Memdûh binlerce düşmanı eliyle cehennem bekçisi Mâlik'e teslim etmiş gibi kökünü kurutmuştur” der. Şaire göre memdûh düşmanlarını öyle bir hâle getirmiştir ki düşmanlar adeta cehennem bekçisi Mâlik'in eziyetlerine maruz kalmışlardır:

Mâlik-i dūzaha etmişdin elinle teslîm
Nice bin düşmenini kendin edip istisâl

İzzet Molla, Divan, K.32/31

İzzet Molla kasidesinde kendisinin cehennemde zebanilerin eline düşmemek için dua etmektedir. Recâî cehennemın korkutuculuğunu anlatırken zebanileri de zikretmiştir. İslâmî cehennemın korkutuculuğunu anlatmak için cehennemın bekçisi olan Mâlik'i korkutucu tasvirlerle ifade etmiştir. İzzet Molla ve Recâî, objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Sâmi, Edirne'nin soğuk havasını anlatmak istediği için Mâlik'e telmihte bulunmuştur. Şeref Hanım mersiyesinde Yezid'e Mâlik'in ona eziyet etmesini dilemiş, beddua etmiştir. İzzet Molla övdüğü memdûhun düşmanların kökünü kurutmasını Mâlik'in eziyet çektiği cehennemliklere benzetmiştir. İslâmî, Sâmi, Şeref Hanım ve İzzet Molla objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

3.5.2.7. Harût ve Marût

Klasik Türk şiirine Hârût ve Mârût, Kur'ân-ı Kerimde zikredildikleri şekilde değil İsrâilî rivayetler etrafında yansımıştır. Şairler Hârût ve Mârût anlatısını şiirlerinde malzeme olarak kullanmışlardır. Sihir ve büyü ile ilgili beyitlerde Hârût ve Mârût önemli bir telmih unsuru olmuştur.

Divan şiirinde Hârût ve Mârût detaylı bir biçimde işlenmiştir. Hârût ve Mârût'a sihir yapmayı öğreten sevgilinin saç, gamzesi ve gözleridir. Sevgilinin çene çukuru çâh-ı Babil; saçları ise bu kuyuya asılan Hârût'un saçlarıdır. Şairler kendi şiir alanında hünerlerini anlatmak için sözlerini sihirli sözlere; kendilerini de sihirbaz olarak tasvir etmişlerdir (Kardaş, 2013).

Şairler kendi hünerlerini anlatmak için Hârût ve Mârût anlatısından yararlansa da daha çok sevgilinin unsurları çerçevesinde kullanmışlardır. Sevgilinin göz, zenahdan (çene) hâl, hat (ayva tüyü) gibi unsurları büyüleyici olduğu ve âşığı etkilediği için bazen büyüye bazen de büyücüye benzetilmiştir (Aslan, 2015).

Hârût ve Mârût'la ilgili rivayetler klasik Türk edebiyatına da yansımış, şairler özellikle Hârût adını anarak Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssanın dışında ve tamamen İsrâilî rivayetlere dayanarak konuyu işlemişler, çeşitli telmihlerde bulunmuşlardır. Bu vesile ile Bâbil (çâh-ı Bâbil), Hârût ve Mârût ile bunların öğrettiği büyü etrafında

birçok mazmun meydana getirmişlerdir. Divan şiirinde sevgilinin gözleri, gamzesi ve saçları sihir hususunda Hârût ve Mârût'un üstadı sayılır (Demirci, 1997, s. 264).

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ'sında "Bâbil kuyusuna baş aşağı asılı olan Hârût ile Mârût İdris peygambere cezalarının affolunması için Allah'a dua etmek isterler. Hz. İdris, Allah'ın emirlerine karşı geldikleri için ahiret yerine dünyada cezalarını çekmelerinin daha iyi olduğunu söylemiştir." der. Hindî Mahmûd'un ifade ettiği bu kıssa Ka'bû'l Ahbar'dan gelen bir rivâyete dayanmaktadır. Bu kıssa sahih hadislerde geçmemektedir:

Ol İdrîs-i Nebî eyyâmı imiş
Gelür Hârût u Mârût başına iş
Hatâ itdük dimişler o nebîye
Du'ânuz müstecâbdur dir veliye
Dilerüz suçumuz 'afv ide Allâh
Du'â kıl sen bize lillâh billâh
Dimiş Hazret-i İdrîs siz ki 'isyân
İdüp size gazap kıldı o Gufrân
'İtâb dünyâda olur-ise maksûd
Kıyâmetde 'ikâb kılmaya ma'bûd
Olar Bâbil kuyusındadır el-ân
Başı aşağı asılmışdur inan

Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ, Mes.711-716

Ahmet Paşa, Hz. Âdem su ve kilden yaratılmadan önce bile melek yüzlü sevgilinin gözlerinin Babil kuyusundaki Hârût'a sihir öğrettiğini ifade etmektedir. Şair, sevgilinin gözlerinin sihrini, Bâbil kuyusunda insanlara sihir öğreten Hârût'a benzetmektedir:

Ey melek-rû âb ü gilden çıkmadan Âdem henüz
Çâh-ı Bâbilde gözün Hârûta sihr-âmûz gibi

Ahmet Paşa, Divan, G.311/3

Ahmet Paşa “Cadı saçlar çene çukuru üstüne geldiğinde, o beni aynı Hârût gibi kuyunun içinden sihir öğretir” der. Şair sevgilinin saçlarını sihir öğrenen cadıya, çene çukurunu Bâbil kuyusuna, benini de Hârût’a benzetmektedir:

Zülfü câzûsu elip çâh-ı zenâhdân üstüne
Çâh içinden öğretir Hârût-veş ol hâl anı

Ahmet Paşa, Divan, G.351/5

Ahmedî’ye göre sevgilinin gözleri Hârût gibi sihir yapar, gümüş çene çukuru ise Bâbil kuyusu gibidir. Sevgilinin gözleri, âşığı etkisi altına almaktadır; çene çukuru ise Hârût ve Mârût’un asılı olduğu Babil kuyusuna benzemektedir:

İderse gözleri Hârût sihrini ne ‘aceb
Anun ki sîm-i zenahtanı çâh-ı Bâbildür

Ahmedî, Dîvan, G. 43/3

Amrî, aşağıdaki beyitte “Çene çukurunda Hârût saçlarına asılı olan büyücü benlerin Babil büyüsü yaptı.” demektedir. Şair sihirle uğraştığı için Babil kuyusuna asılarak cezalandırılan Hârût ve Mârût’la sevgilinin saçları ve çene çukuru arasında bir ilgi kurmuştur:

Çâh-ı zekânda asılı Hârût zülfüne
Bâbil füsûnın eyledi efsâne benlerün

Amrî, Divan, G. 62/4

Zatî, “Sevgilinin gözünün sihri bütün sihirbazların sihrinden üstün gelmiş, onu duyan Hârût utancından baş aşağı yerin altına geçmiş” demektedir. Şair, sevgilinin sihirli gözlerinden Hârût’un mahcup olup yerin altına girdiğini ifade etmektedir:

Gözün sihri kamu sehâr sihrinden füzûn olmuş
Anı Hârût işitmiş yire geçmiş ser-nigûn olmuş

Zâtî, Divan, G. 602/1

Nedim kaleminin içinin sihirle dolduğunu, kâmiş kaleminin liflerinin ise; Hârût’un saçlarına benzediğini ifade etmektedir. Kaleminin sihirli bir etkisinin olduğunu belirterek kendi şairliğini övmüştür. İnsanlara sihir öğrettiği için Babil kuyusuna saçlarından asılarak cezalandırılan Hârût’a telmihte bulunulmuştur:

Sihr ü efsun ile dolmuşdur derûnun ey kalem
Zülf-i Hârûtun demek mümkin ki nâl olmuş sana

Nedim, Divan, G. 2/3

Sünbülzâde Vehbî, mürekkebinin konulduğu hokkayı Bâbil kuyusuna benzetmektedir. Şairin kalemi kıvrak tutan eli ise hokkanın içindeki Hârût'un sihrini gizlenmiş olarak bulmaktadır. Kendi şairliğini öven Sünbülzâde Vehbî, şiirlerinin büyüleyici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir:

Çâh-ı Bâbil'dir devâtım hâme-yi çâlâk-dest
Sihri-i Hârût'u derûnunda anın pinhân bulur

Sünbülzâde Vehbî, Divan, K.18/39

Divan şiirine Hârût ve Mârût'un yansması benzetmeler çerçevesinde olmuştur. İncelenen şiirlerde sadece Hindî Mahmûd, Hârût ve Mârût'un Hz İdris'e müracaat edip cezalarını dünyada çekme tercihlerinden bahsetmiştir. Ahmet Paşa, Ahmedî, Amrî, Zâtî, Sünbülzâde Vehbî ve Nedim, Hârût ve Mârût'u çeşitli benzetmelerle ele almışlardır. Ahmedî ve Zâtî sevgilinin gözlerinin etkisini Hârût ve Mârût'un sihrine benzetmişlerdir. Ahmet Paşa, Amrî, ve Zâtî sevgilinin benlerini Hârût'a benzetmişlerdir. Bu şairler ayrıca sevgilinin çene çukurunu Babil kuyusuna benzetmişlerdir. Sünbülzâde Vehbî ve Nedim ise kendi şairlik hünerlerini övmek için kalemlerinin Hârût'un sihrine sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Hârût ve Mârût'u benzetme çerçevesinde ele alan şairler objektivasyon yöntemini uygulamışlardır. Sadece Hindî Mahmud objeksiyon yöntemini uygulamıştır.

3.5.2.8. Âzer

Burhân-ı Katı'ya göre zel harfiyle "Âzer" ateş, güneş üzerine müvekkil bir melek, güneş yılından dokuzuncu ayın adı demektir (Onay, 1996, s. 125). Âzer'in asıl manası ateş olmakla birlikte, güneşin işlerine vekil tayin edilmiş bir melektir. Gündüz vaktinde ve Âzer ayında olan işlerin onun sorumluluğu altında olduğu, gün ışığının dünyaya onun izniyle gönderildiği kabul edilmiştir (Şentürk, 2016, s. 510). Zerdüş dininde ateşten sorumlu olan Âzer, Ehrimen'le mücadele etmektedir (Yıldırım, 2008, s. 94). Neticede kutsal bir varlık kabul edilen Âzer'in ateşi koruduğu anlaşılmaktadır. Klasik Türk şiirinde Âzer, ateşle ilgili beyitlerde görülebilmektedir. Taranan divanlarda Hz. İbrahim'in babası olan Âzer'in ateşin koruyucusu olan melek Âzer'den daha çok yansıdığı görülmektedir.

Hayâlî, sevgili yüzünün nurunu güneşe gönderirse Âzer adlı meleğin teninin aşk ateşiyle nura dönüşeceğini ifade eder. Şair güneşte ikâmet eden melek Âzer'e telmihte bulunmuştur. Sevgilinin yüzü o kadar aydınlıktır ki ateşten sorumlu olan Âzer'in bile teni aşk ateşinden yanmaktadır. Hayâlî bu ifadeleriyle mübalağa yapmıştır:

Cemâli nûru eger güne salsa pertevini
Mahabbet odu ile nûr ola ten-i Âzer

Hayâlî, Divan, G. 81/4

Molla Aşkî, memdûhun görünmesiyle her yerin ışıkla dolduğunu, sanki bu ışıkları güneşteki Âzer'in gönderdiğini ifade etmiştir. Şair memdûhun yüzünün aydınlığını anlatmak için mübalağa yapmıştır:

Âsümândan âfitâbun tâli' oldugın gören
Zâhir eyler sanur idi âb ü tâbı Âzer

Molla Aşkî, Divan, K. 22/9

Ahmedî, sevgilinin ayrılığından aşkıdan inlediğini, gönlünün hasret içinde kaldığını, gözlerinin çeşme gibi aktığını, yüreğinin ateş gibi yandığını ifade etmektedir. Şair Âzer'i ateş anlamında kullanmıştır:

Firâkunda Ahmedî cân u dilü çeşme ü ciger olmuş
Bir nâle biri hasret biri cûşîş biri âzer

Ahmedî, Divan, G. 257/7

Zerdüş inancında ateşten sorumlu melek olan Âzer'in divan şiirine yansıdığı görülmektedir. İslam inancı dışında bir meleğin divan şiirine yansması anlam dünyasına zenginlik katmaktadır. İncelenen şiirlerde Hayâlî, Âzer'in güneşten yeryüzüne ışık göndermesine ve ateşle ilgisine dikkat çekmektedir. Şair, sevgili ile Âzer arasında ilgi kurmuştur. Molla Aşkî, memdûhun yüzünün aydınlığını Âzer'in yeryüzüne gönderdiği gün ışığına benzetmektedir. Şair memdûhun yüzü ve Âzer'in gün ışığı arasında bir benzetme ilgisi kurmuştur. Ahmedî, melek Âzer'i görevi ile ele almamıştır. Şair, Âzer'i ateş manasında kullanmıştır. Hayâlî, Molla Aşkî ve Ahmedî Âzer'i kendi tasavvurlarındaki hâliyle kullandıkları için objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

4. SONUÇ

Bu tez çalışmasında klasik Türk şiirinde melek düşüncesi incelenmiştir. Girişle birlikte üç bölümden oluşan çalışmanın ikinci bölümünde; İslam'da, Yahudilikte, Hristiyanlıkta, Zerdüştlükte, Yezidilikte, Babil, Sümer ve Asur toplumlarında melek inancı hakkında bilgi verilmiştir. Bu inançlardaki melek algısı hakkında bilgi edinmek için kutsal metinler ve ilgili tez çalışmaları incelenmiştir.

Dinlerin birçoğunda melek inancı vardır. Melekler, yaratıcının emirlerini yerine getiren, insanlara yardım eden, onları koruyan, yaratıcının mesajlarını insanlara ileten, gözetleyen kutsal varlıklardır. Gökyüzünde ikamet eden meleklerin süratle hareket ettiği ve kanatlı olduğuna inanılmaktadır. Semavi dinlerdeki melek inancına baktığımızda bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da Cebrail'in, Mikâil'in ve Ölüm Meleğinin varlığına inanılmaktadır. Yahudi inancında en büyük melek Mikâil görülürken; İslam inancında bu konumda Cebrail görülmektedir.

Semavi dinlerdeki melek düşüncesinde benzerlikler görüldüğü gibi önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta imtihana tabi tutulduğuna inanılan meleklerden kibre kapılan meleklerin düşmüş melek veya kötü melek olarak nitelendirildikleri gözlemlenmektedir. Kısacası bu dinlerde iyi melek ve kötü melek ayrımı vardır. İslam'da böyle bir inanış yoktur. İslam inancına göre melekler tüm nefsanî isteklerden uzak, Allah'ın emirlerinden çıkmayan varlıklardır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde klasik Türk şiirinde genel anlamıyla melek, büyük melekler, çeşitli işlerden sorumlu olan melekler, meleklerin özellikleri ve görevleri incelenmiştir. Klasik Türk şiirinde melekler “melek, ferişte, sürûş, kudsîyân ve ruhâniyan” isimleriyle anılmışlardır.

Çalışmamızda kullanılan metinler manzum metinlerdir. Divanlar ve dini muhtevalı mesneviler bu metinlerin içindedir. Dini muhtevalı mesnevilerde şairler meleklerin isimlerini, görevlerini ve özelliklerini Kur'ân-ı Kerim ve hadisler kaynağında bilgi verme amacıyla ele almışlardır. Bu kaynaklar dışında şairlerin İsrâiliyyat'ın etkisinde kaldıkları da görülmektedir. Hindî Mahmud'un Kısas-ı Enbiyâ eserinde İsrâfil ve Azrail'i abartılı ifadelerle tasviri Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivayetlerine dayanmaktadır.

Şiirlerinde meleklerin görevlerini bilgi verme amacıyla ele alan şairler objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Bu şairler, kaynaklardan aldıkları bilgiyi olduğu gibi yansıtmıştır. Melekleri kendi tasavvurunda dönüştüren şairler ise çeşitli benzetmeler yapmışlardır. Meleklerle ilgili unsurları kendi tasavvurunda dönüştürerek objektivasyon yöntemini uygulamışlardır.

Meleklerin ilk yaratılan insan olan Hz. Âdem'e secde etmesi çeşitli şekillerde yansımıştır. Bu beyitlerde “melek”, “Âdem” ve “sücûd” sözcükleri bir arada kullanılmıştır. Hadiseyi Kur'an'da geçtiği gibi anlatan şairler tespit edilmiştir. Allah'ın emriyle meleklerin Hz. Âdem'e secdeleri anlatılmıştır. Meleklerin secdesini benzetmeler çerçevesinde kullanan şairler de vardır. Âşıkların sevgiliye hürmet göstermesi meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesine benzetilmiştir.

Meleklerin görevlerinden biri iyi amellerde bulunan kişilere dua etmektir. Dua eden melekler, klasik Türk şiirine de yansımıştır. Şair, kasidesinin dua bölümünde memdûhun saltanatının devamı, eserinin itibar görmesini için dua eder. Meleklerin de bu duaya âmin demesini temenni eder.

Klasik Türk şiirine meleklerin güzellikleri, kanatları, nurdan yaratılmaları, günahsız ve masum olmaları, gökyüzünde bulunmaları gibi çeşitli özellikleri yansımıştır. Melekler çeşitli vasıflarıyla benzetilen unsur olmuştur. Meleklerin en çok yansıyan özelliği güzelliği olmuştur. Meleklerin güzelliği ve sevgilinin güzelliği benzetme veya kıyaslama yoluyla zikredilmiştir. Bazı şiirlerde sevgilinin veya memdûhun meleklerden bile güzel olduğu ifade edilmiştir.

Melekler, güzellikleri dışında huy ve tabiatlarıyla da klasik Türk şiirine yansımıştır. Günah işlemekten uzak olan melekler, iyiliğin temsilcisi olarak kabul görmektedir. Kasidelerde memdûhun kusursuz karakterde olduğunu ifade etmek isteyen şairler, melekleri benzetilen unsur yapmışlardır.

Meleklerin şiire yansıyan bir başka özelliği gökyüzünde bulunmalarıdır. Meleğe benzeyen sevgilinin mekânı gökyüzüken; âşıklarının mekânı yeryüzüdür. Bu sebeple âşığın sevgiliye ulaşması güçtür.

Meleklerle ilgili inanışlar da şiire yansımıştır. Hadiste meleklerin köpeğin olduğu yerde bulunmayacağı geçmektedir. Bu bağlamda melek sevgili, köpek rakibin yanına

giderse oranın rahmetten ve iyilikten uzak kalacağı ifade edilir. Şair, sevgilinin rakibin yanına gitmemesi temennisindedir.

Klasik Türk şiirinde en çok anılan melek Cebrail olmuştur. Dört büyük melekten en büyük melek kabul edilmesi, peygamberlere haber iletmesi, Hz. Peygamber'e vahiy getirmesi, Miraç Gecesi Hz. Peygamber'e refakat etmesi, Hz. Meryem'e üflemesi gibi görevleri sebebiyle şairlerin en çok zikrettiği melek olmuştur.

Divanların ve mevlidlerin mirâciyye bölümünde Cebrail'in Ümmü Hani'nin evinde olan Hz. Peygamber'i uyandırması, Miraç hadisesini haber vermesi, yolculuk boyunca ona rehberlik etmesi gibi çeşitli rolleri görülmektedir. Miraç'ın her evresini bilgi verme amacıyla anlatan şairler objeksiyon yöntemini uygulamışlardır. Didaktik bir üslupla Cebrail'in Miraç Gecesindeki rolünü anlatan şairler, Cebrail'in Sidre'den öteye geçememesinden de söz etmişlerdir.

Cebrail'in Sidre'den öteye geçememesini benzetmeler çerçevesinde ele alan şairler de vardır. Bu bağlamda sevgilinin makamına ulaşamayan âşık, Cebrail'e benzetilmiştir. En büyük melek kabul edilen ve keskin bir zekâyâ sahip olan Cebrail'in bu makamdan öteye geçememesi şairlerin tasavvurunda sevgili ve âşık etrafında yansımıştır. Objektivasyon yöntemi kullanılmıştır.

Meryem Suresinde geçen Cebrail'in Hz. Meryem'e üflemesiyle hamile kalması hadisesi, benzetmeler çerçevesinde klasik Türk şiirine girmiştir. Cebrail'in nefesi mucizevi özelliğiyle benzetilen unsur olmuştur.

Yeryüzündeki rızıkları dağıtmakla görevli melek olan Mikâil'in daha çok dini muhtevalı mesnevilerde adının geçtiği tespit edilmiştir. İslâmî'nin mesnevisinde, Hindî Mahmûd'un Kısas-ı Enbiyâ'sında ve İbrâhim ibn-i Bâlî'nin Hikmet-nâme'sinde Mikâil'in görevinin ne olduğu anlatılmaktadır. Bu metinlerde didaktik bir üslup hâkimdir.

İslâmî mesnevisinde, İsrâfil'i kıyamet günündeki görevi çerçevesinde ele almıştır. Şair kıyamet günü İsrâfil'in sûru üflemesiyle her şeyin son bulacağını söyler. Divanlarda İsrâfil, sûruyla anılmaktadır. Sevgilinin çektiği eziyetlerden âşık ağlayıp inlemektedir. Âşığın çıkardığı sesler İsrail'in sûrunun sesine benzetilmiştir.

İnsanların canını almakla görevli bir melek olan Azrail, divanlarda ve mesnevilerde görevini ifa etmesiyle yansımıştır. Azrail, ölüm anı gelen her insanın canını

almaktadır. Mevlidlerin bazılarında Hz. Peygamber'in vefat anında Azrail ile aralarında geçen diyaloga yer verilmiştir. Divanlarda Azrail, benzetmelerle de kullanılmıştır. Sevgilinin gözleri, öldürücü etkisiyle Azrail'e benzetilmiştir.

Divan şairleri, günah ve sevapları yazmakla görevli olan Kirâmen ve Kâtibin meleklerinin kendilerine günah yazmamasını, günah yerine sevap yazmasını temenni etmektedir. Şairler, Kirâmen ve Kâtibin'i sevgili ve âşık etrafında çeşitli benzetmelerle de ele almışlardır. Örneğin âşığa eziyet eden sevgilinin yaptıklarını Kirâmen ve Kâtibin yazsa kıyamete kadar süreceğini ifade eden Fuzûlî mübalağa yapmıştır.

Münker ve Nekîr melekleri farklı divanlarda ve İslâmî'nin mesnevisinde tespit edilmiştir. Kabirde ölüyü sorgulayan bu melekler, görevleri itibariyle ele alınmıştır. Kabir sorgusundaki soruların zorluğunu anlatmak isteyen İslâmî, Münker ve Nekîr'i korkutucu ifadelerle tasvir etmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde geçen Allah'a en yakın olarak kabul edilen Mukarreb melekler klasik Türk şiirinde "Mukarrebûn" ve "Kerrûbiyyûn" isimleriyle zikredilmiştir. Yahudilikte bir melek sınıfı olan Kerubiler'in klasik Türk şiirine "Kerrûbiyyûn" olarak geçtiği anlaşılmaktadır. İsrâiliyyat'ın etkisi burada da görülmektedir.

Hamele-i Arş melekleri, sadece iki mesnevide tespit edilmiştir. İbrâhim ibn-i Bâlî, Hamele-i Arş meleklerini Vehb b. Münebbih'in rivayetine paralel tasvir etmiştir. Bu bilgiler sahih kaynaklarda geçmemektedir. Hafî, Hamele-i Arş meleklerinin, arşı taşıdıkları için gurura kapıldıklarını ve Allah'ın onları cezalandırdığını ifade etmektedir. Kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Melekler günah işlemedikleri gibi gurura da kapılmazlar. Anılan şairin bu aktarımı mitolojik bilgi olarak önem arz etmektedir.

Cennetin bekçisi olan melekler mevlidlerde ve divanlarda tespit edilmiştir. Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât eserinde Hz. Peygamber'in doğduğu gece cennetin ehli olan meleklerin hurilerle yeryüzüne indiğini ifade etmiştir. Cennet meleklerinin reisi kabul edilen Rıdvân da klasik Türk şiirine yansımıştır. İslâmî mesnevisinde cennetin bekçisi olan melek Rıdvân'ın cennetteki işlerden sorumlu olduğunu belirtmiştir. Bu melekleri benzetme çerçevesinde ele alan divan şairleri, sevgilinin güzelliğinin cennetin melekleriyle kıyaslanacak derecede olduğunu anlatmışlardır.

Klasik Türk şiirine cehennem melekleri çeşitli özellikleriyle yansımıştır. Cehennemi korkutucu bir şekilde tasvir eden şairler, zebanilerin ve cehennemin bekçisi Mâlik'in eline düşmemek için dua etmişlerdir.

Şiirlerinde Hârut ve Mârut'u malzeme unsuru olarak kullanan şairler de İsrâiliyyat'ın etkisinde kalmışlardır. İslam'da meleklerin günah işlemekten uzak olduğu kabul edilir. Şairler, Hârut ve Mârut'u hata işledikleri için Babil kuyusunda saçlarından asılmasını benzetmeler çerçevesinde anlatmışlardır. Bu anlatı İsrâiliyyat'a dayanmaktadır.

Çalışmamızda meleklerin sınıflandırılışı dört büyük melek ve diğer melekler olarak yapılmıştır. Dört büyük melek Cebrail, Mikâil, İsrâfil ve Azrail'dir. Diğer melekler Kirâmen ve Kâtibin, Münler ve Nekîr, Mukarreb melekler, Hamele-i Arş melekleri, cennetin bekçisi olan melekler (Rıdvan), cehennemin bekçisi olan melekler (zebani, Mâlik), Hârut ve Mârut ve Âzer'dir. Özel isme sahip on altı tane meleğin klasik Türk şiirine yansıdığı tespit edilmiştir. Bu meleklerin on beşi Kurân ve hadislerde geçmektedir. Yani şiirdeki melek inancında İslamiyet'in etkisi görülmektedir İslam inancı dışında klasik Türk şiirine yansıyan sadece bir melek tespit edilmiştir. Bu melek Zerdüş inancında ateşin koruyucusu kabul edilen Âzer'dir. Elbette toplam melek sayısının bu kadar olduğu iddia edilemez. Özellikleri ve görevleriyle öne çıkan meleklerle yer verilmiştir.

Din, toplumun kültürünü etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Klasik Türk şiirinde de dini inancın etkisi görülmektedir. İslam'ın inanç esaslarından biri olan meleklerle iman, edebî metinlere birçok yönüyle yansımıştır. Şiirdeki melek düşüncesinin kaynakları Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve İsrâiliyyat'tır. Bu kaynaklar dışında Zerdüş inancına ait meleklerle ilgili unsurlar da şiirde melek düşüncesine katkı sağlamıştır. Bu klasik Türk şiirinin fikri kaynaklarının zenginliğinin göstergelerindedir. Kaynaklarda bulunan malzeme unsurlarını, bilgi verme amacıyla kullanan şairler olduğu gibi benzetme çerçevesinde kullanan şairler de vardır. Neticede klasik Türk şiirinde meleklerin isimleri, özellikleri ve görevleri çeşitli amaçlarla şairler tarafından kullanılmıştır. Melek inancı, şiirin anlam dünyasını zenginleştirmiştir.

KAYNAKLAR

- Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin) I-II*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Akar, M. (1980). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'racnameler*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akarsu, B. (1988). *Felsefe Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akdoğan, M. N. (2019). *İslam'da Meleklerle İman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'î Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksoy, H. (2017). *Şemseddin Sivasî-Mevlid*. Sivas: Şemseddin Sivasî Külliyyatı.
- Aksoyak, İ. H., Yüksel, H. ve Delice, İ. (1996). *İslâmî'nin Mesnevisi*. Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Alper, H. (2006). "Mukarrebîn". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.31, s. 128-129.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2009). *Kur'ân-ı Kerim Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Alvan, T. (1998). *Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arabî, İ. (2016). *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Arslan, M. (2011). *Şeref Hanım Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aslan, M. (2015). Divan Şiirinde Hârût İle Mârût. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 485-516.
- Ay, S. (1999). *Ahmet Sadık Ziver Paşa Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Aydemir, A. (2019). *Tefsirde İsrâiliyyat*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aydın, H. (2010). *Cevrî Divanı'nın Tahlili*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Aydın, H. (2013). "Meleklerle İman". Editör: Şaban Ali Düzgün, *İslam İnanç Esasları El Kitabı* içinde (s.121-144). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Aynur, H. (1999). *15. yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı (İnceleme Tenkitli Metin)*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Bankır, M. M. ve Aydın, A. (2020). *Karavaşoğlu Muhammed-Mevlid (Kastomonu Nüshası)*. İstanbul: Son Çağ Yayıncılık.
- Besalel, Y. (2001). *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvanı I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, .
- Budak, M. (2019). *Kur'an-ı Kerim'de Geçen Harut Marut Kıssasının Sihar ve Meleklerin Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Canan, İ. (2009). *Kütüb-i Sitte Tercümesi ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebeci, L. (2001). "*İsrafil*". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.23, s. 180-181.
- Cebeci, L. (2005). "*Mikâil*". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.30, s. 45-46.
- Ceylan, Ö. ve Yılmaz, O. (2005). *Hazâna Sürgün Bahâr-Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*. İstanbul: Kitap Sarayı Yayınları.
- Cezûlî, M. S. (2019). *Kara Davud Delâil-i Hayrat Şerhi*. İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım Pazarlama Tic. Ltd. Şti.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey Dîvan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çolak, A. (2000). *Kur'an ve Hadislere Göre Melek Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Demirci, K. (1997). "*Hârût ve Mârût*". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 16, s. 262-264.
- Eflatun, M. (2017). *Klasik Türk Edebiyatında Yaratılış ve Kıyamet*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Ekici, H. (2010). *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ekici, M. M. (2016). *Şeyh Galip Divanında Benzetmeye Dayalı Edebi Sanatlar*. Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

- Erbaş, A. (1996). Melek Düşüncesinin Farklı İnançlardaki Tezahürleri. *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 107-128.
- Erbaş, A. (2004). "Melek". TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, c.29, s. 37-42.
- Erbaş, A. (2012). *Melekler Alemi*. İstanbul: Paradoks Kitap.
- Ergin, A. Ş. (1996). *Yozgatlı Mehmed Said Dîvanı*. Ankara: Yozgat Belediyesi.
- Gökalp, H. (2001). *Fasîhî Divanı: İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gölpınarlı, A. (2016). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güfta, H. *Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Güneş, A. (2019). *Zerdüştilikte Melek İnancı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, K. (2018). *Meleklerle İman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Hanbel, A. b. (2014). *el-Müsned*, çev. Hüseyin Yıldız ve Hasan Yıldız İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Harman, Ö. F. (2001). "İsmâil". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.23, s. 76-80.
- Işık, Z. (2008). *Yezidilik Teolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnternet: Akdoğan, Y. (2017). Ahmedî Divanı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdogan.pdf.pdf?0>
- İnternet: Aksoyak, İ. H. (2018). Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Altun, M. (2017). İbrâhim ibn-i Bâli'nin Hikmet-nâme. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap Mesnevîler, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56530,ibrahim-ibn-i-bali-hikmet-name-ipdf.pdf?0>
- İnternet: Arslan, M. (2018). Bursalı İffet Dîvânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59882,bursali-iffet-divanipdf.pdf?0>.
- İnternet: Arslan, M. (2007). Mihrî Hâtun Dîvânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>

- İnternet: Avşar, Z. (2017). Revânî Dîvânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Başpınar, F. (2018). Beyânî-Divan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap Divanlar. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10599,beyani-bpdf.pdf?0>
- İnternet: Gürgendereli, M. (2017). Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Kaçalın, M. (1994). Âhi Divanı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivanimustafakacalinpdf.pdf?0>
- İnternet: Karaköse, S. (2017). Nev'îzâde Atâyî Divanı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Kaya, B. A. (2017). Azmizâde Hâletî Dîvânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Kutlar, F. S. (2017). Arpaemîni-Zâde Mustafa Sâmi Dîvân. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Macit, M. (2018). Erzurumlu Zihnî Dîvânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58638,erzurumlu-zihni-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Tural, S. (2011). Zâdü'l Meâd (Kitâbü Mevlüdü'n Nebi). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e.Kitap Mesnevîler. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10717,zadul-mead-secaattin-tural-pdf.pdf?0>
- İnternet: Yakar, H. İ. (2018). Gelibolulu Sun'î Dîvânı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e. Kitap, Divanlar, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257,gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0>
- İnternet: Yavuz, K. (2000). Âşık Paşa Garib-nâme. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e. Kitap, Mesnevîler, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10669,garib-namepdf.pdf?0>
- İnternet: Yenikale, A. (2017). Sünbülzâde Vehbî Divanı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e.Kitap, Divanlar. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>
- İpekten, H. (1970). *Nâilî-i Kadîm Divânı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Kaplan, M. (1996). *Neşatî Divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaman, H. ve Çağrı, M. (2007). *Kur'ân Yolu Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karataş, A. (2013). *Hindî Mahmûd-Kıyas-ı Enbiyâ*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Karataş, Ş. (2018). *Kur'ân'ın Konusu Olarak Melekler*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kardaş, S. (2013). Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Hârût ve Mârût. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50, 29-46.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Keleş, Z. (2019). *Yahudilik'te Melek İnancı*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kesir, İ. (1993). *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, c.11-13.
- Kılavuz, A.S. (1991). "Azrail". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.4, s. 350-351.
- Kızıl, H. (2015). Mecûsî Dünya Görüşünde İnsanın Konumu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 90-112.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit: (Tevrat ve İncil)*. (1974). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Koşık, H. (2013). Hârût ve Mârût Hakkında Tercüme Bir Risale. *Gazi Türkiyat*, 12, 141-153.
- Köksal, M. F. (2003). *Yenipazarlı Vâlî Hüsn-ü Dil (İnceleme-Tenkitletli Metin)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2004). *Lebib Divanı (Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuzâî. (2009). *Müsned-i Şihâb*, çev. Ali Akar. Armağan Kitaplar.
- Küçük, A. (1992). "Beytü'-l ma'mûr". TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, c.6, s. 94-95.

- Küçük, S. (1994). *Bakî Divanı (Tenkitli Basım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kütük, R. (2002). *Larendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Levend, A. S. (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Macdonald, D. B. (1978). "Melâike". İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, c.7, s. 661-664.
- Macit, M. (1994). *Nedim Divanı: İnceleme-Tenkitli Metin*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mevdudi. (2017). *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, c.5.
- Mermer, Ahmet. (1994). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Nevevî, M. (2012). *Riyazü's-Sâlihîn I-III, çev. Mehmet Emin Özağaç ve Bünyamin Erul*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okcu, N. (2014). *Şeyh Gâlip Dîvânı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Okudan, E. (2008). *Ârif Mahlaslı Miraciyelerin Şairi Olarak Abdülbâkî Ârif ve Ârif Süleyman*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Olama, E. (2010). *Ahmet Paşa'nın Gazellerinde Anlam Çerçevesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Onur, N. ve Kavaz, İ. (1996). *Harputlu Rahmî Divanı*. Ankara: İzzet Paşa Yayınları.
- Özcan, N. (2012). 15. Yüzyıl Divanlarında Dini Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 159-189.
- Yıldırım, A. (2009). *Kâmî Dîvânı-Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Fuzulî Türkçe Divan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Pekolcay, N. (2018). *Süleyman Çelebi-Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Pıras, A. (2005). "Angel". Encyclopedia of Religion. Macmillan Publishing Company, 1, 343-348.
- Sami, Ş. (2008). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Saraç, M. A. (1991). *Emrî ve Divanı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sinan, B. (2004). *Bâlî Çelebi Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Söylemez, M. R. (2015). *Yezidi İnançında Melek-i Tavus*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Şahin, B. G. (2009). *Tâlib Divanı ve İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiir Kılavuzu*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları, c.1.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiir Kılavuzu*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları, c.2.
- Şentürk, A. A. ve Boşdurmaz, N. (2012). *Divan Molla Aşkî*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taşgın, A. (2013). "Yezidiyye". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 43, s. 525-527.
- Tarlan, A. N. (1992a). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992b). *Necâtî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992c). *Hayâlî Bey Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.2.
- Toprak, S. (2006). "Münker ve Nekir". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.32, s. 14-15.
- Tökel, D. A. (1993). *Fütûhî Divanı İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tulum, M ve Tanyeri M. A. (1977). *Nev'i Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunalı, İ. (1984). *Sanat Ontolojisi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi .
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Türkoğlu, S. (2007). *Şeyhülislâm Esad Dîvânı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Uzun, S. (2011). *Üsküdarlı Aşkî-Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünver, İ. (1978). *Ahmedî'nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yavuz, Y. Ş. ve Ünal, Z. (1993). "Cebraîl". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.7, s. 202-204.
- Yazır, E. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, c.5-6.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Zülfe, Ö. (1998). *Nâşid Dîvân*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ŞEYRAN, Merve Beyza
Uyruğu : TC
Doğum tarihi ve yeri : 12.06.1996-ERCİŞ
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 0555 608 73 44
e-mail : merveseeyran8@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	04.06.2018
Lise	Özel Çağrı Anadolu Lisesi	13.06.2014

Yabancı Dil

İngilizce

